

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITARIUS EGYHÁZ

105. ÉVFOLYAM

ALAPÍTÁSI

ÉVE

1861

3-4

1999

KERESZTÉNY MAGVETŐ

105. évfolyam • 1999 • 3-4. szám
Kolozsvár

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dr. Szabó Árpád:	Az imádság valláslélektani alapjai	113
Dr. Gaal György:	Kétszáz éve született Gyergyai Ferenc	121
Simén Domokos:	Közös múltunk emlékeiből	140
Molnár B. Lehel:	Az Udvarhelykőri Unitár[us] Ekkll[ézs]iák javainak conscriptiója 1715 dec. 10-én	150
Bak Áron:	Emberhalászok (II. rész)	168
Dr. Fodor László:	A vallásos nevelésről	176
Guzs Ferenc:	Történelmi párhuzamok	181
Kedei Mózes:	Unitáriusok I. Egyetemes Találkozója	190
Simén Domokos:	A homoródfürdői unitárius búcsú	192
Pap Mária:	Beszélgetés Leonard Smith-szel	197
Fazakas Tünde:	Szentiváni Mihály	201
Nagy Endre:	300 éves a magyarsárosi harangláb	206
Dr. Csucsujá István:	In memoriam dr. Bodor András	209
Molnos Lajos:	Hamubansült Berde-cipő	210

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA - SZERTARTÁSOK

Nagy László:	Kövess engem	214
Pálfi Dénes:	A jó pásztor	216
Nagy Endre:	Isten országa ti bennetek van	219
Dancs Lajos:	Kenyér és szabadság	222
Dr. Edward Frost:	Hitünk és testvéri kapcsolatunk	223
Nagy Endre:	Az én emlékezetemre	225
Simén Domokos:	Karácsonyi biztatás	227
Egyházi élet - Hírek		229

Alapítási éve: 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkeszti: dr. Szabó Árpád. Munkatársak: Kovács István,
Kürti Miklós olvasószerkesztő, Kriza János technikai-szerkesztő.
Szerkesztőség: Kolozsvár, December 21 út 9.sz. Tel: 064/193236
Fax: 064/195927. Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr.9.
Készült az Unitárius Egyház Nyomdájában.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
CV • Cluj-Napoca • 1999/3-4

CONTENTS

STUDIES

Dr. Árpád Szabó:	The Psychological Basis of the Prayer	113
Dr. György Gaal:	The 200th Anniversary of Ferenc Gyergyai's Birth	121
Domokos Simén:	From the Memories of our Common Past	140
Lehel B. Molnár:	Registration of the Possessions of the Unitarian Congregations from the Udvarhely District in December 10, 1715	150
Áron Bak:	Fischermen of Men. Part II.	168
Dr. László Fodor:	On the Religious Education	176
Ferenc Guzs:	Historical Parallels	181
Mózes Kedei:	First Meeting of the Unitarians	190
Domokos Simén:	The Unitarian Pilgrimage of Homorod Bath	192
Mária Pap:	Interview with Leonard Smith	197
Tünde Fazakas:	Mihály Szentiváni	201
Endre Nagy:	The 300th Anniversary of the Wooden Campanile of Magyarsáros	206
Dr. István Csucsuja:	In Memoriam Dr. András Bodor	209
Lajos Molnos:	In Ash Baked Berde's Loaf	210

SERMONS

László Nagy:	Follow Me	214
Dénes Pálfi:	The Good Shepherd	216
Endre Nagy:	The Kingdom of God Is within You	219
Lajos Dancs:	Bread and Freedom	222
Dr. Edward Frost:	Our Faith and Partnership	223
Endre Nagy:	In Remembrance of Me	225
Domokos Simén:	Encouragement of Christmas	227
Church Life - News	229

The President and Responsible Editor: dr. Árpád Szabó.

Members of the Editorial Board:

István Kovács, Miklós Kürti, János Kriza.

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Tel: 064/19.32.36. Fax: 064/19.59.27.

Printed in the Unitarian Printing House Kolozsvár.

Tanulmányok

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

AZ IMÁDSÁG VALLÁSLÉLEKTANI ALAPJAI

Mivel az imádság a lélek vallásos életének elsőrendű és legközvetlenebb megnyilatkozása, magától értetődik, hogy épp úgy, mint maga a vallás, már a legrégebb korban minden népnél megfigyelhető. Az imádság legprimitívebb formájában kérésként megfogalmazott kifejezése annak a váagnak, kívánságnak, amely a természetfelettnak vélt erőt vagy hatalmat befolyásolni akarta. Eltekintve a kifejezés modern értelmétől, ez ugyanis feltételezi a lelki közösséget, mivel az imádságot általában úgy értelmezték, mint amely tiszteletteljes könyörgést foglalt magában. Tudnunk kell azonban, hogy a primitív lélekben a tiszteletet rendszerint elhomályosította a félelem - a szellemeket vagy istenségeket, legyenek bár jók vagy rosszak, veszélyeseknek tekintették -, a könyörgés gondolatát pedig erősen kiszínezte a kényszerítés vagy uralkodás vágya.

Eredetét illetőleg az imádság a varázslathoz vagy igézheth kapcsolódik, és igen gyakran nehéz meghatározni, hogy egy sajátos formula melyik kategóriájába sorolható. Az imádság tehát kezdetben minden népnél varázsima, azaz olyan terjedelmesebb és tagoltabb varázsigé-formula, amely alkalmas arra, hogy a természetfeletti vagy isteni akaratot az ember akaratához formálja, megnyerje, vagy kényszerítse. A varázsima formája lassanként az Isten segítségül hívása, könyörgés, esengés lesz, de megtartja mágikus jellegét. A fejlődés folyamán az imádság általában az Istennel való beszélgetéssé válik, s mint ilyenek aztán dicséret, könyörgés, hálaadás, bűnbánat stb. lehet a tárgya, ill. a formája.

Bár az imádság az egyéni vallásosság kifejezése, és így az egyén legszemélyesebb ügye és cselekedete, mégis azt kell mondanunk, hogy az imádság eredete a csoport, a közösség gyakorlatába nyúlik vissza. Ma már világosan látjuk, hogy az egyén különválása a csoport-lelkülettől viszonylag későn ment végbe az ember fejlődéstörténetében, ezért a primitív ember imája természetét illetően közösségi megnyilvánulás. Ez arra enged következtetni, hogy az imádság legrégebb formája a csoport közös kiáltása, vagy csendes részvétele a vezető által bemutatott imádságban. Feltételezzük, hogy ezek az imák megszólítással, ill. könyörgéssel kezdődtek, amelyet panasz követett tiltakozásként valamilyen katasztrófa, kegyetlenség vagy bukás ellen. De mégis inkább a kérés, mintsem a panasz képezi az imádság magját. Az ember rendszerint valamiért imádkozott, ami az ő jólétéhez kapcsolódott, akár a veszélytől való félelem, akár a gyermekek, élelem, nyáj és termés gyarapítása

volt is az ok. Ez a leplezetlen önérdék az egyik alapvető indítéka az imádságnak. Az ilyen imádságokat rendszerint ajándék kíséretében ajánlották fel, így tehát az imádság és az áldozat együtt fejlődnek.

Az áldozati aktus a fejlődés bizonyos fokán részét képezte a csoport kére-könyörgő közeledésének a törzsi istenhez. Ezt az áldozati aktust értelmezhetjük úgy is, mint kiengesztelést, vagy pedig hálaadást és magasztalást, amelyek később az istentisztelet részeivé lesznek. A gesztusok, mint a fennállva vagy lehajtott fejjel való imádkozás, a karok összefonódása, a térdelés vagy földreborulás, kezdetben önkéntelen és drámai jellegű kísérői voltak a könyörgésnek. A kéz felemelése, ill. feltartása megszólítási gesztusnak számított. Az a tény, hogy ezek a gesztusok napjainkban is megvannak valamennyi vallásban, még ha erősen kidolgozott és kifinomult formában is, azt mutatja, hogy mélyen gyökereznek az ember természetében.

Mélységesen mély a vallástörténet kútja. De milyen mélyre kell ásnunk a lélek világában is, ha az imádság valláslélektani indítékaira akarunk választ kapni.

Az imádságot már az ősidők óta a lélek lélegzetvételének nevezik. Tálaló hasonlat. A levegő, amelyre szervezetünknek szüksége van, minden oldalról körülvesz minket, és igyekszik belénk hatolni. Ismert dolog, hogy a légzést nehezebb visszatartani, mint lélegezni. Csak nyitva kell tartani légzőszervünket, s a levegő máris a tüdőnkbe hatol, és teljesíti a testet életető feladatát. Az a levegő, amelyre lelkünknek van szüksége, szintén körülvesz bennünket mindenkor és minden felől. Isten a maga sokféle és tökéletesen elegendő gondoskodásával egészen körülvesz bennünket. Csak arra van szükség, hogy megnyissuk szívünket. Az imádság az a „szerv”, melynek segítségével szívünkbe fogadjuk Istent, és életünket hozzákapcsoljuk.

F. Heiler hatalmas munkájában (Az imádság: vallástörténeti és lélektani tanulmány, 1932) az imádságot így határozta meg: „Spontán kifejezése a feltörő vallásos élménynek, és mechanikus ismétlése egy érthetetlen formulának, önkéntelen megnyilvánulása egy mindent átfogó érzésnek, és szándékos összpontosítás egy vallásos tárgyra, hangos kiáltás, sírás és csendes, hangtalan elmerülés, örömteli hálaadás, eksztatikus dicsőítés és alázatos esedezés a meghocsátásért és irgalomért, egyszerű kérés a mindennapi kenyérért, és mindent felemésztő keresés Isten után, Isten akarata megváltoztatásának vágya, hogy összhangba hozzuk önző vágyainkkal, és önmagáról megfelelő lätomás, melyben alárendeli magát a Legfőbb Jónak”.

Ha ez a meghatározás, amely az imádság sokféle formáját írja le, túlságosan átfogónak tűnik, csak azért van, mert sokszor elfelejtjük, hogy a vallás milyen szorosan kapcsolódik az élet egészéhez, s nincs az emberi tapasztalatnak olyan területe, amellyel ne volna közvetlen érintkezésben. Az imádság azonban nem csupán lélektani tevékenység, noha mint emberi elfoglaltság lélektani magyarázatot igényel. Söderblom ezt így fejezi ki: „Az imádság nem pusztán visszhangja saját szavunknak és saját lényünknek, amely a személyiség titkos mélységeiből tör fel, hanem a mienknél magasabb és nagyobb valóság megtapasztalása, akit imádkhatunk és akiben bízhatunk.” Az imádság lényegében - s itt újból Heilert idézem - „a vallásos ember élő közössége Istennel, akit

személyesnek és jelenvalónak tapasztal egy olyan közösség, amely az emberi kapcsolatok társadalmi formáit tükrözi.”

Amint a fenti meghatározások is mutatják, az imádság a léleknek összetett jelensége, ill. tevékenysége, amelyet éppen ezért többféle módszerrel is meg tudunk közelíteni és vizsgálni. Minket most a sok közül a valláslélektani érdekel, mint amelyet olyannak tartunk, hogy át tudja fogni és megmagyarázni ezt az összetett lelki tevékenységet. Mivel az imádság elsődlegesen a vallásosság és istenhit kifejezése, ezért kiindulópontunk a vallásosság megismerése kell legyen.

Miképpen lehet a vallásosság mivoltát és természetét lélektanilag meghatározni? A vallásnak az a meghatározása, hogy nem más, mint „bizalom”, meglehetősen általános síkon mozog. De nem megfelelőek azok a régebbi elméletek sem, miszerint a vallás gondolat, érzés vagy akarat. Ellenben elsőrendűen fontos a lélek aktív tevékenysége, amely a vallásos gondolathoz kapcsolódik. A vallásosságban ugyanis az „én”, a személyiség, a lélek döntő szerepet játszik. Nemcsak a személyiségnek egyik része, amilyen az érzés, a képzelet, a gondolat vagy az akarat, hanem a lelkünk egésze. Vallásosság önünk belső részvétele, tevékenysége nélkül nem lehetséges. Az ember énje jelen van minden magasabb rendű szellemi élet-megnyilvánulásban, a szép és az erkölcsi jó átélésében is. Ahol nagy erkölcsi döntések történnek, az én ott is erőteljesen működik.

A vallásosságot az különbözteti meg a másfajta mély és személyes átéléstől, hogy döntő szerepet játszik benne az istengondolat. A vallásosság forrása és lényege az istengondolat átélése, maga a vallásos élmény. A vallásos átélésben a személyes és gondolati elem mindig jelen van. Mindkettő lényeges. Istengondolat nélkül a vallásos átélés tartalmatlan lenne, s egyáltalán nem jöhetne létre. Az én tevékenysége nélkül viszont a vallásosság nem lenne élő. Lehetnek vallásos gondolataink anélkül is, hogy önünk részt venne bennük, de ilyenkor hiányzik a vallásosságból az őszinteség.

A vallásosság igen bonyolult jelenség. Nem egyes érzések, hangulatok vagy akarások játsszák benne a főszerepet, hanem lényünk egésze reagál a világmindenségre, a környezetre, sőt saját önünkre is. A vallásban nem valamilyen dogma vagy világnézet az elsőrendűen fontos, hanem az ént megragadó és megmozgató vallásos gondolat, a személyesen átélt isteneszme, egyszóval: a vallásos élmény.

Nem elegendő azonban, hogy az ember Istent csak gondolja vagy elképzelet. A vallásos átélés során az én mindenestől belső, személyes kapcsolatba kerül az istengondolattal. Az Istenről való gondolkozásnak és az én-tevékenységnek ez a szoros egysége jellemzi az igazi vallásosságot. De talán helyesebb, ha az istengondolat helyett Istenről való gondolkozást mondunk. Ez a gondolkozás úgy jön létre, hogy akár belülről, akár kívülről indítást érzünk az Istenre való gondolásra. Ez felel meg a vallásos átélés dinamikus természetének is.

A vallásos átélés lényege abban van, hogy egy addig idegen vallásos gondolatot lelkünk megragad, s annak tartalmát átéli. Az ilyen gondolat csupán kis része annak a megszámlálhatatlanul sok gondolatnak és képzetnek, amelyek mindnyájunk lelkében benne rejlenek. A személyes átélés viszont na-

gyon fontos szerepet játszik a lélek felépítésében, kialakításában. A gondolat bevonulása az én személyes szférájába az „elsajátítás” útján történik. Ezáltal ugyanis az én és a vallásos gondolat között élő kapcsolat jön létre: a vallásos gondolat ezáltal az én személyes értékévé válik. Az én ezzel a gondolati-szellemi értékkel, amelyről korábban éppen csak tudott, most gazdagabbá lesz. Az átélt gondolat nemcsak látókörét gazdagítja, hanem jövőendő értékelési lehetőségeit is.

Az új, személyes élő kapcsolat az én és a vallásos gondolat között teremtő-alkotó szellemi folyamatot jelent. A lélek mint legbensőbb valóságot, mint igazságot éli át, amely egyben kötelező jellegű is: a későbbi döntéseknél mértékadóvá válik. Így jönnek létre az én személyes értéknormái, amelyek meghatározzák és irányítják az életét.

Minden igazi vallásosság egyik általános jellemvonása annak komolysága. A vallás nem játék. Teljes odaadást és lelkesedést kíván, ill. erre ihleti a lelket. A nem őszinte vallásosság elég nagy szerepet játszik a mindennapi életben. Ebből éppen a mély komolyság hiányzik. A vallás ez esetben valóban csak „peremélmény”. Minden őszinte átélés abszolút érvényre tart igényt. Az igazi élmények ezért nagymértékben irányítják és formálják a lelket. A vallásos ember megelégedést, megnyugvást vár. Belső igazság nélkül azonban nincs tartós megnyugvás.

A vallás értékeiért állandó küzdelem folyik. Ahol eleven vallásosság van, ott mindig feszültségek is vannak. A lélek hol megtalálja nyugalma Istent, hol kénytelen megtapasztalni Istentől való távolságát és elhagyatottságát. A vallásos ember soha nem elégszik meg azzal amiben részesült, hanem egyre magasabb érték felé tör. Az igazi vallásosság állandó belső növekedés és értékekben való gazdagodás.

A vallásosság forrása és feltétele, s egyben legfontosabb tartalmi ismerető jegye is: a hit. Általánosságban a hit belső magatartást jelent. De milyet? A magasabb szellemi élet igen különböző magatartásokat és szellemi formákat alakít ki. Ezeket „teremtő-szintézis”-nek mondják. Ilyen lelki életünk egész területén számtalan változatban fordul elő. A hitélet is számtalan elemből összetett képlet, s igen bonyolult tapasztalatokat tételez fel. Az önmegvalósításra törekvő ember küzd és elbukik, találkozik Istennel. Ezek a mélypontok elbukások, de a találkozások is: igen bonyolult állásfoglalásokból, sejtelmekből, reménysegekéből, meggyőződésekből tevődnek össze. Ilyen belső magatartások egy csoportja az, amit a hit fogalma alá szokás foglalni.

A hit átélésében, vagy az átélt hitben ugyanazokat a törvényszerűségeket és változásokat találjuk meg, mint a vallásosságban. Ez természetes is, mivel a hit vallásos jelenség. Így beszélhetünk fiktív, tekintélyi és tulajdonképpeni hitről.

A fiktív hit a leggyengébb változat. Inkább csak feltételezés, gyanítás: úgy imádkozom, úgy beszélek, úgy élek, mintha hinnék. De hogy valóban van-e Isten, ez a kérdés nyitva marad. A fiktív hit túlnyomó részben gondolati, csaknem teljesen személytelen. Énünk csak nagyon kevésbé vesz részt benne. Mégis a mindennapi életben a fiktív hit igen sokféle színezetben roppant nagy

szerepet játszik. A hitbeli viszonyulások 60%-a fiktív magatartás. Ez így van a nagyon hívő (keresztény) embernél is.

Egészen mást mutat a tekintélyhit. Ennek is sokféle erősségi fokozata lehet aszerint, hogy a tekintély nagyobb vagy kisebb-e az egyén számára. A tekintélyhit jelenthet megcsontosodott, holt vallásosságot, amikor az ember már csak emlékszik arra, hogy valamilyen gondolat vagy hittétel jelentőséggel bírt, de most már nem bír. Magasabb foka az, amely abból táplálkozik, hogy ez a gondolat vagy hittétel a családom, barátaim számára tekintélyt jelent. Az élő tekintélyhit a legközelebb áll az igazi vallásos hithez, noha nem azonos vele. A tekintélyi vallásosság is nagyon el van terjedve. A mindennapi vallásosság 90%-a a fiktív és tekintélyi kategóriához tartozik. A vallási szokások rendkívüli szívóssága a tekintélyhitben leli magyarázatát. (Innen van az is, hogy a papoknak/lelkészeknek megadják a kijáró megbecsülést akkor is, ha belsőleg nem tisztelik őket.)

A hit harmadik formája a tulajdonképpeni igazi, élő hit a valódi vallásosság minden jegyét magán hordozza. Ez az élő hit a teremtő, a személyiséget megmozgató és átalakító mozzanatok, új belátások, felismerések és értékek személyes magunkévá tétele. A hitben, mint a vallásos átélésben is, az a lényeg, hogy a vallásos gondolat olvad össze a személyiséggel. Ebben a tekintetben is a változatok egész sorával kell számolni. A hit lehet rendkívül gyenge, alig érezhető is. S lehet erős és egyre erősebb, majd erősen túlfűtött. A hitéletben a szellemi mozzanat nagy szerepet játszik. A szellemi tartalmat a hívő ember Istennek a világhoz és saját lelkéhez való viszonyulásában éli át. A lényeg az, hogy a hit élő és személyes kapcsolatot jelent magasabb szellemi valósággal.

A vallásos embernek naponta meg kell küzdenie hitének csúcspontjaiért. Feltétlenül szüksége van tehát az imádságra, mint erőforrásra, mint Istenrel való élő kapcsolatra. Azonban a vallásos ember imaélete nemcsak magaslatokat mutat fel, hanem mélypontokat is.

Az imaélet ideális magaslatait gyakran megrajzolták. A jelenkor imaéletét azonban figyelmen kívül hagyták úgy, hogy az szinte teljesen ismeretlen. A tisztán vallástörténeti anyagra támaszkodó tanulmányok tekintetüket főként az eszményi imádkozásra irányítják. De arról, hogy a ma embere hogyan imádkozik, arról semmit sem tudunk meg. Márpedig ezt az imaéletet kell megismernünk, szegénységében és gazdagságában egyaránt.

Az imádságban három szakaszt lehet megkülönböztetni: éntünk felkeresését, Isten magunk elé képzelését, és az imádság szavakba öntését.

1. Az én felkeresése nem értelmileg történik. Befelé tekintünk, lelkünket megnyitjuk, magunkba szállunk. Előfordul, hogy a magunkbaszállás nem sikerül. Mindenféle emlék, gondolat, érzélem akadályozza. Külső körülmények is. A sikeres magunkbaszállás egészen személyes és aktív lelki tevékenységet jelent. Ha szívből akarunk imádkozni, belsőleg gyakran súlyos harcokat kell megvívunk ahhoz, hogy ráhangolódhassunk az imádkozás hullámhosszára. Az ember néha kénytelen későbbre halasztani az imádkozást, mert az adott pillanatban nem képes rá.

2. Az imádkozás második fokozata Isten jelenlétének elképzelése. Miután a lélek befelé fordult, hétköznapi közérzete helyett saját erkölcsi és vallási tökéletlenségének tudatára ébred, s Isten mint élő, jelenvaló és cselekvő valóság tűnik fel előtte, nem pedig mint valami elvont, pusztán elméleti, holt fogalom. Az istengondolat így a tudat középpontjába kerül. Ez kétféleképpen történhetik.

Az első esetben az imádkozó ember levert, bajaira emlékszik. Meg kell magát győznie, hogy Isten képes rajta segíteni. Az istengondolat egyre inkább mindennapi lelkülete fölé kerül. Megszabadul gondjaitól, szívesen marad ebben az állapotban. A szellemi istengondolat, mint objektív valóság, egyre hatalmasabbá, vonzóbbá válik, a lelket egészen magához emeli, s imádságos áhítattal tölti el.

Más esetben az istengondolat látszólag minden közvetítés nélkül bukkan fel a lélek mélyéből.

3. A harmadik fokozat az imádság szavakba foglalása. Az imádság nagy része érzésekben és hangulatokban olvad fel. Teljes erejét akkor fejt ki hosszabb időn keresztül, ha az imádkozó ember érzéseit imádsággá alakítja. Előfordul, hogy amikor a lélek idejut, belevész Isten fenséges végtelenségébe. Elragadja az öröm és a csodálat érzése. Ilyenkor misztikus imádság születik. Ennek ellentéte az, amit a racionális, vagyis eszünkkel való imádkozásnak mondhatunk. Ilyenkor az imádság párbeszéd jellegű, az ember beszél és Isten válaszol neki.

Az imádság szavakba foglalása nem mindig lényeges. Lehet, hogy az ajkak mondják az imádságot, a lélek belső imádsága azonban a szavaktól függetlenül a saját útján halad. Ez a helyzet különösen akkor áll elő, ha az ember megtanult szöveget mond el, vagy imakönyvből imádságot olvas.

Az imádságban az érzelmek rendkívüli fontossággal bírnak. Az imádság elején rendszerint passzív jellegűek, csak visszhangját jelentik az olvasott vagy hallott szavaknak. Az érzelmek aktívvá akkor válnak, amikor bizalommal lesznek: a lélek bízik Istenben, megtartó szeretetében. Az akaratnak nincs olyan nagy jelentősége az imádkozásban, mint amilyent tulajdonítanak neki. A felületes szemlélődő előtt úgy tűnhetik fel, hogy az imádság megsemmisíti a személyiséget, annak autonómiáját és méltóságát. Ez azonban nem így van. Ellenkezőleg, a lélek határozatlansága megszűnik közönséges állapotához képest. Az öntudat Isten színe előtt megerősödik, határait és lehetőségeit tisztábban látja. A gondolatok és érzések változása következtében az imádkozó személyisége átalakul, és erőt nyer. Az imádság olyan mértékben válik erőforrássá, amennyiben sikerül Istent megközelítenie. A hatalmas és örök Istennel szemben az imádkozó lélek látszólag semmivé válik. Valójában azonban ráésmél a tartós és valóságos értékekre, a mindennapi élet változó hangulataihoz képest pedig az örökkévalóság fényébe kerül. Szilárd belső tartása lesz. Kifelé az életben is biztonság és bizalom, erő és háttér tölti el. Az imádság tehát az ént ugyanolyan módon formálja át, mint az élő hit és az igazi valóság.

A vallásos átélés és az imádság között érzelmi összefüggés van. Egyes érzelmek és indulatok meghatározott jellegű imádságra indítanak. Az a kérdés,

hogyan lehet-e az imádságot érzelmekre visszavezetni, Akkor ugyanis csak hangulatra lenne szükségünk ahhoz, hogy imádkozni tudjunk. Azt mondhatjuk, hogy az érzelmek egymást tételezik fel, de a gondolati mozzanat mindenütt feltalálható bennük.

A legfontosabb érzések és indulatok, amelyek imádságra indítanak, a következők: félelem, szorongás, mindenféle baj, gond és szomorúság. Azonban az érzések és az imádság között közvetlen összefüggés nem mutatható ki. Lehet, hogy imádság követi azokat, de nem feltétlenül. Másrészt vannak pozitív érzések is, amelyek imádságra, nevezetesen hálaadásra indítanak. Ilyen a felszabadultság érzése, ha valami bajtól megszabadultunk, továbbá az öröm érzése. Ahhoz, hogy imádság jöjjön létre, az érzések és imádság közé határozott gondolatfolyamatnak kell beilleszkednie. Ezek a gondolatok irányítják az érzéseket az imádság felé.

A túl erős érzések és indulatok viszont akadályozzák az imádkozást. Érzéki és esztétikai élmények után nehéz imádkozni. A vallásos magatartás egészen más, mint amilyen az esztétikai-művészi. A kétféle beállítódás egymást nagyon zavarhatja. Ha valaki megsértette embertársát, s ez nagyon bántja, emiatt megint csak nehezen tud imádkozni. A lelkiismeretfurdalás és a bűntudat is akadály lehet annak, hogy valaki Istenhez közeledjék. A bosszúság, az elkeseredés, a dac mind akadály lehet az imádkozásnak. De különösen lényeges, hogy a primitív és hamis istenképzet, a gyermekes istengondolat milyen sokszor teszi lehetetlenné az imádkozást. Előfordul, hogy valaki valamiért megharagszik Istenre, s ezért nem tud imádkozni. A vallási éretlenség is akadály lehet tehát az imádkozásnak. Különösen, ha az ember nem önmagában keresi a hibát, hanem másban, talán egyenesen Istenben.

Ahhoz, hogy az ember imádkozzék, más is kell, mint valamilyen érzés és hangulat. A gondolati elem, az istengondolat lényeges szerepet játszik az imádkozás létrejöttében. Hangsúlyozzuk, hogy az istengondolat sokkal fontosabb, mint az istenképzet vagy istenfogalom.

Az istengondolat minden embernél más és más alakban jelentkezik. Egyéni formája még ugyanazon egyház és vallás híveinek a körében is nagyon különböző. Az istengondolat sohasem jelenik meg tisztán. Minden világi vonatkozás nélkül, keveretlenül egyáltalán nem fordul elő. Isten csak a világhoz való konkrét viszonyulásaiban lehet a vallásos tapasztalat és az imádkozás tárgyává. Melyek azok a viszonyulások, amelyekbe mintegy beleágyazva jelenik meg az istengondolat?

Mindenekelőtt a természet jelenségeivel kapcsolatos érzéki tapasztalás révén. Istent úgy éljük át a természettel kapcsolatban, mint annak végső, titokzatos ősoját és forrását, aki minden tér- és időbeli dologtól független, ellenben akitől minden más származik, az anyag, a tér és az idő egyaránt, és aki nagyobb minden természeti jelenségnél.

Máskor az istengondolathoz a szellemi élet játszik döntő szerepet. Isten úgy tűnik fel, mint minden értelmese és személyese érték ősoja, végső forrása. Ezek a gondolatok gondolatilag és erkölcsileg is megvannak alapozva. A hitnek innen jön meg a bátorsága, hogy ott is értelmes és személyese gondviselésre következtessen, ahol ez ésszerűen még nem látható be.

Ha az istengondolat az erkölcsiséggel kapcsolódik, akkor Isten úgy tűnik fel, mint az erkölcsi világrend ősforrása, alapja és őre, Jézus tanítása alapján pedig mint szerető és meghocsátó Atya.

Hogyan jelentkezik az istengondolat az imádságban? Isten ilyenkor nem valamilyen filozófiai vagy teológiai eszme, hanem közvetlenül jelen levő személyes valóság, sőt valóságos személy. Amikor a lélekben megjelenik Isten tükkörképe, ez a kép annyira kapcsolatban van az énnel, hogy az csakis az énből kiindulva érthető meg. A lélek néha úgy éli át Istent az imádságban, hogy az élményben a távolság a túlnyomó, máskor a kapcsolat, az Istennel való egygyéválás a hangsúlyos. Az élő vallásosságban Isten átélése mindig e két pólus között mozog. Egyfelől Isten fenségét, transzcendenciáját éli át a vallásos ember, másfelől az Istennel való legszorosabb egységét. A távolság mulandóságunk átélése, a közösség a szeretettel azonos.

Igazi Isten-átélés, vagyis igazi imádság csak ott lehetséges, ahol énünk az örökkévalóság megvilágításában, tehát helyes megvilágításba került. Ezért kell hangsúlyozni, hogy énünk felkeresése, megtalálása az, amivel az igazi imádság, s az igazi vallásosság kezdődik.

Ez a mindennapi életben nem mindig van így. Az ember inkább kérésekkel, követelésekkel, sőt szemrehányással fordul Istenhez. Lélektanilag helyesebb lenne Istenhez hálaadással közeledni. A hála azonban nem gyakori magatartás, de az imádság hozzáfűzhető. El kell gondolnunk, hogy mennyi mindenféle olyan haj érhetett volna hennünket, amely elkerült, és hogy mennyi okunk van a hála. Így belátjuk, hogy milyen sok meg nem érdemelt jót nyújt életünkön keresztül Isten. Lelkünk lecsendesedik, alázatossá, Istennek átadottá lesz. Eljut abba az állapotba, amikor képes Isten fenségét átélni, és szavát meghallani.

Az imádság külső alakját az akarat határozza meg. Az akarat szab irányt az imádkozásra készítető érzéseknek és tapasztalatoknak. Az imádság külső formájától azonban világosan meg kell különböztetnünk annak belső, vallásos magvát.

Imaformulák, betanított imádságok elmondása egyszerűbb és könnyebb, mint a szabad imádkozás, mert a saját szavainkkal elmondott személyes imádságban az én erőteljesen közreműködik. Az ilyen imádság erkölcsi szempontból értékesebb.

Mindenkinek elég oka lenne arra, hogy imádkozzék, és mégsem teszi. Miért? Azért, mert az illető nem vallásos. Hogy valaki imádkozni tudjon, vallásos beállítottságra, más szóval hitre van szüksége. És arra is, hogy tisztába legyen az imádság értékével. Nem a hangulatok és a kifejezések a fontosak, hanem a hívőnek Istennel való kapcsolata. Az igazán vallásos ember úgy beszélget Istennel, mint a gyermek szüleiével. A vallásos ember számára Isten valóság. Ezért az imádkozásban az ember új megvilágításban látja embertársaihoz való viszonyát is. Az imádság a legerőteljesebbé akkor válik, hogyha külső cselekedetekkel jár együtt, ha erkölcsileg értékes tettek követik, „mert az igaz élet a legszebb imádság”.

Dr. GAAL GYÖRGY

KÉTSZÁZ ÉVE SZÜLETETT GYERGYAI FERENC NYELVÉSZ, MUZSIKUS, KOLOZSVÁR 1848-AS KÖVETE, KIRÁLYBÍRÁJA

Családja és pályakezdése

A lófő székely kissolymosi Gyergyai család egyik Pál nevű őse az unitárius Kollégium elvégzése és rövid torockói tanítóskodása után a XVIII. század legelején telepedik le Kolozsvárra. Kétszer is módos özvegyasszonyt vesz feleségül, s a tekintélyes polgárok közé emelkedik. A város egyik szenátorául választják, s három társával ő készíti el Kolozsvár 1734-es leírását.¹

Gyergyai Pálnak két fia terebélyesíti ki a családfát, ifjabb Pál (+1784) és Mihály (1748-1828). Mindketten részt vettek a város és az unitárius egyház vezetésében, s mindketten kétszer nősülve számos utódot hagytak maguk után. Pálnak nyolc, Mihálynak kilenc gyereke található a családfán. Az ötvös mintakönyvet maga után hagyó Mihály² két fia növelte a család hírnevét a XIX. században: Gyergyai Ferenc (1785–1845) főkörmányszéki ügyvéd és Sámuel (1794–1851) szebeni kincstári titkár. Az utóbbi Ferenc lányát - saját unokahúgát - Gyergyai Borhálát (1821–1910) vette feleségül, s a házasságukból született id. Gyergyai Árpád³ lett a orvosdinasztia alapítója, s a család egyetlen folytatója. Gyergyai Sámuel különben 1848-as tevékenysége miatt a szebeni katonai törvényszék 1849. szeptember 22-én ötévi várfogságra, hivatala elvesztésére, minden vagyona elkobzására ítélte.

Ifjabb Gyergyai Pál a kolozsvári Óvárban lakik, szintén kétszer nősül. Második, Komjatszegi Hedvigával kötött házasságától (1748. június 18) fogva vezetett jegyzetfüzete fennmaradt.⁴ Ide jegyezte be gyermekei születését, rokoni halálát, s évente a befizetett adót. Örököse, László (1764–1833) nevű fia lett, aki a kis jegyzetfüzethe is folytatta a beírásokat. Ő az 1820-as években már a Belső-Közép tizedben lakott, gyászelentése szerint a város szenátora, az unitárius konzisztórium tagja, a helybéli eklézsia kurátora volt. A családi hagyományokhoz híven ő is kétszer nősült, s mindkét feleségét túlélte. Összesen kilenc gyermeke született, közülük a homoródalmási Barra Krisztinával kötött második házasságából való két fiú: Ferenc és László. Velük ez a Gyergyai ág kihal. Ferencnek nem volt gyermeke. László (1804–1866) főkörmányszéki számjegyzőnek Joó Eszterrel kötött házasságából egyetlen leány-utód maradt.

A kétszáz éve, 1799. november 4-én született Gyergyai Ferenc bizonyára a család óvári házában látta meg a napvilágot, s első fiúgyermekként mindent megkaphatott, amiben a legmódosabb polgárgyermekek akkoriban részesültek. Édesanyja is nagynevű székely unitárius családból származott: Barra Ferenc kolozsvári orvosnak Agh István püspök Klára lányával kötött házasságából. Barra Krisztina egyik testvére, István, (1770–1824) kolozsvári or-

vos, a másik, Zsuzsanna (1781–1828) Körmöczi János unitárius kollégiumi igazgató, majd 1821-től püspök felesége volt. Egyik nekrológírója szerint Gyergyai apjától „a tréfás, kedélyes modort”, anyja családjától az „otthonos nyájas-ságot, szeretetreméltó természetességet” örökölte.⁵ Mint módos nemes ifjút nem járatták a kollégiumba, otthon taníttatták, s valamelyik házitanítója fedezhette fel zenei tehetségét, indította el az énekesi pályán.

Az Unitárius Kollégium Érdemsorozati jegyzőkönyvében⁶ csak az 1815/16-os tanévtől bukkan fel Gyergyai Ferenc neve, négy tanéven át a „nemes, publikus” diákok közt az éltanuló. Ez azt jelenti, hogy nem költözött be a kollégiumba, nem subscribált, s így a tógás diákok névsorában sem szerepel neve. Tetszése szerint járhatott órákra, csak félévenként kellett a vizsgákat letennie. Ezeken mindig 1-es, eminens osztályzatot ért el. A kollégium igazgatója, a történelem és földrajz tanára ekkoriban Molnos Dávid volt. Németországban tanult, s a német filozófiai gondolkodás híveként ismerték. A bölcséleti tárgyakat nagynénjének, Gyergyai Krisztinának a férje, Füzi János tanította, a reáltárgyakat pedig ótordai Székely Miklós. A teológia ekkori előadója Sylvester György, egyben városi pap is. A publikus diákok azonban alig tanultak teológiai tárgyakat, mert nem készültek egyházi pályára. Gyergyai II. éven unitárius dogmatikából, IV. éven pedig egyháztörténelemből tett vizsgát. Tanult viszont sok filozófiát, logikát, történelmet, latin irodalmat és németet, egy kevés jogot, matematikát, fizikát és kémiát. 1819 júniusában tette le utolsó osztályvizsgáit.

A nemes ifjak a kollégiumi tanulmányok után rendszerint jogi műveltség megszerzésére törekedtek. A Gyergyaiak közül akkor már többen is jogászok voltak. Az édesapa unokatestvére, Gyergyai Ferenc a város egyik neves ügyvédje volt. A jogi képzés akkoriban a kollégiumok melletti jogakadémiai tagozaton folyt. Az unitáriusoknak nem volt ilyen tagozatuk, úgyhogy végzettjeik vagy a református vagy pedig a katolikus tanintézet jogi kurzusára jártak. Kétségtelenül a katolikus Királyi Liceum keretében működő, még Mária Terézia alapította jogi tanfolyam volt a rangosabb.⁷ 1820 táján két saját professzorral s néhány betanító tanárral működött, kilenc tárgyat adtak elő. A tanulmányi idő három év volt, de a szorgalmasabbak két év alatt is leteheték a vizsgákat. Gyergyai Ferenc 1819 ősze és 1821 júliusa között tanult itt. Ekkoriban Bánó István volt a természetjog, Vajda László pedig a hazai és büntetőjog, jogtörténelem tanára. Nagyobb hatással lehetett Gyergyaira a logikát és etikát előadó Koros Imre piarista gimnáziumi tanár, egyik levelében külön üdvözléssel.⁸

A tanfolyam elvégzése jogi műveltséget adott, de az ügyvédi vizsgát csak Marosvásárhelyen, az ottani Királyi Táblánál lehetett letenni rendszerint egy évnyi gyakorlat után. Gyergyai 1821–1822-ben gyakornokoskodott Erdély akkori legfelsőbb bíróságán. Ebből az időszakból fennmaradt tizenegy édesapjához írott levele.⁹ Ezekből kiderül, hogy gróf Tholdalagi Mihály házában lakott, és étkezett, s a grófnál írnoki szolgálatot teljesített. Leírja a gróf halálát és temetését is. Néha panaszkodik, hogy sok az írivalója, papírt kér édesapjától. Céltudatos készülésére ilyen mondatok utalnak: „Céломra, mely most legközelebb a törvény világgal való isméret, becsületes hírnév - állhatatosan törekedek” (1822. február 10.), „Tanulásom, inkább, mint ezelőtt, folyta-

tom meghatározott akarathól” (1822. március 4.). Majdnem minden levélben üdvözetek sorát küldi rokonainak, barátjának, Brassainak, s közvetíti a „Méltóságos ítélőmester, Pávai Elek” és az „unitárius procuratorok” üdvözlését édesapjának, valamint nagybátyjának, id. Gyergyai Ferencnek. „Bolyai professzor úr” pedig Körmöczi püspöknek és feleségének küld üdvözlést. Március végén az a kitüntetés éri, hogy Zeyk Dániel táblai ülnök kíséretében egy 4–5 hetes magyarországi utazáson vehet részt, Pest-Budát is alaposan megismeri. A látottakról beszámol apjának (1822. április 9.). Fennmaradt Zeyk Dánielnek is az apjához írott július 22-i levele, melyben ilyen mondatok olvashatók: „A fiú magát engedelmesen, szelíden, becsületesen viselte, úgyhogy mind az én megelégedésemet, mind a mások szeretetét megnyerte. Szerencsétlenem az urat, hogy ilyen jó fiút nevelt és szívemből kívánom, hogy benne ezután is teljes öröme lehessen”.¹⁰ Minden valószínűség szerint még 1822 folyamán Gyergyai megszerezte az ügyvédi oklevelet.

A város tisztviselője és követe

Akkoriban egy jogvégzett fiatal Kolozsvárt pályáját vagy a főkormány-széknél vagy a tanácsnál kezdhetette. Gyergyai még 1821 őszén vagy két hónapig gyakornokoskodott a főkormány-széknél, s bizonyára belátta, hogy ott igen-igen lassan lehet előre haladni, rengeteg a versenytárs. Így nem csoda, hogy ügyvédi diplomája megszerzését követően inkább a városnál próbálkozott elhelyezkedni. Itt amúgy is akkoriban családja három tagja viselt már tisztséget: édesapja, Gyergyai László szenátor, nagybátyja, Gyergyai Mihály divizor (osztóbíró), ennek fia, Ferenc pedig prokurátor (jogtanácsos) volt. Ifj. Gyergyai Ferencet - akit ezután többnyire így különböztettek meg édesapja unokatestvérétől, a szintén jogász id. Gyergyai Ferenc-től - 1823. március 5-én alkalmazták iktatónak a kolozsvári tanács jegyzői irodájában.

Ez az iroda intézte a tanács írásbeli ügyeit, vezették a tanácsi jegyzőkönyveket, iktatták a beérkezett iratokat, s ismertették a tanáccsal, leírták és kiadták a válaszleveleket, határozatokat, felsőbb hatóságoktól kért jelentéseket. A kolozsvári tanácsnál három majd négy tisztviselője volt ennek az irodának: főjegyző, aljegyző, iktató, levéltáros. A levéltáros feladatköre állandónak számított, a másik három tisztviselő viszont kétévenkénti váltásban töltötte be tisztségét. Vagyis az iktató két év múlva aljegyző lett, újabb két év múlva pedig főjegyző. Ha innen nem lépett elő szenátornak, királybírónak vagy főbírónak, akkor újra kezdhetette az iktatói besorolással. Az iktató egyben a „választott közönség”, vagyis a városi százfős nagytanács jegyzője volt.

Gyergyai kétszer végigjárta a jegyzőség ranglétráját.¹¹ 1823–24. iktató, 1825–26 aljegyző, 1827–28 főjegyző, 1829–30 iktató, 1831–32 aljegyző, 1833 főjegyző. Bizonyára pontossága, igényes fogalmazókészsége, ritka szép kézírása e tizenegy év alatt meghozta számára az elismerést, úgyhogy édesapja 1833. április 8-i halálát követően a megürült szenátori helyet vele töltötték be. A városi tanácsnak akkoriban 12 tagja volt, közülük kettő a város vezető tisztviselője, a főbíró és a királybíró. A többi tíz szenátor (tanácsos) nem számított fizetéses alkalmazottnak, de a városi ügyintézés, közélet, gazdálkodás valamelyik területéért felelt. A szenátori megbízatás hat évre szólt, s ezt az időszakot

Gyergyai ki is töltötte. Közben két országgyűlésen képviselte városát. A jegyzői iroda fizetett alkalmazottai nem lehettek a tanács tagjai.

Ma már csak találgathatjuk, hogy 1840 júliusában miért mondott le Gyergyai a tanácsosságról, s ült vissza a jegyzői irodába iktatónak. Elképzelhető, hogy anyagi okok is közrejátszottak. Ezzel függhet össze lakcímének változása. Édesapja Szentegyház utcai házából az 1840-es évek elején a Király utcába, majd 1848-ban a Kül-Torda utcába költözik. A jegyzői iroda rangfokozatait e sorrendbe tölti be: 1841–42: iktató, 1843–44: aljegyző, 1845–46: főjegyző, 1847–48: iktató. 1848-ban ismét követnek választják.

Kolozsvár szabad királyi városnak az Erdélyi Nagyfejedelemség országgyűlésében két képviselői hely járt. A követeket rendszerint a tanácsosok közül választották. A nem Kolozsvárt tartott országgyűléseken való részvételt, több hónapi távollétet csak módosabb polgár engedhette meg magának. Gyergyait négy alkalommal tisztelték meg követi mandátummal.

Az 1834. május 26-ra összehívott országgyűlést Kolozsvárt tartották, s 1835 januárjának végéig húzódott el. Ezen Kolozsvár követei Nagy István és Gyergyai Ferenc voltak. Az országgyűlés nyomtatásban is közzétett jegyzőkönyvéből és irománkönyvéből¹² kitűnik, hogy az egyes üléseken főleg a nemesi, főnemesi férfiak, szász követek vitték a szót, a városok képviselői csak ritkán jutottak szerephez. Ez alkalommal azonban Gyergyai megtisztelő és neki fekvő feladatot kapott. A karok és rendek szeptember 1-én elhatározták, hogy tiltakoznak őfelségénél az utóbbi évtizedekben Bécs részéről elkövetett temérdek sérelem és törvénytelenység ellen. A sérelmi felirat Bécsbe vitelére és átadására 12 tagú küldöttséget választottak. Az egyik küldötti helyet a városok követeinek tartották fenn, s erre a lehetséges 123 szavazathól 121-gyel Gyergyai Ferencet választották, s egyben a küldöttségi jegyző szerepét is neki osztották ki. Úgyhogy az út folyamán felvett jegyzőkönyvet, s az országgyűlésnek küldött jelentéseket mind Gyergyai fogalmazta meg, s Degenfeld Ottó gróffal együtt írta alá. A küldöttség részére az országgyűlés szeptember 11-én 14 pontos „utasítványt” adott. Szeptember közepe táján indultak útnak, 29-én már Pozsonyból kelteztek jelentést, október 6-án Bécsből. Október 3-án fogadta a küldöttséget Ferenc császár, Erdély nagyfejedelem. Semmilyen ígéretet sem tett. A folyamodványra majd írásban küld választ. A küldöttség „végtudósítványt” november 2-án Kolozsvárt írták, s úgy tűnik, nem jártak sikerrel.

Az 1837. április 17-re Nagyszébenbe összehívott és 1838. március 31-én berekesztett országgyűlésre¹³ Kolozsvár követül Ágoston István főbíró és Jónás Dánielt választotta. A július 3-i ülésen jelentették be, hogy Ágoston a követségről lemondott, s helyébe a város ifj. Gyergyai Ferencet küldte. Megéljenzik. Július 22-én a követi esküt is leteszi. Ezen az országgyűlésen alig-alig jut szerephez-szóhoz Gyergyai. Január 12-én Kolozsvár követei városuk megbízásából kérik, hogy az 1810-es országgyűlésen megindított pereket folytassák, január 29-én a városi törvényhatóság sérelmeit felsoroló kérvényt terjesztenek elő, 23 okmányt mellékelnek. Február 26-án Kolozsvár város közönségének kérelmét tolmácsolják: vásárolja meg a kincstár a főtéri Nagy Bánffy-palotát a Főkormányzók részére. Csak annyit sikerül elérni, hogy egy

bizottságot küldenek ki a ház „megvizsgálására”, s a következő országgyűlésen való javaslattételre.

A harmadik, 1848-as követi meghívatást a forradalom kezdetének erdélyi eseményei előzik meg. Ezekben is szerep hárul Gyergyaira. Mint iktató ekkor ő tölti be a városi száz férfiúból álló nagytanács jegyzői tisztségét is. A pesti hírek hallatára március 20-án a Kolozsvárt tartózkodó vezető politikusok úgy döntenek, hogy követeléseik nyomatékosabbá tételére a kolozsvári tanácsban tárgyalják meg ezeket, s ennek nevében nyújtsanak be feliratot a fő-kormánysszékhez. Március 21. lett az első forradalmi nap Kolozsváron.¹⁴ Méhes Sámuel református tanár, az Erdélyi Híradó szerkesztője terjesztette elő a tanácsba a követeléseket. Leszögezte: „Kolozsvárnak is, mint Erdély magyar fővárosának békés úton, de alkotmányos joggal és törvényhatóságilag” fel kell lépnie. Éppen ezért intézzenek feliratot a fő-kormánysszékhez, melyben fejezzék ki hűségüket az uralkodóházhoz, kérjenek engedélyt a polgárország felállítására, s követeljék az országgyűlés rögtöni összehívását, ahol kimondják a törvény előtti egyenlőséget, a közteherviselést, az uniót Magyarországgal, valamint a sajtószabadságot. Gyergyai mint jegyző fogalmazza meg, majd olvassa el a felirat tervezetét, végül letisztázza. Egy 18 tagú küldöttséget választanak, mely Groisz Gusztáv főbíró vezetésével átadja a feliratot Teleki József fő-kormányzónak. A küldöttség tagja Gyergyai is. Anélkül, hogy részleteznők a kolozsvári eseményeket, csak a Gyergyaira vonatkozókat ragadjuk ki Kolozsvár város jegyzőkönyvéből.¹⁵

Miután a fő-kormányzó március 22-i leiratával kéri a polgári őrség megszervezésére vonatkozó tervezetet, március 27-én a tanács egy 17 tagú bizottságot választ, melynek feladata a felállítás és képviseleti rendszer kidolgozása. A bizottság elnöke Groisz, egyik tagja Gyergyai. A tervezetet a fő-kormánysszék április 4-én hagyja jóvá.

Az országgyűlés április 10-én történt meghirdetését követően április 18-án arról dönt a városi közgyűlés, hogy a két követet titkos szavazással válasszák, s utasítást adjanak nekik az uniós törvénycikk elfogadására. Ugyanakkor öt felirat elküldéséről is határoznak. A királyhoz, nádorhoz, a független magyar minisztériumhoz és a királyi fő-kormánysszékhez intézettek István főhercegnek, Magyarország nádorának a kiküldetését kérik az erdélyi országgyűlés királyi biztosául. Az Erdély törvényhatóságaihoz küldött átirat emellett azt is szorgalmazza, hogy az országgyűlésen az unió kimondása legyen a fő cél, s fogadják el a „magyarhoni országgyűlés törvényeit”. Mindegyik dokumentumot Groisz főbíró, Gut János szónok és Gyergyai jegyző írja alá. Bizonyára a megfogalmazás és letisztázás munkája is az utóbbira hárult. Az április 19-i közgyűlésen választották meg az országgyűlési követeket: 140 szavazó jelent meg: Gyergyai Ferenc 76, Groisz Gusztáv 71, Méhes Sámuel 55, Simon Elek 52 szavazathoz jutott. Úgyhogy Gyergyai és Groisz kapta a meghívatást.

Május 2-án hagyják jóvá a polgári őrség ideiglenes szabályzatát. A 43 pontos szöveg így kezdődik: „Az őrsereg célja: a bel-béke, személy- és vagyonbiztonság”. Ezt is Groisz, Gut és Gyergyai írja alá. A május 6-i jelentés szerint a szabályzatot Tilsch János nyomdája száz példányban sokszorosította.

Valószínűleg Brassai Sámuel és Gyergyai vetette fel a tanácsban a gondolatot, hogy az országgyűlést a szűk Redut-terem helyett az unitárius templomban tartsák. A fő kormányzó nem adta beleegyezését. A Redut „tánctermének” méltó berendezésével Pataki József tanácsost és Brassai Sámuelét bízzák meg.

Az Erdélyi Nagyjefejelelemség 1848-as országgyűlése¹⁶ május 29-én kezdődött, s erre az uralkodó nem István főherceget, hanem Puchner Antal erdélyi katonai főparancsnokot küldte ki képviselőjéül. A május 30-án megválasztott 36 tagú „jegyzőkönyv megbíráló bizottságba” Gyergyai is bekerült. Ugyanakkor határoztak arról is, hogy unió-bizottságot létesítsenek, mely az egyesülés részleteit a magyar minisztériummal megtárgyalja, és az e tárgyban hozandó törvényjavaslatokra anyagot szolgáltatson. Eleinte 24, majd 27 tagúra tervezik a bizottságot. Még 30-án délután a választásra is sor kerül. Három román és négy szász jut a bizottságba, melynek elnöke maga Teleki József fő kormányzó. A névsort felterjesztik az uralkodóhoz. Utóbb kiderül, hogy sérelem esett: a szabad királyi városoknak egyetlen hely sem jutott a bizottságban. Így június 2-án Gyergyai Ferencet e városok képviselőjeként választják a bizottságba. István nádor az uralkodó nevében június 19-én külön tudatja: „a két haza egyesülése részleteinek meghatározása iránt kinevezett bizottmány tagjai közé Kolozsvár városának követe, Gyergyai Ferenc is besoroztatik”.

Az unió kimondásával lényegében az erdélyi országgyűlés elvesztette hatáskörét, s az „erdélyi részek” is a pesti július 2-ára meghirdetett népképviselői országgyűlésre kellett hogy küldjék követeiket. Ezek számát 73-ban állapították meg, s Kolozsvárnak ismét két hely jutott. Itt június 26–27-re tűzték ki a választást a Magyar kapu előtti térre, eső esetén az unitárius templomba. A választás lefolyásáról nem maradt fenn részletes tudósítás¹⁷, de eredménye kissé meglepő volt. Méhes Sámuel református kollégiumi tanár, az Erdélyi Híradó szerkesztője mellett gróf Széchenyi István közlekedésügyi minisztert küldték a parlamentbe. Széchenyi országosan ismert és becsült reformer politikus volt, 1821-ben Kolozsvárt is megfordult. A kolozsvári polgárok azonban nem csak tiszteletüket akarták kifejezni iránta, hanem nagy vágyuk teljesülését remélték e bizalomnyilvánítástól: a közlekedésügyi miniszter támogatása sokat segíthetett abban, hogy a város mielőbb vasúthoz jusson!¹⁸ Június 27-én a tanács egy négytagú bizottságot küldött ki, hogy még aznap elindulva megvigye a választás hírért és az arról szóló oklevelet Széchenyi grófnak. A négy küldött, Gyergyai Ferenc, Krizbai Miklós, Hegedűs Sándor és Kelemen Mihály július 5-én jelentette, hogy Széchenyi örömmel fogadta megválasztásának hírért, de már korábban elígérkezett Sopron megyének, ahol követté is választották. Így új választást kellett kiírni. Július 7-én a két legesélyesebb jelölt Gyergyai és Simon Elek ügyvéd volt. Az előbbit „jelentékeny szótöbbséggel” választották Kolozsvár követévé.¹⁹

A július 2-ra összehívott és július 4-én ténylegesen megnyitott „nemzeti-képviselők közös ülésén” Pesten²⁰ július 15-én jelenti be Pálffy János elnök, hogy Széchenyi István helyett a kolozsváriak Gyergyai Ferencet választották követül, aki megbízólevelét átadta. Az igazoló választmány július 17-én érvényesnek nyilvánítja Gyergyai megválasztását. Gyergyai neve csak kétszer fordul elő az országgyűlési iratokban. Július 24-én a képviselőházi trónbeszédre

adott választ a nádorhoz megvívó 50 fős küldöttség tagja lesz. Október 25-én pedig az igazoló választmány kiegészítésekor őt is e testületbe választják. A városi jegyzőkönyvekből kiderül, hogy Gyergyai és Méhes többször tett jelentést, írt tudósítást a tanácsnak. Így július 19-én Gyergyai arról számol be, hogy gondot fordít rá: Kolozsvár hivatali központ legyen, s vasutat kapjon. Augusztus 25-én és 28-án, majd szeptember 20-án tárgyalják az unió-bizottság eredményeit. Kolozsvár eszerint főtörvényszéket, katonai főparancsnokságot, katonai nevelőintézetet, sóhivatalt, váltótörvényszéket, univerzitást és a városon keresztül menő vasutat akar magának biztosítani. Október 2-án utasítják Gyergyait, mint a város követét, hogy járjon közben a kormánynál Kolozsvár védelmének ágyúüteggel való megerősítéséért. Október 17-én veszi tudomásul a tanács, hogy Gyergyai sikeresen járt el: a honvédelmi bizottmány négy darab hatfontos ágyút rendelt Gyulafehérvárról Kolozsvárra.

Gyergyait közben az a megtiszteltetés érte, hogy a hétszemélyes tábla bírájával nevezték ki. Ez volt Magyarország legfelsőbb bírósága. Eleinte a király bírói hatáskörét gyakorolta, s hét bíróból állott, 1723-ban tagjai számát 15-re emelték. A kiegyezés után szerepét a kúria vette át. Semmilyen adatot nem találunk arra, hogy mikor történt Gyergyai kinevezése, s itt hogyan tevékenykedett. Ezért egyetlen forrásunkat, egyik nekrológját idézzük: „Alig töltött azonban képviselői fontos hivatásában néhány hónapot, s a hétszemélyes táblának rendes bírájával neveztetett ki, felismertetvén benne az akkori kormány illető tagjai által egyfelől a jellem, s másfelől a képesség - e két tulajdon, melynek hirtokosa ama nagy időkben nem volt kénytelen a közpályától az opportunitás gyászvitzei elől visszavonulni.”²¹

Mind képviselői, mind pedig bírói hivatásának Gyergyai a végső napig eleget tett. Aradra is követte az országgyűlést. Az osztrák hatóságok ott tartottatták le, majd Pestre szállították, s rövid kivizsgálás után kezeslevél ellenében hazaengedték Kolozsvárra. A helyi katonai törvényszék kellett volna, hogy ítélkezzék fölötte. Nincs nyoma annak, hogy Kolozsvárt eljárás indult volna ellene. Végül is nem volt mit rábizonyítani.

Vagy másfél évig Gyergyai is teljes visszavonultságban élt. A városi tanácsban azonban nagyon hiányoztak a szakértői tisztviselők. Így 1851-ben díjnokként Gyergyai újra munkába állhatott, s 1851 novemberében pedig - nekrológírója szerint - „a szó valódi értelmében rákényszerített” az egyik tanácsosság elfogadására.²² Az 1850-es években végig Wendler Frigyes, a Ferenc József-rend lovagja a polgármester, s az őt tanácsos közül az egyik Gyergyai.

Az önkényuralom enyhülését jelző 1860-as Októberi Diploma kiadását követően lépések történnek a törvényes hatóságok visszaállítására. Decemberben Kemény Ferenc báró az erdélyi udvari kancellária ideiglenes elnöke, Mikó Imre gróf pedig Erdély gubernátora lesz. Bécs az uniót nem ismeri el. 1861 tavaszán az uralkodó elrendeli, hogy az erdélyi megyék és szabad királyi városok önkormányzati alapon szervezzék újjá vezető testületeiket.²³ Az újjászerveződést a magyar törvényhatóságok az 1848-as törvények előírásait szem előtt tartva hajtották végre. Kolozsvárt 1861. május 16-án tartottak polgármester-választást a Redut nagytermében. A 768 szavazóból ifj. Pataki Józsefre

648-an, Wendler Frigyesre 92-en, Dobokai Ferencre 17-en adták szavazatukat.²⁴ 18-án királyhíróvá választották. A jobb hangzásért azonban ezt a tisztséget most főbíróiként említették. (Korábban a főbíró a polgármester volt!). A hét jelölt közül 428 szavazattal Gyergyai került ki győztesen.²⁵ 21-én a rendőrkapitányt választották meg Minorich Károly személyében, majd a tanácsosok s más tisztségviselők kijelölésére is sor került. Végül június 14-én a városi képviselőtestület 127 tagjáról voksoltak. Az új tisztkart és képviselőtestületet az 1848/XXIII. törvénycikk előírásai szerint június 28-án iktatták be ünnepélyesen. Pataki polgármester beszédében rámutatott, hogy 12 évi nélkülözés után tér vissza az alkotmányos rend.²⁶

A városi közigazgatás második emberére, a királybíróra ekkoriban „a város magánjogai, kiváltságai, pénztára és jöszágai” felügyelete tartozott. 1846-ig a városi rendőrség igazgatását is ő végezte, de akkor létesítettek egy külön rendőrigazgatói (főkapitányi) tisztséget.²⁷ A jogvégezett Gyergyai a maga közel négy évtizedes tapasztalataival kétségtelenül a legmegfelelőbb polgár lehetett e pozícióra. Szakértelmével azonban nem sokáig állhatott a város rendelkezésére. Ugyanis az uralkodó elrendelte a külön erdélyi országgyűlés összehívását, s tiltakozásul Kemény kancellár, majd Mikó gubernátor is lemondott 1861 novemberében. Még e hónap folyamán a választott magyar közigazgatási vezetők sorra benyújtották lemondásukat.²⁸ Kolozsvárt Pataki polgármester és Gyergyai királybíró is távozott székéből. Az utóbbi nyugdíjaztatását kérte. Az új tisztségviselőket egyszerűen kinevezték: polgármesteri megbízatást ismét Wendler Frigyes kapott, az ideiglenes királybíró Schwarz Károly lett. Ezzel lezárult Gyergyai tisztségviselői pályafutása.

A muzsikusz, szerkesztő, közéleti férfiú

Gyergyai Kolozsvárnak nem csak vezető tisztségviselője, hanem sokoldalú értelmiségije, sőt csodált muzsikusa is volt. A reformmozgalom kolozsvári támogatói közé tartozott.

Ott volt a Kolozsvári Casino alapítói és megszervezői közt 1833-ban. A januári közgyűlésen a választmány jegyzői tisztségére méltatták. Úgyhogy ő szerkesztette meg a kaszinó első szabályzatát és 226 „résztvényesének” jegyzékét.²⁹ Az ideiglenesen gróf Rhédey Ádám Belső-Közép utcai házában megnyílt kaszinó szabályzata leszögezi: „A Casino mívelt férfijak egyesülete, hova minden érdemes gondolkozású és magaviseletű férfi befogadtatik”. Működtetnek könyvtárat, játéktermet és éttermet. Az 1830-as és 1840-es években a kaszinóra jelentős szerep hárul a művelődési mozgalmak pártolásában, a reformeszmék terjesztésében. Gyergyai a forradalomig a kaszinó tagja, 1842-ben ismét jegyzővé választják. Az 1850-es évek névsoraiban nem szerepel.

A kaszinó számos sajtóterméket rendelt meg, fővárosi és külföldi lapokat járatott, Mi több, lap alapítását kezdeményezte: támogatásával indult meg a Vasárnapi Újság 1834 tavaszán Brassai Sámuel szerkesztésében. Több kolozsvári lapot felkaroltak. Gyergyai évtizedeken át részt vett Kolozsvár sajtóéletében, bár konkrét tevékenységének kevés nyoma maradt. Úgy tűnik, ha írt is cikkeket, azokat nem jegyezte nevével, s így egyelőre nem azonosíthatók. Életrajzai szerint az 1840-es években tagja volt az Erdélyi Híradó szerkesztősé-

gének. A lapban nincs utalás erre. A Híradó Nemzeti Társalkodó című melléklapja 1838-as és 1839-es évfolyama is a munkatársak közé sorolja Gyergyait, bár neve sehol a laptestben aláíróként nem található.

Van azonban e korszaknak egy alig ismert sajtóterméke, melynek címlapján ténylegesen ott szerepel Gyergyai Ferenc neve is. Ez az első magyar nyelvű szórakoztató kalendárium Erdélyben. A Tilsch János és Fia cég indította 1838-ban, címe: Erdélyi Házi-segéd. Kalendárium 1839. esztendőre. Mindössze négy évfolyama jelent meg.³⁰ Az elsőt és az utolsót nincs feltüntetve a szerkesztő neve. Az 1840-re és 1841-re kiadott kötetben viszont feltüntetik: Szerkeszti ifj. Gyergyai Ferenc. Mindegyik kötet három „osztályból” (részből) áll. Az első a tulajdonképpeni naptár, a harmadik Erdély és Magyarország tiszti névtára. A középső rész érdekesebb: „Közhasznú ismeretek és mulattató dolgok”. Az 1840-es kötetben csillagászati és természettudományi ismeretterjesztő írások, az erdélyi fejedelmek névsorát, az 1838-as év európai történelmének eseményeit, az európai uralkodók „statisztikáját” olvashatjuk. Van jogi, orvosi és gazdasági tanácsadás. Néhány elbeszélés, novella, vers és anekdota képviseli az irodalmat. Olyan, akkoriban „kortárs” költők verseit találjuk itt, mint Czuczor, Bajza, Kriza, Vörösmarty. E részt a „tabellák” zárják a postai díjakkal, kamatszámítási, család-hérezési útmutatóval, s itt a vásárok lajstroma is. A Nemzeti Társalkodó 1840 végén ismerteti az Erdélyi Házi-segéd harmadik, 1841-es kötetét, s megállapítja: „A Házi-segéd mostani föllépésének módját, készületeit, terveit s irányát tekintve előlegesen meg kell vallanunk, hogy nem maradt el testvéreitől, sőt némileg azokat felül is múlta. Szerkesztő és kiadók a fejlődő idő szükségeit mind jobban-jobban átértve, a közvélemény s egyes értelmek nyilatkozatai által okulva, úgy látszik, naponként közelednek lényeges javításokkal azon eszmék valósításához, melyeket három év előtt magoknak kitűztek, s melyeket egy enciklopédiai kalendáriumnak, ha nevének s céljának meg akar felelni, szükségképp létesíteni kell”.³¹

Az önkényuralom korában az 1849–1852 között megjelenő Makoldy Sámuel szerkesztette Kolozsvári Lappal indul a város sajtóélete.³² Pár hónap múltával Berde Áron unitárius kollégiumi tanár veszi kezébe a kezdeményezést, s 1852 októberében egy Hetilap című „gazdászati, műipari és kereskedelmi folyóirat” megjelentetésére kap engedélyt.³³ Ez 1855 márciusáig Erdély egyetlen magyar lapja, utóbb hetente két számmal is jelentkezik. Az 1853-as évfolyam 31. számában közlik a munkatársak jegyzékét, Gyergyai Ferenc neve is szerepel. Aláírására egyetlen cikk végén sem találtunk. Nevét az 1854-es évfolyam 99. számában *A magyar irodalom Erdélyben* című összeállítás említi: lapok munkatársa, és fordít is. Egy évi szünet után, 1856 márciusában Berde Áron és Vida Károly indít újabb lapot Kolozsvári Közlöny címmel. Majd a két szerkesztő összekülönbözése után Berde 1856. október 1-én újra indítja a Kolozsvári Közlönnyt, s ennek Előfizetési felhívásában a héttagú szerkesztőséget: Dózsa Dániel, Fekete Mihály, Gyergyai Ferenc, Halmágyi Sándor, Kócsi Károly, Kriza János, Vass József. Úgy tűnik, hogy egy ideig Gyergyai valóban kapcsolódott e hetente megjelenő, gróf Mikó Imre szöcsövének számító laphoz. Mi ennek csak két bizonyítékát találtuk. Az 1856. november 22-i szám Könyvismertetés rovatában Gyergyai a Magyar nyelvészet című folyóirat II. év-

folyamának 1. füzetét mutatja be. 1857. április 9-én arról értesülünk, hogy gróf Lázár Kálmán egy történelmi beszédre tíz arany pályadíjat tűzött ki. A háromtagú bírálóbizottságot Gyergyai Ferenc, Kriza János és Dózsa Dániel alkotják. Június 28-án közlik, hogy négy pályamű érkezett be. Július 14-én már a díjazott művet is megnevezik, Halmágyi Sándor *Saphiráját*.

Valószínű, hogy Gyergyai ezekben a lapokban leginkább fordításokkal szerepelt. Szépirodalmat és tudománynépszerűsítő írásokat is tolmácsolt vagy átdolgozott. Ezek végén akkoriban ritkán tüntették fel az átültető nevét. Gyakran még kötetek esetében sem nyomtatták ki a fordítót. Példát erre Gyergyai esetében is találunk. Csak Szinnyei Józsefnek köszönhetően tudjuk³⁴, hogy *A Graefenbergi Vízgyógyintézet és Priesznitz (I) gyógy mód körülményes leírása minden betegek számára, kik Graefenbergbe menni vagy a gyógyítást otthon végbe vinni szándékoznak* című „Munde Károly után” tolmácsolt kötetnek Gyergyai a fordítója. Pedig még A fordító figyelmeztetése is ott olvasható a kötet élén, persze aláírás nélkül, 1837. október 1-i keltezéssel. A Barra Gábor kolozsvári nyomdájából kikerült 229 lapos csinos kis könyv még egy függelékkel is tartalmaz a lovak betegségeinek gyógyításáról.

Van Gyergyainak egy szintén 1837-ből származó regényfordítása is, erre már kiírta nevét. A Tilsch és Fia kolozsvári könyvkiadó Külföldi Regénytár című sorozatának II. kötetében jelent meg az egykor népszerű svájci német író, Johann Heinrich Zschokke *Frock Jonathán* című 115 lapos kisregénye.³⁵ Meglepő, hogy a Világirodalmi Lexikon 18. kötete (1995) nem is tud e regény Gyergyaitól származó magyar tolmácsolásáról.

Fordítói munkásságával Gyergyai a hazai zenetörténetbe is beírta nevét. De nem csak szövegeknyv-fordító, hanem tehetséges muzsikus volt. Az 1819-től Kolozsvárt tevékenykedő zenetanár, Ruzitska György köréhez tartozott, feltehetően tőle is vett órákat. Mikor a Musikai Egyesületet 1837-ben Ruzitska konzervatóriummá szervezte át, ennek egyik oszlopos tagja lett Gyergyai. Jól iskolázott, selymes magas tenor hangja már a 20-as években feltűnt. Az akkor még fiatalember néhányszor a kolozsvári színtársulat operaelőadásain is fellépett. A Fogoly című dalműben 1822 decemberében szerepelt nagy sikerrel. Úgyhogy amikor 1825 májusában a száműzött Dom Miguel de Braganca portugál királyi herceg pár napot Kolozsvárt töltött, s tiszteletére a színház előadta Carl Maria von Weber Bűvös vadászát, maga Jósika János kormányzó elnök kérte, hogy a tenor szólamú Max szerepét Gyergyai énekelje. „Valamint szép és kellemes énekével, úgy művészi játékszásával is köztetszést nyert, s zajos tapsok közt többször is kihívatott” - olvashatjuk a Budapesti Közlöny megemlékezésében.³⁶ Két évvel később, 1827 februárjában A sevillai borbély Almagrájában aratott sikert.³⁷ Akkoriban a színtársulat tagjai közt nem akadt hozzá mérhető tenorista.

Az 1840-es években már csak oratóriumokban lépett fel. A Konzervatórium részére lefordította Haydn két nagy oratóriumát, a Teremtést és az Évszakokat³⁸, Rossini Stabat Materét, Mendelssohn-Bartholdy Paulusát. A színház kérésére Donizetti Belisárját ültette át magyar nyelvre. Ennek bemutatója 1842. május 4-én volt. A Teremtés Ruzitska vezényelte első két magyar előadásáról így számol be az Erdélyi Híradó: „Április 5-kén a kolozsvári conservatorium ál-

tal a városi táncteremben adatott Haydn „Teremtés» című nagy oratóriuma. A számos és művelt közönség teljes helybenhagyással méltányolta e remek s nehéz muzsikai darab előadásában városunkban a hangászat sebes előmenetelét, s ebben igazgató Ruzitska úr buzgó fáradozása sikerült érdemeit. Ezen költemény szavai magyar nyelven énekeltettek. A főbb szerepeket énekelték: Gyergyai Ferenc (Uriel), Malom Lujza (Gabriel), Schell Mihály (Raphael), Frits Ferdinánd (Áclám), Schmied Júlia (Éva). Az angyalok kardalait nagy részint az ének iskola nevéndékei énekelték. Ezen nagy oratóriumot a conservatorium tagjai közkívánatára a tegnapi napon ugyancsak a tele volt táncteremben még nagyobb gyakorlottsággal s a közönség élénk helybenhagyásával adták elő.³⁹ Egy ilyen 80 tagú együttest követelő mű előadása akkoriban Európa-szerte ritkaságnak számított.

Gyergyai rendszeres színházlátogató volt, a színház művészeivel, karmestereivel baráti viszonyban lehetett. Leginkább azonban barátjával, Brassai-val folytatható eszmecsere az előadásokról, zenei kérdésekről. Viszonyukra jól rávilágít Brassainak egy 1861 augusztusában hozzá írt levele. „Édes Ferenc barátom! Csak azt akartam veled tudatni, hogy ebben a városban egy igen respectabilis olasz társaságot találtam, s tegnap este »Semiramis-t« hallám olyformán, hogy az 1827-belit ha nem is feledtette el, de legalább nem rontotta meg képzetemet róla» - kezdődik a Frankfurthól írt beszámoló, majd az énekesek teljesítményének az elemzése következik. Végül anyjának küld üzenetet, s így zárja sorait: „Élj soká és vígan barátoddal, Brassaival”.⁴⁰

A Brassaihoz fűződő barátság talán gyermekkorukban kezdődött, sokszor emlegették, hogy egyidősök. Volt, aki később ebből próbálta megállapítani Brassai életkorát. 1834. február 1-én Gyergyai mutatta be Brassait a Kolozsvári Casinóban. A zene mellett a nyelvészkedés és a tudományművelés is összefűzhetette őket.

Mindketten támogatói, aktív tagjai voltak az Erdélyi Múzeum-Egyletnek. Amikor az egyesület két szakosztályra oszlott 1861 februárjában, Gyergyai a történeti szakosztály 21 tagja között szerepelt.⁴¹ Az EME céljaira még áldozott is: fennmaradt „részvényes tag”-sági diplomája Mikó Imre és Finály Henrik aláírásával.⁴² Eszerint tíz évig évi 5 forintnyi részvényt vásárolt. Úgyhogy 1861. március 21-én elismerték így szerzett érdemeit.

A nyelvész

A forradalom és szabadságharc bukását követő évek nyomott hangulatában a közélet korábbi szereplői közül sokan a tudományművelés hátyái közé vonultak vissza. Kolozsvárt a tudományművelés fő mozgatója és támogatója ekkoriban gróf Mikó Imre. Gyergyai is az ő köréhez tartozott. Ismerve az ő nyelvészeti iránti vonzalmát, Mikó biztathatta Gyergyait, hogy észrevételeit foglalja kötetbe, tegye közzé. A megjelentetést anyagilag is támogathatta. A nyelv-művelés akkoriban hazafias tett volt. A mindenütt jelentkező germanizmusok elleni harc, egyik-másik példamondat politikai üzenetet is hordozott.

Gyergyai első könyve *A magyar nyelv sajátságairól* címmel 1856-ban jelent meg Kolozsváron.⁴³ A címlap hátulján két Széchenyi-idézet olvasható. Az egyik az egész kötet alaptételét fogalmazza meg: „A valódi magyar senkit

se követ vaktában, hanem mind testi, mind lelki tehetségeit *sajátságára szerint* fejti ki”. Egy egész oldalt betöltő Mikó Imrének szóló ajánlást egy hozzá intézett kétoldalas levél követ, melyből az csendül ki, hogy a tétlenségre hajló korban Mikó „buzdító példája” serkentette „a nyelvészi szórszálhasogatás kevesektől látogatott és sokaktól unt mélyeibe” a szerzőt. A közel négyoldalas Előszóban néhány elvi megállapítást hocsájt előre: gyakran hall olyan fordulatokat, amelyekről nyelvérzéke azt súgta, hogy nem magyarosak; arra a meggyőződésre jutott, hogy az egyedüli helyes, valódi kútfő az élő beszéd, mégpedig a „vegyületlen magyar helységek” csak magyarul tudó hölgyeinek a beszéde. A szabályokat az élő beszédből kell levonni, nem pedig előbb nyelvtant írni, s azután beszélni. Mindenkinek feladata a nyelv sajátosságait ismerni és megőrizni. „A nyelv kiválólag jellemzi a nemzetet. Nyelvében nyilatkozik érzelme, gondolkozásmódja, szelleme”. Művével meg szeretné tisztítani a nyelvet az idegenszerűségektől. Bár lehet kölcsönözni az idegen nyelvekből, de csak olyant, „ami megfér sajátosságainkkal”. Végül kéri a bírálókat a „Győzzön, ami jobb” szellemében.

A könyv szerkezete, nyomdai tördelése nem elég áttekinthető. Három fő fejezetre oszlik: A névviszonyítók vonzatairól és különbségeiről; Szórend; Mondatrend. A két utóbbi fejezet alig pár oldal, de néhány fontos megállapítást tartalmaz. Az első fejezet viszont 94 oldalt tesz ki, három alfejezetre és 34 pontra oszlik. Ennek bevezetőjében a nyelv, a szófajok kialakulásáról elmélkedik, s helyesen hasonlítja ezt a kisgyermek beszédtanulásához. Majd a viszonyításra tér rá: az idegen nyelvekben esetek (ejtések) és előljárószók segítenek ebben, a magyar nyelv viszont csak ragokat és névutókat alkalmaz. Ezért ezek helyes használata igen fontos. Itt kiderül, hogy nem csak az idegenszerűségek ellen hadakozik, hanem *A magyar nyelv rendszere* című 1846-ban kiadott akadémiai nyelvtan⁴⁴ egyes megállapításait is hibáztatja. Míg e kötet egyes ragokat rokonértelműnek, felcserélhetőnek tart, Gyergyai szerint minden ragnak külön funkciója, jelentésárnyalata van. Mindjárt a -ban, -ben ragot tárgyaló 1. pontnál ilyen - akkoriban nagyon is áthallásos - példamondatokat találunk a -ban és -ért felcserélhetetlenségére: „Sokat fáradozhat valaki látszólag a haza érdeké**ben**, de lehet, hogy nem a haza érdeki**ért**, hanem a magáé**ért**.” Vagy valaki „Élhet a hazá**ban**, ha nem is él a hazá**ért**. Élhet a hazá**ért**, ha nem is él a hazá**ban**.”⁴⁵ Nyelvtörténészre váró feladat, hogy Gyergyai megállapításait egyenként értékelje, kimutassa tévedéseit.

A szórendre vonatkozóan leszögezi, hogy „a magyar szórend sajátága még nincs egészen felfejtve.” Miskolczi Gáspár szerint⁴⁶ a szórendünkre vonatkozó első szabályt Fogarasi József ismerte fel 1838-ban: a nyomatékos mondatrész mindig az ige előtt áll. Ezt Brassai tovább fejlesztette. Gyergyai az, aki rámutat, hogy a nyomatéktalan mondatban sem állhatnak akárhol a szavak. Ő ezt a szemléltető mondatot hozza fel: *Az ember okos állat* (értelmező szórend), *Okos állat az ember* (nyomósító szórend). A helyes értelmező mondatban az alanynak az állítmány mellett a helye. „A magyar mondatot egyértelműleg csak egyféleképp lehet rendezni magyarosan: minden más rendezés más értelmű vagy sajátágellenes!”⁴⁷

A mondatokra vonatkozóan ellenzi azok feldarabolását, egymásba éke-
lését. Másként szaggatott lesz szövegünk, „mint a szószerinti fordítás”. A helyes
fogalmazás ellenőrzésére legjobb a hangos felolvasás.

Befejezőként a szerző négy témakört sorol fel, amelyekről „vannak
még jegyzetei”. Közöttük két olyan, melyeket, ha kidolgoz, úttörő jellegűek le-
hettek volna: a magyar szónoklat sajátosságai; a magyar vers idoma összhangzás-
ban a zenével.

A könyv megjelenése feltűnést keltett Pesten is. Erdély egyetlen nyelvés-
ze volt akkoriban Gyergyai. (Barátja, Brassai 1859-ig Pesten élt.) Úgyhogy a
szakszerű ismertetések, hírálatok mind a fővárosban jelentek meg, mégpedig
a legnagyobb magyar nyelvészek tollából. Ballagi Mór⁴⁸ Gyergyai eredeti gon-
dolkodását, megfigyelőkészségét emeli ki. Megvédi *A magyar nyelv rend-
szerét*, mely nem térhetett ki a részletkérdésekre olyan monografikusan, mint
ahogy azt Gyergyai kíváná. Néhány vitatható kérdés után Ballagi leszögezi:
„a munka valódi nyereségnyelvészeti irodalmunkra nézve, és azt az óhajást
költi fel az olvasóban, vajha mielőbb ismét találkozhatnánk szerzővel az iro-
dalmunk mezején”. Ugyancsak a Pesti Napló hasábjain Vadnay Lajos tér vissza
a kötetre.⁴⁹ „Igazán kincs e munkácska a magyar prózára nézve” - kezdi a
részletes bemutatást, elemzést. Dicséri Gyergyai éles felfogását, s mindenkinek
- főleg a tanároknak - elolvasásra ajánlja a kötetet.

Mindkét szakmabeli nyelvész sorából azonban kicsendül Gyergyai fel-
készültségének hiányossága: nem elég az élő beszédre hivatkozni. Kell ismer-
ni a nyelvtörténeti előzményeket, valamint a rokonnyelvi párhuzamokat is
egy-egy kérdés eldöntésénél. Hunfalvy rámutat⁵⁰, hogy a beszélt nyelv mellett
nagy íróink példái is mennyire fontosak. Nem „az élő nyelv a nyelv egésze”,
hanem az irodalmi nyelv.

Másfél évtizeden át készül Gyergyai újabb nyelvészeti kötete. Közben
csak két könyvismertetés utal a szerző állandó ilyen irányú érdeklődésére. A
Kolozsvári Közlönyben a Hunfalvy Pál szerkesztésében megjelenő Magyar
Nyelvészet című folyóirat II. évfolyamának 1. füzeteről ír.⁵¹ Hiánypótló kiad-
vány: „Élő nyelvnek fejlődnie s haladnia kell mind szüntelen a tökéletesedés
felé, amelynek nincs vége. E célt látszik kitűzni a Magyar Nyelvészet, valamint
egészben, úgy a legapróbb részletekben is, amelyek minél tökélyesebbek, an-
nál teljesebb az egész” - állapítja meg.

Másik ismertetése Arany János lapjában, a Szépirodalmi Figyelőben je-
lent meg X aláírással. Csak Gyulai Pálnak a kéziratot felküldő leveléből derül
ki, hogy szerzője Gyergyai. Mátray Gábor *A rendszeres szavalattal alaprajza*
című 1861-ben kiadott kötetét bírálja.⁵² Szomorúan állapítja meg, hogy német
mintára készült munka.

Gyergyai második nyelvészeti kötete a *Magyarosan* (A magyar nyelv sa-
játosságairól írt jegyzetekhez) 1871-ben jelent meg Kolozsvárt⁵³, de ez sincs job-
ban megszerkesztve, inkább csak jegyzetek, vitairatok gyűjteménye.
Bevezetésében e megállapításhól indul ki: „Nem gondolkodom, hogy kész
akarva írna valaki nem magyarosan, sőt azt hiszem, mindenik író azt szeretné,
hogy kitérő magyarsággal írjon; hanem az a baj, hogy nem figyelmeztették rá,
mi magyaros, mi nem, és így megszokta a nem magyaros kifejezéseket, nem

veszi észre a magyartalanságot, sőt éppen helyesnek véli”. Ezért szükséges ez a kötet, hogy tudatosítsa, mi helyes, s mi az, ami sérti a magyar nyelvérzékét.

A kötet első része megint pontokba szedi az észrevételeket. Jó részük a németes kifejezések, tükörfordítások ellen irányul. A *felmerül* (auftauchen) kapcsán jegyzi meg: „Csudálatos, különös jelenség az néhány írónál, hogy felkapnak egy-egy szabálytalan szót, mint -képvisel, felismer, beismer, beszüntet, beigazol, heterjeszt, felemlít, felszáll, felmerül», használják derűre borúra gyárilag ott is, ahol a nyelvbe[n] más képesebb szó van. Hiszen éppen úgy ír a szerző eredeti sajátos magyarsággal, ha ki tudja bányászni, válogatni a nyelv kincséből az árnyalati képeket leghívebben festő szót, nem pedig, ha egy esetenül felkapott szóval gyárilag élve a meglevő jókat is kiküszöböli (kiakolbulítja?) s evvel a nyelvet is szegényíti”.⁵⁴

A könyv második része vitairat: *Brassai Sámuel ik-je*⁵⁵. Barátságukra utal a latin mottó: „Amicus Plato, sed magis amica veritas” (Barátom Plató, de még inkább barátom az igazság). Brassai egy 1863-ban megjelent tanulmánya azon megállapításával száll szembe, hogy „az egyetlen szenvedő képző az *-ik*”. Kimutatja, hogy a 40-es években még más volt Brassai véleménye, sőt az 50-es évek közepén is. Az *-ik* nem szenvedő képző, hanem személyrag. Van műveltető -at, -et, -tat, -tet rag, de nincs szenvedő -tatik, -tetik. A mai nyelvtanok elfogadják a -tatik, -tetik ragot (helyesebben képzőt), bár használatát nem helyeslik.

A rövid harmadik rész⁵⁶ *A magyar nyelv rendszerének* (1846) a megállapításaiból vagy 75 oldalszám szerint kiemeltet bírál, helyesbít. Hangsúlyozza, hogy az akadémiai kiadvány tankönyvnek is készült, s így félrevezetheti a tanulókat, megronthatja nyelvérzéküket.

A könyv zárószóiban ez az ajánlás olvasható: „Aki *magyarosan* kíván írni, kerülje az itt felhozott és a Magyar nyelv sajátosságairól írt jegyzetbe[n] látható magyartalan és idegenszerű kifejezéseket, emellett tartsa meg az említett jegyzet szerint a magyaros *szórendet* és *mondatrendet*, ezenkívül még folytonosan figyeljen a közbeszédre, jegyezze meg a magyaros kifejezéseket, szójárásokat, idiotizmusokat, a szóösszetétel és mondat rendjét, így észre fogja venni: mennyire magyarosodik írása, ízlése, és milyen kapós lesz irata az olvasóközönségnél, amely oly alakban látja előadva az eszmét, amilyenbe maga is gondolja, magyarosan, magyar sajátossággal és így természetesen”. E második kötet alig keltett visszhangot. Úgy tűnik, nem is sikerült eladni. A fennmaradt példányokhoz Stein János 1892-ben új címlapot nyomtatott, s azzal bocsátotta forgalomba a máskülönben változatlan kiadványt. Nem találtunk a kötetéről írt ismertetésre, Brassai Sámuel esetleges válaszára. Arany János is csak készült bírálatot írni róla. A könyv egy példányban fennmaradt körülbelül félszáz cenzúrával írt jegyzetét Váczy János 1917-ben közölte⁵⁷.

A két kötet alapján Gyergyait inkább nyelvművelőnek, mint nyelvtudós-nak minősíthetjük. Akárcsak legtöbb kortársa, autodidakta módon sajátította el az alapvető nyelvészeti ismereteket, majd nyelvérzékére, megfigyelő készségére támaszkodva, hazafias lendülettel fogott hozzá a hibák javításához, a helyes alakok terjesztéséhez. Nem volt szélsőséges, purista, mint többen kortársai közül. Szabó T. Attila az erdélyi nyelvtudomány történetét számba véve⁵⁸ csak

Gyergyai első könyvét méltatja, mint az egyetem megnyitása előtti időszak egyik megtermékenyítő egyéni teljesítményét.

Egyházi szerepe és halála

A Gyergyaiak a XVIII. századtól rendszeresen szerepet vállaltak az egyeteműs unitárius egyház és a kolozsvári eklézsia vezetésében. Gyergyai László főtanácsi tag és a kolozsvári egyházközség gondnoka volt. Id. Gyergyai Ferenc ügyvéd is rendszeresen eljárta a főtanácsi és képviselőtanácsi ülésekre. Ifj. Gyergyai Ferenc aránylag távol tartotta magát az egyházi ügyvezetéstől, bizonyára a város előljárói éppen elég feladattal látták el. Nevével először az 1843. augusztus 29-i kolozsvári főtanács jegyzőkönyvében találkozunk⁵⁹. A 23 „külföldbéli” között hárman is Gyergyaiak: rajta kívül id. Ferenc és saját öccse, László. Ő is kap feladatot: mondjon véleményt a kolozsvári kollégiumnál felállítandó „törvénytanító székre” vonatkozóan. Nincs nyoma, hogy beadta volna véleményezését.

Legközlebb a forradalmi időkben tartott 1848. június 18–19-i kolozsvári főtanácson vesz részt. Bevásztják abba a küldöttségbe, mely a Pesten tartandó „protestáns tanácskozányon” az unitáriusokat fogja képviselni. Az 1859 augusztusi Kolozsvárt tartott zsinati főtanácson éppen csak megjelent. Az 1861. június 29–július 2. között Tordán tartott zsinat alkalmával ő is egyike volt azoknak, akik Kriza Jánost püspökké választották. Majd mint Kolozsvár királybírája Feleken lovasbandériummal fogadta a püspökként hazatérő Krizát, s beszédben tolmácsolta a város polgárainak örömet. Kriza is beszédben válaszolt. Ezután a menet harangzúgás közepette leereszkedett a városba, s bevonult az unitárius templomba, ahol a hivatalos fogadtatási ünnepséget tartották.⁶⁰ Még két alkalommal jegyezték fel Gyergyai jelenlétét a főtanácsokon: 1861. október 6-án Kolozsvárt, 1868. augusztus 30–31-én Tordán.

Egy alkalommal Gyergyai „ügyként” is szerepelt a főtanácson. Ennek előzménye, hogy a már megrögzött agglégénynek számító 52 éves Gyergyai 1851-ben megnősült. Színészbarátjának, a kolozsvári társulat 1843–1846 közötti igazgatójának, Szerdahelyi Józsefnek (1804–1851) az özvegyét, Schwentner Júliát vette feleségül. Maga a feleség is színésznő volt, Szerdahelyi Kálmán és Szerdahelyi Nelli kütűnő művészek édesanyja. A színház iránti nosztalgia, régi vonzalom lehetett e házasság indoka. A közéletből átmenetileg kiszorult Gyergyai a családi életbe menekült. A házasság azonban csődöt mondott. Akkor még egyházi keretekben zajlott a frigyek felbontása. Az unitárius alpapi szék 1860. július 16-án mondta ki a válást. Az asszony ismételen fellebbezett. A főpapi törvényszék 1861. június 13-i ülésén - mivel minden békítési kísérlet hiábavalónak bizonyult - jóváhagyta a döntést⁶¹. Végül az 1861 júniusában tartott zsinati főtanács 39. szám alatt kimondta: a válást véglegesnek tekinti, s az ügyet lezárja. Az asszony ezután még vagyongegosztási perrel is kísérletezett.

Az 1860-as években Gyergyai a Kül-Monostor utca 22. szám alatt (a későbbi Mentőállomáson inneni egyik, dr. Szóts Emil tulajdonát képező házban) lakott. Ebédelni bejárta az Óvárba nővéréhez, Lórintzi Mihályné Gyergyai Rozáliához (1798–1867). Ott egész kis asztaltársaság alakult ki: Brassai Sámuel, Benczédi Gergely, Pap Mózés unitárius tanárok és Kelemen Benő együtt ebé-

deltek.⁶² Nővére halála után a Kül-Monostor utca 67. szám alatt a Ladányi-házban töltötte napjai jó részét, itt szép kert és kitűnő koszt állt rendelkezésére.⁶³

Élete utolsó éveiben - nem lévén örököse - szerény vagyonából juttatott egyházának is. 1868 júniusában Kelemen Benővel, Brassai Sámuellel és Jakab Elekkel 960 forintos alapítványt tettek az unitárius segélyezési alap javára. Ebből 273 forint volt a Gyergyai része.⁶⁴ 1869-ben könyveit adományozta az Unitárius Kollégium könyvtárának: 1514 darabot és 500 példányt saját művéből, *A magyar nyelv sajátosságairól* címűből. Az utóbbit az Egyházi Képviselő Tanács jutalomkönyvnek teszi félre. Azokból a kötetekből, melyek már a könyvtárban megtalálhatók, küldenek a tordai és székelykeresztúri iskoláknak is.⁶⁵

A képviselőtanács 1874. március 22-i, Kriza János püspök elnöklete alatt tartott ülése első pontjaként jelentik be Gyergyai Ferenc egyházi tanácsos halálát. Fájdalmas részvétüket jegyzőkönyvbe iktatják.⁶⁶

A családi gyászjelentést Gyergyai még élő két húga, Julianna és Kovács Jánosné Gyergyai Klára bocsátja ki. E szerint 1874. március 20-án délután 1 órakor „szívhártavizkórban” halt meg. 22-én délután 3-kor Kül-Monostor utcai lakásáról temette Ferencz József, akkor még városi lelkész.⁶⁷

A halálesetről nem csak a kolozsvári, de a fővárosi lapok is elég terjedelmesen beszámoltak. A Magyar Polgár szerkesztője, K. Papp Miklós ír róla, mint „legkedvesebb öreg barátjáról” fekete keretes gyászjelentést. „Olyan gyász hírrel kezdem lapunk e rovatát, mely a magyar irodalom minden barátját érzékenyen fogja találni. Az úttörők, az erőben soha nem lankadó, a lelkesedésben örökké ifjú magyar írók egyikét veszítettük el, kinek szerény munkálkodása a legjobbak, a legtisztábbak közé tartozott” - kezdi sorait. Hangsúlyozza, milyen közvetlen barátság fűzte Gyergyait az ifjú nemzedékhez, melyet állandóan munkára ösztönzött.⁶⁸ A szintén K. Papp Miklós szerkesztette Történeti Lapok április 26-i száma közli Gyergyai legrészletesebb, máig forrásértékű életrajzát. Ennek összeállítását a Keresztény Magvető is ígéri⁶⁹ rövid híradásában, de közlésére nem kerül sor. A Fővárosi Lapok Gyergyai szabadelvűségét, élete végéig megmaradt szellemi frissességét emeli ki. A Budapesti Közlöny a rövid híradás után visszatér Gyergyai személyiségének, zenei pályájának jellemzésére. Még a Vasárnapi Újság című képeslap sem feledkezik meg a tudós nyelvészről és nemes érzésű férfiúról.⁷⁰

Gyergyait a Házsongárdi temető I. B. parcellájába temették díszsírhelyre. A felszámolásra ítélt sírról a magas termésköoszlopot a Gyergyai család Mihálytól származó ága saját sírkertjébe szállíttatta, ma is ott áll⁷¹, hátulján olvasható eredeti felirata: „Itt nyugszik /GYERGYAI/FERENCZ/Kolozsvár/városi/nyugalmazott/királyhírő./Élet 75 évet./meghalt 1874/márcz. 20-án”. Azóta csak egyetlen alkalommal idézték fel Gyergyai emlékét, első kötete megjelenésének századik évfordulóján, 1956. december 28-án az Igazság című kolozsvári lap Haladó gyománnyaink rovatában.⁷²

Gyergyai Ferenc a reformkor és az önkényuralom korának művelt kolozsvári polgára volt. Bizonyos mértékig polihisztor: jogász-tisztviselő, politikus, fordító, szerkesztő, muzsikus és nyelvész. Az operákat kivéve sehol sem

játszott főszerepet, a szorgalmas és kitartó közkatonák közé tartozott. Életere szülővárosa volt, amelynek szolgálatában közel negyven évet dolgozott. Egyedül nyelvészeti munkásságára figyeltek fel szélesebb körökben, de ezt is hamar elfeledték.

Jegyzetek

¹ *Kolozsvár leírása 1734-ből*. Szerkesztették: Páter Pál, idősb Pataki István, Gyergyai Pál tanácsosok és Füzéri György, a város főlesküdt jegyzője. Fordította, hevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Márkos Albert. Kolozsvár, 1944.

² Kelemen Lajos: *Gyergyay [!] Mihály ötvöskönyvei*. In: Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977. 161-163.

³ Gaal György: *Gyergyai Árpád, a vérátömlesztés és az antiszeptikus sebésezt erdélyi úttörője*. Keresztény Magvető, 1996. 2. sz. 84-91.

⁴ *Gyergyai László [és Pál] jegyzetkönyve*. Kézirat a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár unitárius állagában. Jelzete: Ms. U. 88.

⁵ L. J.: *Gyergyai Ferencz. (Életrajz)*. Történeti Lapok 1874. 4. sz. 63-64.

⁶ Latin címe: *Protocollum Classificationis sive fructus et effectus Testamenti Sukiani* (1798-1832). Kéziratot kötet az Unitárius Püspökség levéltárában.

⁷ Vö. *A magyar királyi jogakadémiák és joglíceumok története*. Hivatalos adatok alapján. Pest, 1873. 179-208.

⁸ Ifj. Gyergyai Ferenc Marosvásárhelyt 1822. június 18-án kelt levele édesapjához, Gyergyai Lászlóhoz. (A szerző családi irattárában.)

⁹ Valamennyi eredetiben vagy másolatban a szerzőnél a családi irattárban.

¹⁰ A Magyarkályánból 1822. július 22-én kelt levél gépelt másolata a szerzőnél. (Nem sikerült kiderítenünk, hogy a csak másolatban meglévő levelet honnan másoltatta ki - a családi irattár részére - az 1940-es évek elején dr. Gyergyay Árpád.)

¹¹ Gyergyai hivatali pályáját a következő kalendáriumokban közölt tiszti névtárak segítségével tudtuk nyomon követni: *Calendarium novum et vetus ad annum vulgarem MDCCCXXIII*. (Claudiopoli) és a következő kötetek 1847-ig; Új és ó Naptár 1848. szökő évre. Kolozsvárt; Kolozsvári Naptár 1845-ik évre és a következő kötetek 1854-ig. Használtuk még: Erdély Nagyfejedelemség hivatali Tiszti Névtára 1863-ik évre (Kolozsvárt); Ua.1864-re, Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Osterreich für das Jahr 1859. (Wien) V. köt. 12.

¹² *Erdély Nagyfejedelemség 1834-ik esztendőben Május 26-kára Kolozsvár szabad királyi városba hirdetett Országgyűlésének jegyzőkönyve*. Kolozsvárt, 1834; *Erdélyi Nagyfejedelemség 1834-ik esztendőben május 26-kára Kolozsvár szabad királyi városba hirdetett Országgyűlésének irománykönyve*. Kolozsvárt, 1834.

¹³ *Erdély Nagyfejedelemség 1837-ik esztendőben április 17-én N.Szeben szabad királyi városba hirdetett Országgyűlésének jegyzőkönyve*. Szeben [1838]; *Beszédek tára*. Záratékul [!] az 1837-dik Országgyűlési jegyzőkönyvhez. Nagyszebenben, 1837. I-II. kötet.

¹⁴ Vö. Egyed Ákos: *Erdély 1848-1849*. Csíkszereda, I. köt. 1998, II. köt. 1999. Gaal György: *Kolozsvár 1848/49-ben*. Honismeret 1998. 4. sz. 13-25.

¹⁵ *Kolozsvár 1848-iki jegyzőkönyvéből.* Történeti Lapok 1875. 14. sz. (júl. 4.) 29. sz. (okt.17). A további kolozsvári eseményeket e szemelvényes közlés alapján idézzük fel.

¹⁶ *Erdély Nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30-ára Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június 18-kán bezárt országgyűlésének Jegyző-és iró-mánykönyve.* Hiteles kiadás. Kolozsvártt, 1861. [Téves a május 30-i dátum!]

¹⁷ Rövid hírt közöl róla *Követválasztások* címmel az Erdélyi Híradó utó-daként megjelenő Kolozsvári Híradó 1848. június 27-i száma.

¹⁸ Vö. Egyed Ákos: *Képviselőválasztás Kolozsvárra 1848-ban.* Széchenyi István megválasztása. Szabadság 1998. júl. 11.

¹⁹ Ellenőr 1848. júl. 9.

²⁰ *1848-ik év július 2-ikán Pesten egybegyűlt nemzeti képviselők közös üléseinek jegyzőkönyve.* (Pesten); *Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés.* Szerkesztette: Beér János. A bevezető tanulmányt írták: Beér János és Csizmadia Andor. Budapest, 1954.

²¹ L. J.: *Gyergyai Ferencz.* I. h.

²² Uo.

²³ *Erdély rövid története.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1989. 480.

²⁴ Kolozsvári Közlöny 1861. máj. 16., máj. 18.

²⁵ Kolozsvári Közlöny 1861. máj. 21.

²⁶ Kolozsvári Közlöny 1861. jún. 29., jún. 30.

²⁷ *Kolozsvártt a rendőrigazgató- és királybírótság külön választása 1846-ban.* Kolozsvári Naptár 1847-ik évre. 37–40.

²⁸ *Erdély rövid története.* 483.

²⁹ *A kolozsvári Casino részvényesei névsora betűrenddel s annak szabályai.* 1833-ban január 13-án tartott közgyűlés határozata szerint. Kolozsvártt, 1833. A Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban megtalálható még az 1835-re, 1838-ra, 1842-re és 1856-ra kiadott hasonló füzet. Ezekon kívül van egy Gyergyai szerkesztette 1833-ból származó jegyzőkönyvi kivonat is az unitárius állagban (Bölöni Farkas Sándor hagyatékából).

³⁰ Mind a négy kötet megtalálható a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtárban C 564 jelzet alatt.

³¹ *Könywismertetés.* Erdélyi Házi-segéd 1841-dik évre. Harmadik év. Nemzeti Társalkodó 1840. 23. sz. 182–184., 24. sz. 194–196.

³² Kristóf György: *Az erdélyi magyar időszaki sajtó az abszolutizmus korában.* Különlenyomat az Erdélyi Irodalmi Szemle 1929. VI. évf. 1–2. számából.

³³ Gaal György: *Berde Áron útja a természettudományoktól a közgazdászatiig.* Kolozsvár, 1993. 22–27. (Erdélyi Tudományos Füzetek 214.)

³⁴ Szinnei József: *Magyar írók élete és munkái.* Budapest, IV. köt. 1894. 35–38. hasáb.

³⁵ *Froch Jonathán.* Zschokke után if. Gyergyai Ferencz. *Oroszlány-mátka.* Izidor után Szende Kálmán. Kolozsvártt. Tilsch és fia tulajdona, 1837. (Külföldi Regénytár. A legkedveltebb idegen új írók munkáiból. II-ik kötet.) 115+100 l. [egy kötetben].

³⁶ *Gyergyai Ferencz.* Budapesti Közlöny 1874. márc. 29.

³⁷ A korabeli kolozsvári operabemutatók rendje és a társulat jellemzése Lakatos István: *A kolozsvári magyar zenés színpad*. (Bukarest, 1977) című kötetében található meg.

³⁸ Lakatos István: *Zenetörténeti írások*. Bukarest, 1971. 76., 131. (A szerző szerint a Teremtés Gyergyai fordította szöveggönyvét ki is nyomtatták.)

³⁹ Erdélyi Híradó 1839. ápr. 11.

⁴⁰ *Brassai kiadatlan levele Gyergyai Ferenchez 1861-ből*. Keresztény Magvető 1927. 3. füz. 228–229.

⁴¹ Rajka László: *A Bölcsészeti-, Nyelv-és Történettudományi Szakosztály története 1860-1934*. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859-1934. Szerkesztette. Dr. György Lajos főtítkár. Cluj-Kolozsvár, 1937. 3–36.

⁴² A Kolozsvári Akadémiai Könyvtár unitárius kéziratárában jelzete: ms.U.2175.

⁴³ *A magyar nyelv sajátságairól*. Írta: Gyergyai Ferencz. Kolozsvártt. Az Evang. Reform. Főtanoda betűivel. MDCCCLVI. 119 l.

⁴⁴ *A magyar nyelv rendszere*. Közre bocsátá a Magyar Tudós Társaság. Budán, MDCCCLVI. Szerzői: Czuczor Gergely, Nagy János, Fábíán Gábor, Vörösmarty Mihály, Fogarasi János.

⁴⁵ *A magyar nyelv sajátságairól* 10.

⁴⁶ Miskolczi Gáspár: *Gyergyai Ferenc a magyar nyelv sajátságairól*. Igazság 1956. dec. 28. (Az alapos nyelvészeti szakismeretekkel megírt tanulmány szerzőjét nem sikerült azonosítani, szinte bizonyos, hogy álnevet használt.)

⁴⁷ *A magyar nyelv sajátságairól*. 108.

⁴⁸ Dr. Ballagi Mór: *A magyar nyelv sajátságairól*. Pesti Napló 1856. aug. 9.

⁴⁹ V. L. [Vadnay Lajos]: *Igénytelen szózat*. Pesti Napló 1856. dec.23., dec. 24.

⁵⁰ Hunfalvy Pál: *A magyar nyelv sajátságairól*. Magyar Nyelvészet 1857. IV. füz. 275–289., V. füz. 361–375.

⁵¹ Gyergyai Ferenc: *Könyvismertetés*. Magyar Nyelvészet. Kolozsvári Közlöny 1856. nov. 22.

⁵² X: *A rendszeres mondattan alaprajza*. Tankönyvül írta Mátray Gábor. Szépirodalmi Figyelő 1862. ápr. 10. 358–360. Vö. Arany János *Összes művei* XII. köt (1963) 294., 610.

⁵³ *Magyarosan*. Írta Gyergyai Ferencz. „A magyar nyelv sajátságairól” írt jegyzetekhez. Kolozsvárt, 1871. Stein János Erd.Múz.Egyl.könyvtárúsnál.212 l; A második kiadás címlapján: *Magyarosan* (A magyar nyelv sajátságairól) Írta Gyergyai Ferencz. Új kiadás. Kolozsvár. Stein János M-Kir. Egyetemi könyvkereskedés, 1892.

⁵⁴ *Magyarosan* 41.

⁵⁵ *Magyarosan* 65–194.

⁵⁶ *Magyarosan* 195–207.

⁵⁷ *Arany János kiadatlan bírálata*. Magyar Nyelv 1917. 161–166. Arany János *Összes művei* XI. köt. (1968) 607., 900–904.

⁵⁸ *Az erdélyi magyar nyelvtudomány kérdései*. In: Szabó T. Attila: *Nép és nyelv*. Bukarest, 1980. 46–63.

⁵⁹ Az Unitárius Egyház kéziratos főtanácsi és képviselőtanácsi jegyzőkönyvei az Unitárius Püspökség levéltárában találhatóak.

⁶⁰ Kolozsvári Közlöny 1861. júl. 6.

⁶¹ *Főpapi törvényszék jegyzőkönyve* II. köt. (1858–1869). 1861. jún. 13-i ülés 30. sz. (Kéziratos kötet az Unitárius Püspökség levéltárában)

⁶² Boros György: *Dr. Brassai Sámuel élete*. Cluj-Kolozsvár, 1927. 291.

⁶³ L. J.: *Gyergyai Ferencz*. I. h.

⁶⁴ Az Egyházi Képviselő Tanács jegyzőkönyve 1868. 396. sz.

⁶⁵ Uo. 1869. 395. sz. és 1870. 37. sz.

⁶⁶ Uo. 1874. 63. sz.

⁶⁷ Halálát az unitárius Halotti anyakönyvbe 1874/16. sz. alatt iktatták. Tévesen minősítik özvegynek.

⁶⁸ *Hírharang*. Magyar Polgár 1874. márc. 24.

⁶⁹ *Necrolog*. Keresztény Magvető 1874. 200.

⁷⁰ Fővárosi Lapok 1874. márc. 27., Budapesti Közlöny 1874. márc. 27., márc. 29. Vasárnapi Újság 1874. márc. 29.

⁷¹ Kertek-Grădini parcella 1133. sz.sír. Út felőli oldalán Dr. Gyulafalvy Tamásné Dr. Gyergyay Judit sírfelirata olvasható.

⁷² Miskolci Gáspár idézett tanulmánya. Gyergyai szerepel még az Új Magyar Irodalmi Lexikon (1994) I. kötetében: 718. A családnál fennmaradt Gyergyairól egy Barabás Miklós festette (1837-ből származó) arckép és egy Veress Ferenc készítette (talán az 1860-as évekből származó) egész alakos „Cabinet kép”.

SIMÉN DOMOKOS

KÖZÖS MÚLTUNK EMLÉKEIBŐL^{*}

Unitárius–református együttélés (szimbiózis?) a Székelyföldön
a XVI–XVII. századfordulón

A kereszténység történetében a legnagyobb szellemi mozgalom a reformáció, a XVI. századi Európa újjászülője. Új szellem indult útjára, mely felszabadult a középkori egyházi „uralom” alól, a szabad szellem jöhoz jutott, és új értékrendszert alakított ki. A türelmetlen korszellemben jelentkezett a „türelem” is. A reformáció a szabadság gondolatának a csírájából nőtt ki, árnyéka a türelmetlenség volt, terméke a „hitviták szenvedélyessége”. A korabeli Erdély politikai, társadalmi, földrajzi adottságainál fogva a hitviták szenvedélyes hangú és hangulatú országává lett Európának. Az alakuló ország János Zsigmond korában háromnyelvű, négy „nemzetiségű” volt, (a negyediknek a románt is bevettem). 14 év alatt négy és „fél” (román ortodox) felekezet nyerte el a tör-

* Elhangzott a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának tudományos ülésén. Megjelent eredeti szövegében a Vallási Néprajz 1996. VIII. 217–234. lapjain. Ez a tanulmány annak rövidített formája. S. D.

vényesítés jogát az országgyűlésben: a római katolikus mellett 1557-ben a lutheránus, 1564-ben a református és 1571-ben az unitárius. Egyféle törvényeségi formát az evangélikusi és reformátusi „színeződésben” az erdélyi románság nyerte el.

A gyors fejlődést a hitviták, a könyvek kiadása, „az utcán, az asztalok melletti napi” viták szorgalmazták. A viták hangja, hangneme változatos. Pokoly így jellemzi a Méliusz és a Dávid Ferenc hitvitáit: „Míg Méliusznak minden irata a szenvedély legerősebb kifakadásaival van tele, míg ellenfeleit folyton büntetné, égetné, kövezné, addig az unitárius művek állandóan azt hangsúlyozzák, hogy a hit kérdésében mellőzni kell minden erőszakot, Istenre bízva az ügyet”.¹ A reformációban s a szerveződő Erdély-országban megosztották és szembeállították egymással nem csak a társadalmi kérdések, hanem a vallási különbségek is a népességet. A fejedelmek érdeke az ország egysége volt, a múltból hozott hagyományok és kiváltságok mellett a vallási különbözőségek ezt az egységet gátolták. János Zsigmond próbálkozása, hogy az egységet megteremtse, nem sikerült, amiből a későbbi fejedelmek is tanultak, hogy központi irányítással az egység nem valósítható meg; de annak létrehozására államérdekből szükség van. Ennek a szükségnek rendelték alá valláspolitikájukat: a katolikus Báthoriak a katolikus vallást akarták visszaállítani, a református fejedelmek a református vallást akarták, az akkori szóhasználat szerint „orthodox”-szá, államvallássá tenni.

Tárgyannak a vallások együttélését választottam. Ezért általánosságban a különböző felekezetek „együttéléséről” kell egy pár dolgot elmondanom. Az ortodox egyház evangélikus, majd református elszínesítése csak kísérlet maradt. Elszigetelődtek nyelvi alapon is. A római katolikus egyházat megtépázta a reformáció, kisebb régiók (Gyergyó, Boldogasszonyfalva Csíkban, Szeredában a Bethlen Gábor és a Mikó Ferenc kapitánysága) lehetőséget adtak a protestáns vallásoknak, hogy hajszályökereket eressenek, de ez nem volt hosszú életű, mert Csík-, Gyergyó és Háromszék felső része végül is megmaradt a katolikus vallásban, semmi közösséget nem vállalva a további reformációval². Mereven utasítottak vissza, a kezdeti szakasza után, minden protestáns kísérletet³. A városi evangélikusság német ajkú volt. Itt beszélhetünk közös együttélésről, abban az értelemben, hogy a reformáció egy irányát követve a német ajkú lakosság is követte a város magyar ajkú népességét, de külön papot, tanítót tartott, és a város vezetésében nem vallásilag, hanem nemzetiségileg követelte az arányszáma szerinti jogot a vezetőségben. Felekezetközi, de főleg nemzetiségi ellentétek több alkalommal és helyen állottak elő. A lutheránus irányzat elterjedése elején az erdélyi magyarság egy része is csatlakozott az új valláshoz, de a külön jogállása a szászoknak-németeknek, a magyarságnak és a székelységnek valóságos együttélést nem eredményezett. Ezért választották meg Dávid Ferencet a magyar anyanyelvű evangélikusok első püspöküknek, míg a szászok Szébenben a nyelvüket beszélő másik evangélikus püspök választásával különültek el. A református vallás elterjedésekor a kolozsvári zsinatukon a reformátusok eretnekeknek nyilvánították, és a hatóságuk alá tartozó helységekben, nemzetiségtől függetlenül, megtartották és

tartatták a lutheránus vallást. Együttélésről e három felekezet esetében nem beszélhetünk.

A református vallással kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a szimbiózisig menően volt együttélése az unitárius vallásnak és egyháznak.

1563-ban már tömegesen voltak reformátusok Erdélyben, elterjedését elősegítette az, hogy Debrecen közvetítésével jött, és a német „ellenállással” szembeni kifejezésként magyar vallásnak nevezték. Követői a Székelyföldön sokasodtak meg. 1564-ben Dávid Ferencet püspökükké választották, és elismert egyház lettek. A szervezés még folyamatban volt, amikor 1568-ban a tordai országgyűlés vallás- és lelkiismereti szabadságának ediktumával jelentkezett az unitárius vallás is, melyet Dávid Ferenc, a volt református püspök alapított meg. 1571-ben a marosvásárhelyi országgyűlés végzése ismerte el bevett vallásnak - recepta religionak- az unitárius vallást. Ekkor még a hitelveink nem voltak kialakulva, tisztázva, a református és unitárius vallás közötti különbségek, a szertartásheli egyházszerkezeti és az egyházi énekek közti hasonlóság közelítette a két felekezetet. Mindkettő magyar vallás lett. Dávid Ferencnek az 1579. évi mártírhalálakor még nyitott volt úgy az unitárius visszafajított vallásnak a végleges megfogalmazása. A székely közösség „vette az unitárius hitet”, hiszen az egyszerű emberek nem voltak hittudósok, mint Méliusz vagy Dávid Ferenc abban a korban, mikor a lelkészek nagy része is a különböző felekezeteken „átsétálók” voltak, hittanilag felkészületlenek.

Ennek a határaitban is egybefolyó két felekezetnek az lett a sorsa a református történész szerint, hogy a reformátusoknak az unitárius vallásra való tömeges áttérése a székelyföldi református egyházat alapjaiban támadta meg, olyannyira, hogy Pokoly szerint „az egyház elveszítette református színezetét, és mint unitárius kezd szerepelni”.⁴ Az Unitárius Káté szerint: „Az ország magyar ajkú népének nagy része (tehát nem csak a székelyföldiek), János Zsigmond fejedelemmel együtt, Dávid Ferenc mellé állott, és az általa hirdetett tiszta jézusi kereszténység követője lett”: unitárius. A Báthoriakkal ajtóstól jött be az ellenreformáció, a rekatolizálás, a „maga türelmetlen és kegyetlen gyakorlatával, erőszakosságával”. Zoványi szerint Orbán Balázs keményebben fogalmaz: „Báthoriak az osztrák zsoldban lévő jezsuiták behozatalával Erdély vallásos békéjét felzavarták, várpadokkal megismertették, Mihály vajda és Bástya korát előkészítették, és a törököt ellenséggé hozták be”⁵ Az ellenreformációval szembeni közös sors segítette a közös összefogásra a két egyházat, habár a Báthoriak tudatosan a reformátusokat igyekeztek leválasztani az unitárius közösségről, hatékonyan pártolni őket, az „oszd meg és uralkodj” ősi elve alapján. A református fejedelmek a magyar egység megteremtéséért segítettek a reformátusság túlsúlyba kerülését rendeleteikkel és egyházi vezetőik törvényellenes intézkedéseinek az elnézésével, valamint a nagyobb családoknak a református vallásra való „átsegítésével”. A jog- és sorsközösségben élő székely nép vallásilag nagy többségben - a katolikus kivétellel - egységes maradt. Ehhez a reformátusból unitárius színezetet kapott „közös valláshoz” betársultak a reformáció szélsőséges, de jelentős tömege, a szombatosok, akiket zsidózóknak is neveztek. Az Ószövetség szigorú elvein szervezkedett, és Erdély-szerte, de főleg a Székelyföldön jött létre nagyobb vallási közösségük.

Mivel az országgyűlési törvényesítést nem nyerték el, az unitárius vallás szélsőségeiből nőtt ki ez a szombatos közösség, ezért az unitáriusok üldözésére használták fel a fejedelmek létüket. Ők az unitáriusok szárnyaival takaróztak. Ezért már az 1606-os kolozsvári zsinat kizárta őket a határozataival. Az 1618 novemberi országgyűlés az unitáriusokat felszólította, hogy tisztázzák magukat a szombatoság gyanúja-vádjá alól. A november 11-én tartott erdőszentgyörgyi zsinat Keserői Dajka János református püspök elnöksége alatt, mint fővádló is, ült össze. Az önvédelem nem volt erős, mert az unitárius püspök lengyel származású volt, nem tudott (jól) magyarul, és nem tudta megvédeni híveit a vád alól. A gyűlésről is különböző vélemények fogalmazódtak meg: Ferencz József szerint, ekkor hat pontban foglalták össze az unitáriusok védekező álláspontjukat.⁶ Kohn szerint kizárták kebelükből a szombatosokat.⁷ Pokoly szerint a szombatosok felfedésének a módozatait állapították meg. A következő évben Keserői Dajka 300 fejedelmi katonával elindult a Székelyföldre „megcirkálni”, válogatás nélkül, a falvakat.

Erre a „megcirkálásra” a fejedelem adott engedélyt, az ő tudtával történt minden. Nyíltan nem téríthetett a vallásszabadság törvényének ellenére falvakat reformátussá, de a püspöke „egyházi szín alatt” megtehetette. A kiküldetésének, a megbízatásának a hivatalos célja az volt, hogy kiderítse, kik a szombatosok, hol vannak gyülekezeteik, tisztán vagy vegyesen élnek-e a többi felekezetekkel, és őket kitérítse a szombatos tévelygésből, természetesen a református vallásra.⁸ A református történész, Pokoly szerint is „kellő indok nélkül”.⁹ Az egyházközségekben közösségben éltek a reformátusok az unitáriusokkal, köztük a szombatosokkal, lelkészeik felekezetre való különbség nélkül váltották egymást a tanítókkal együtt az egyházközségekben, vagyon-templom-föld közösségben voltak a felekezetek. Nem azt kutatta, hogy hol vannak szombatosok, hanem azt, hogy egy adott egyházközségben volt-e református lelkész vagy tanító, mert ha igen, akkor az az egyházközség csak református lehet. Hogy Maros- és Udvarhelyszéken is „megcirkálta” a nyomozó bizottság a falvakat, annak csak egyes nyomai, utólagos feljegyzésekből vett következtetések vannak. A vármegyék - Kisküküllő stb - kérdésével most nem kívánok foglalkozni. A tömeges térítés a szombatoság vádjának takarója alatt Háromszékből van bővebben feljegyezve. Az itteni közös együttélésre a bizonyítékot nem az együttélés milyenségére, hanem a valóságára és nagyságára találjuk meg. Az unitáriusok szerint (Uzoni Fosztó) 62, Szentábrahámi L. Mihály püspök szerint 70 egyházközség elvételéről volt szó. Pokoly legfennebb 8–10 unitárius egyházközség „bekebelezéséről” tesz említést. Szerinte az 1614. évi „unió okmány”- a két egyház esperesei közt a fejedelem jóváhagyásával létrejött megegyezésből ered. Több református gyülekezetben unitárius pap vagy mester volt alkalmazásban, és ezek onnan való eltávolítását nem tartotta egyházfoglalásnak, hanem az egyházak megtisztításának, egymástól való elkülönítésének.¹⁰ Ezzel a „határmegvonással” 62–70 háromszéki egyházközségünkben a közös együttélés megszűnt, pedig tudomásunk szerint itt volt a legkevesebb szombatos belekavarodva a közös „együttélésbe”. Hivatkozva a negatív példára, jogosan kérdezhetjük, hogy a 16–17. században volt-e még példa két felekezet ilyen együttélésére? Esetenként Keserői Dajka a

papokat is hitelvileg levizsgáztatta, a kétségessé vált esetekben. Szentábrahámi L. Mihály püspök szerint: „az unitárius papok nem voltak eléggé forgottak, gyakoroltattak a keresztény vallás ágazataiban az unitáriusok szerint”.¹¹ Megjegyezni kívánom, hogy a református papok és a gyülekezetek sem voltak „eléggé forgottak” a hitágazat, a szervezeti és a szertartásbeli kérdésekben, de őket senki nem kérdezte meg. Ebben a kérdésben a valóságos és igazságos döntést az zavarja - kizárja -, hogy a vizsgálóbíró és az ítélő azonos személy volt, a 300 fejedelmi katona csak nyomatékot adott a döntésben. A közös múltért, enyhén ítélve, Pokolyra hivatkozva: ezután olyan helyeken is feltűntek református gyülekezetek, hol János Zsigmond óta soha sem voltak. Aranyosrákosi Székely Sándor a 19. század elején történelmi visszatekintésében így tudósít az akkori és az ottani eseményekről: „Sepsi, Kézdi és Orbai székely székekben 62 ekklesiák menének által a reformata vallásra, reformata püspök Dajka Keserű János és Slepsil Szentgyörgyi unitárius; de vallását titokban (reformátusra) változtatott pap Sikó István (háromszéki esperes) eszközeitek által - ami annál könnyebben esheték meg, mivel az időben Háromszéken a reformata és unitária ekklesiák olly viszonyban állanak egymáshoz, melly szerint egy templomba járanak isteni tiszteletre, ha a pap unitária volt az ekklesiában, az iskola-tanítónak reformatának kellett lenni, és megfordítva -, ezen barátságos viszonyoknak ekkor vége lett”.¹² Az igazság kiderítését megakadályozta az a rendelet, mely az unitárius püspöknek vizsgálatot (kiigazítást) végezni 70 évig nem engedett a háromszéki egyházközségeiben, az unitárius lelkészek is a „dogmatikumokat” kivéve a református püspök fennhatósága és vizsgálata alá tartoztak.

A jobb megértés szempontjából e korra jellemzően a következőkkel szeretném világosabbá tenni az akkori „helyzetet”: A századforduló papjairól általában nincsen jó „vélemény”. Zoványi szerint sok volt a tanulatlan, az „érdek-pap” köztük. A Baranyai Kánonkönyv 36. cikkelye a székelyföldi papok tudására is fényt vethet e korban, mely szerint, „ha valaki erkölcsében, magaviseletében jó, s tudja a magyar írást, érti a kereszténységnek fundamentumát, olvassa a magyar Bibliát: hátorságosan felszentelhető papnak”.¹³ A papi-tanítói utánpótlásról a századfordulón és később is nem történt kellő minőségi gondoskodás. Borsos Tamás krónikája szerint Mihály vajda (a Vitéz) különösen a magyar papok elfogatását és megöletését hagyta meg katonáinak.¹⁴ Így jellemzik e kort: „A nyáj pásztor nélkül, városok, falvak felégetve, püspökök, papok, tanárok idegenben bújdostanak”.¹⁵ A történelmi helyzet következménye, hogy a János Zsigmond fejedelem időszaka után az unitáriusok kisebbségbe szorultak. Ez fejedelmi akaratra is történt. Külföldi kapcsolataikban a későbbi fejedelmek nem mulasztották el hangsúlyozni, hogy ők nem unitáriusok vagy szombatosok. Báthori István a pápához írt levelében foglalkozott, hogy ő „mindent elkövet az áriánus szekta terjedésének meggátlása érdekében.”¹⁶ Dávid Ferencre így förmedt rá „Távozz innen büdös eretnek! Rövid időn végbe viszem, ha Isten is úgy akarja, hogy szarvaidd letöressenek”.¹⁷ Náp-rágyi katolikus gyulafehérvári püspök Rudolf számára 1602-ben az unitáriusok kiirtására Erdélyre egy tervezetet dolgozott ki. Ennek következménye lett, hogy 1603-ban Básta generális a dévai részleges országgyűlésen az unitárius

vallást eltörölte.¹⁸ Bethlen Gábor sem rokonszenvezett az unitáriusokkal, habár annak született, így nyilatkozott: „Én az áriánusokat fölötte gyűlölöm és ha mit cselekedném fogadásom ellen, tehát legörömestebb őket üzném ki az országból.”¹⁹ Bethlen Gábor dicsőségének koronáját, mint a szabad vallásgyakorlat betartásának legkiválóbb képviselőjének a „koronáját”, alaposan megtépázza az, hogy elnézte, buzdította és segítette az unitáriusok „kigyomlálását” birodalmában. Petrichevith Horváth Kozma jegyezte fel önéletírásában, hogy I. Rákóczi György „felette idegen volt Önagsága Erdélyben” az unitáriusokkal szemben. Tudhatta, mert udvari embere volt. Fejedelmi ráhatással is az unitáriusok egyre gyengültek, úgy tűnik, hogy helyzetük nehezebb volt az erdélyi román ortodoxokénál. Az unitáriusok megmaradásának összetartásából fakadt az a megállapítás, hogy őket az összetartás jellemzi.

Addig volt valóságos unitárius-református együttélés Erdélyben, míg a szombatosok üldözésének címe alapján az unitáriusok ellen az állami hivatalos különválasztási hadjárat meg nem indult.

Az együttélés lehetőségét és adottságát a következőkben látom:

1/ Sajátos nyelvi, társadalmi hagyományok és törvények azonossága a Székelyföldön. Érdekazonosságon alapuló politikai felfogás.

2/ A hitelvek „népi közelítése” egymáshoz. Egyfelől a reformátusnak „elszíneződése”, másfelől az unitárius hitelvek végleges kialakulatlansága.

3/ A székelyföldi lelkészek zöme nem tudott szellemileg lépést tartani a teológizáló vezéregyéniségekkel. (lásd Szentábrahámi L. M.). Nem volt elegendő lelkész. Bethlen Gábor írta Alvinczi Péternek, hogy „az elmúlt distributumokban országunkban a keresztény tudós tanítókat (Isten) Ófelsége elannyira kiszedegette volt, hogy eklézsiák árván maradtanak.”

4/ A felekezeti együttélés az 1568-as tordai ediktumba beleillett míg a fejedelmi trón meg nem szilárdult. Addig az ország belső békéjét szolgálta.

5/ Az ellenreformációval szemben az egység „erős vár volt”, összetartásra kényszerített. A református és unitárius püspökök felekezeti különbség nélkül egységesen léptek fel a közös egyházi érdekekben, pl. a jezsuiták ellen, a papi özvegyek segélyezésének ügyében stb. Ezt az összetartozó és egymást is segítő közös akaratot Báthori István is tudta, végrendeletében Zsigmondnak így hagyakozott: „Mindenek felett a kolozsvári és gyulafehérvári (jezsuita) kolégiumokat hagyom és bízom reád... oltalmazd és védj ezeket...Az áriánusok követelni fogják megsemmisítésüket, a te kálvinista és lutheránus tanácsosaid támogatni fogják őket, eretnek udvari ifjoncok helyeselni fogják, te azonban tartsd és oltalmazd őket, ha kedves a lelked üdve.”²⁰

6/ Az egyházközségek anyagi javaikat osztatlanul birtokolták, bármilyen felekezeti lelkésze vagy tanítója volt a közösségnek. Az együttélés megszűntetésével osztozkodtak. Az utolsó közös javak osztozása Bölönben van feljegyezve, mikor a harang után 1868-ban az addig közösen bírt egyházi földön is lélekszám arányában megosztottak a reformátusokkal.

7/ A székelyföldi templomerődök még egy század múlva is a faluközösség voltak, habár unitárius templom köré épültek.

8/ A közös együttélés az oka annak, hogy az unitárius és református lelkészeket sokszor mindkét egyház a magáé közé sorolja.

9/ A forrongások nem vallási alapon indultak el, hanem társadalmi hátterük volt. A Báthori–Bekes harcban mindkét táborban vegyesen voltak minden felekezethől (pl. a katolikus csíkszentkirályi Andrásyak a Bekes csapatában voltak.)

10/ Az együttélés nem csak hátrányunkra volt, annak előnyét is élveztük.

11/ A békés együttélésre az országgyűlés gyakorta hozott határozatot, pl. 1552, 1557, 1563, 1564-ben, a karánsebesiek vitájával kapcsolatban úgy döntött, hogy egyik nap az egyik, másik nap a másik felekezet használja a templomot. A tordai 1568-as ediktum teljes szabadságot adott az együttélésre is.

Ezt a felekezeti együttélést Barcza József²¹ református professzor így magyarázza: „Korábban (Bethlen Gábor előtt) az volt ezen a vegyes vallású vidéken (ti. Háromszéken) a gyakorlat, hogy a falvak református lelkészt alkalmaztak és unitárius tanítót, vagy fordítva: unitárius lelkészt és református tanítót...Keserű Dajka János 1619-től kezdve megszüntette a felemás helyzetet, aminek az lett az eredménye, hogy 62 gyülekezettel nőtt a reformátusok száma.”²²

Részletesen okadatolja ezt az együttélést, amit én szimbiózisnak nevezek, Gál Kelemen: „E csodálatos együttélés úgy keletkezett, hogy Mihály vajda és Básta rémuralma alatt a kolozsvári központtól távol eső vidékeken, a Székelyföldön, s különösen Háromszéken és az Erdővidéken lévő eklézsiák felügyelet és ellenőrzés nélkül maradtak. Ennek a helyzetnek lett a következménye az, amiről a Katalin által 1630-ban elrendelt tanúkihallgatásokból értesülünk, hogy az ottani eklézsiák szabadon hívhattak maguknak papokat és mestereket... Állások üresedése alkalmával reformátust hívtak oda, ahol azelőtt unitárius pap volt s ugyanúgy mestereket is. A papok és mesterek békességben éltek még abban az esetben is, ha különböző felekezetekhez tartoztak. A két felekezet tagjai ... ugyanazon templomba jártak, s egy istentiszteletet hallgattak. A felügyeletet és egyházkormányzást minden fél fellett saját előljárósága gyakorolta. Ezt az állapotot a szükség hozta létre, s a református és unitárius esperesek kérésére a fejedelmek megerősítették. A két vallás hívei közt eddig is fennálló és nagy elismeréssel kiemelt egyetértést és barátságot - idézi Pokolyt - még szorosabbá tette, s oly szoros kapcsolatot létesített, mely COMMUNITAS (kiemelve a szerzőtől) néven századokon keresztül fennmaradt.”²³ A kezdeti időpont megállapításával nem értek egyet, mert az előző években is számtalan példával igazolhatjuk az egyházak közötti közösséget: A Katalin kihallgatásakor olyanok is vallottak, akik még emlékeztek a Dávid Ferenc korabeli együttélésre. Nem hisszük, hogy a Mihály vajda és Básta pap-irtó rendeletének a következménye az együttélés, de elismerjük, hogy akkor nagyobb volt a lelkészhiány, és a fejedelmi engedély a néhol felmerülhetett ellentétek megoldására eszközöltetett ki.

Hogy békességes együttélés, szimbiózis volt, azt bizonyítja annak az erőszakos, hatalmi erővel való megszüntetése 1618–1638 között. Báthori István fejedelem úgy értékeli ezt az együttélést, hogy „közöttünk szerfelett nagy az egyetértő egyetnemértés.” A békés szimbiózis megszüntetését a szombato-

sok miatti hadjáratnak is nevezhető reakció váltotta ki. Az országgyűlés állandóan keresteti az újtókat, a Jézus- és Isten-káromlókat, a szombatosokat, 1578, 1579, 1581, 1582 és a további években. Az unitárius egyház védekezett a vádak ellen. Az 1592. május 31-én tartott gyűlésen a renitens papokat megfenyítették, egyeseket eltiltottak a prédikálástól, erre a gyűlésre az udvarhelyszéki papok és tanítók nem jelentek meg. Volt okuk.

Kovács András²⁴ az unitárius–szombatos együttélést két korszakra osztja: I. 1588–1621 és a II. 1621–1638 évekre. Nagyjából egybeesik ezzel a beosztással az unitárius–református együttélés is. Tehát hármassal együttélés volt a valóságban, amit az unitáriusok, ha kényszerből is, de el kell ismerjenek, míg a reformátusok tagadják.

Véleményem szerint a legkevesebb szombatos Háromszéken volt, kik mögött sok tekintélyes főuri védelmet nem tudunk. Ezért és az erőszakos „beavatkozásért” lett kirívó példa a „keserői megcirkálás” ebben az időben. A közös együttélés megszüntetésében nem csak Keserői Dajkának volt irányító szerepe, hanem a sepsiszentgyörgyi unitárius esperesnek, Sikó Istvánnak, aki titokban, a köztudat nélkül református vallásra tért át, és kísérté a Keserű térítő-expedíciót. Sikó „árulása” nagy veszteséget okozott Háromszéken, de az akkori felfogás szerint nem ez volt a „megcirkálás” fő bűne, hanem az, hogy az országgyűlési végzés, a vallásszabadság ellen vétkeztek. Az unitárius emlékezet szerint 60–70 egyházközség elvesztését jelentette. A népi hagyomány szerint az első vallató kérdés az volt, hogy szolgált-e ebben az egyházközségben református lelkész vagy tanító? Ha elbizonytalanodott a válasz, akkor azt kérdezték, hogy azon a valláson vagytok-e, mint az itt lévő Sikó, aki már református lett titokban.²⁵ A háromszéki megmaradt unitáriusokat a világiak ébersége mentette meg (pl. Bölönben be sem engedték a komissziót).

Az udvarhelyszéki együttélés számai rejtettebbek. Itt az unitarizmus radikálisabb szárnya lett az uralkodóbb, mert ezt a vidéket cirkáltatta legtöbbször a hatalom. Ennek a magyarázatát abban látom, hogy ezen a vidéken az unitarizmus Dávid Ferenc utáni radikalizmusának itt voltak a legerősebb „beton-hátvédei” a főnemesek és országnagyok személyében (Ősi, Pécsi, Petki, Orbán, Kornis stb. családok.) A Pécsi Simon és rokoni összeköttetésének 100-nál több faluban volt birtoka és befolyása. Kornis Farkas felesége, Erzsébet angol királynő özvegye, unitárius vallása miatt a református veje által Erdőszentgyörgyön a pince-börtönbe volt bezárva. Az együttélés bizonyítására, az annak megszüntetésének hatalmi erővel való véghezvitelére álljon itt egy pár pillanatfelvételi tény.

Az 1638. július 7-én tartott szenterzsébeti karhatalommal történt vallási hovatartozás népszámlálásakor azt vallották az atyafiak, hogy „Azelőtt tartottak más religión lévő papot is, de a mostani csak szombatos lehet Pécsi uram miatt. Tartottak iskolamestereket is felváltva, unitáriust és szombatos, de a mostani csak szombatos lehet”. Egy félév múlva, 1639 februárjában fejedelmi biztosok újabb megcirkálása és népszámlálása alkalmával, mikor 14-én már a református egyházközség megszervezettnek van nyilvánítva, az anyakönyv feltekintve, elsőnek Pécsi Simonnak, aki ekkor tudunk szerint még a börtönben volt, kezdődött. Ez a bizottság reggel 50, este 68 reformátust, 39 unitáriust és

16 „bizonytalan” vallású embert talált a faluban, kik csak szombatosok lehetek. Ha ezzel a bizottsággal továbbmegyünk a vidéken, február 15-én Nagysolymosban érkezünk, hol reggel 55, este 63 reformátust vesznek nyilvántartásba, kik a hidegkúti újonnan áttértekkel együtt még 18 lélekkel szaporodtak. Ezzel szemben reggel 17, este 26 unitárius és 8 bizonytalan vallásút talált a hivatalos népszámláló bizottság.

Február 16-án a kissolymosiakat vették számba, hol 38 reformátust és 82 unitáriust találtak. Ekkor az unitáriusoknak ítélték a templomot, de egy év múlva az újabb bizottság már csak 24 unitáriust és 28 magát nem unitáriusnak vallott, de valójában a szombatosságról a református vallásra tértek nyilvántartásba. Ezután az egy egyházközséget alkotó Bözöd és Bözödújfalura került a vizsgálat sora. Bözödon a 18 reformátussal szemben 61 unitáriust találtak. A bözödújfalviak mind szombatosoknak találtatván, akkor frissiben átálltak reformátusnak 83-an. Így a 83 újfalvi és a 18 bözödi református, 101 lélek, a reformátusoknak nyerték meg a templomot. Valami azért itt nem lehetett törvényesen rendes, mert száz év múlva Bölöni János esperes kérésére az unitáriusok javára új tanúkihallgatást rendeltek el, hol a főkérdés ez volt: „Igaz-e, hogy ezekben a falvakban a szombatosokkal együtt erőszakosan térítették az unitáriusokat is?” A vizsgálat eredménye az, hogy a bözödi templom unitárius lett.²⁶

A névtelen krónikás szerint Udvarhelyszék 125 faluja közül a szombatosok különválasztása idején 32-ben éltek az unitárius, református gyülekezetek közt szombatosok. Ahol lehetett, a fejedelem is besegített a reformátusok mellé. Álljon itt példának a bethfalvi eset. Ők Rugonfalvához tartoztak akkor, közös templomuk volt. A fejedelem intézkedik a vallási kérdésekben a reformátusok javára: „Tíz esztendővel ezelőtt (1608) némely rugonfalvi értékes (jómódú) emberek (Nyújtódiak?) Dávidista avagy szombatos papot vittenek oda”, ezért megszünteti a vallásukat és református papot rendel oda.²⁷ A papválasztásra egy másik kirívó eset áll előttünk példának: 1600 körül a szenterzsébetiek Mihály vajda idejében, a maguk kis házi forradalma alkalmával, Eössi Andrásnak anyagi kárt okoztak, amiért Eössi beperelte őket. Közben megegyezés jött létre a földesúr és a község között, mely alapján Eössi visszavonja a feljelentést, a község vállalja kezesség mellett, hogy ezután „Kolozsvári hiten lévő papot tartson...és egyéb hiten való papot ne fogadjon el, kit nem akar a faluba” Eössi.²⁸

A Homoród-vidéki szombatosságra való visszahatást mutatja a homoródszentpáli Kornisok, a kénosi Gál Ferenc, a Pécsi vejének, a homoródszentpáli Szentpáliaknak, a homoródszentmártoni Simén Jánosnak, Pécsi sógorának az 1638 utáni vagyoni helyzetében beállott változás, vagyonelkobzás.

A marosszéki és a mezőségi unitárius–szombatos–református együttélés megszüntetésének tömegekben számított ideje 1619–1639 év. A marosvásárhelyi szombatos–unitárius–református együttélés történelmünknek kiemelt és jeles bizonyossága az oklevelek szerint.

Nem csak az egyházközségekben volt „elmosódott, vagy szándékosan elmosott” az unitárius (szombatos) valláshoz való tartozás megvallása, hanem a külföldön tanuló unitáriusok is gyakran reformátusoknak vallották magukat,

hogy ne nyilvánítsák eretnekeknek őket, és ne távolítsák el az egyetemekről. Bölkényi Fülöp János pl. angol egyetemre járt, ott erősen kálvinista szellemű könyvet fordított - Mennyei látomás a címe -, itthon három szombatira való verse maradt fenn. Mikó Ferencről azt tartják, hogy habár unitáriusnak vallotta magát, Hévizen unitárius gimnáziumot létesített, a felekezetek hitelvei közül válogatva állította össze a maga egyéni hitét, összeválogatva a neki tetsző tanokat. Igaz, az ellenségei állították ezt, de valószínű, hogy hitében az „átmenetiek” közé tartozhatott, mint sok más kortársa.

Összegezve az alábbi következtetésekre jutunk:

Az 1568-as tordai vallás- és lelkiismereti szabadság törvénye nem formai ediktum volt, hanem lehetőség a különböző erdélyi felekezetek egymással való közösségben élésére. Történelmi dokumentumok igazolják, hogy volt szimbiózisszerű együttélés a református és unitárius vallások között átszöve a szombatossággal. Az országgyűlési végzések és a fejedelmi rendeletek megerősítik ezt a tényt. A szombatosok kiirtásának idejéből való dokumentumok igazolják azt, hogy szoros összefüggés, összenövés volt a különböző magyar ajkú felekezetek között, amit tudatosan használt fel a világi hatalom arra, hogy vallási egységet teremtsen e kis Erdélyországban a hatalom megerősítése érdekében. Ezzel a karhatalmi beavatkozással fosztotta meg az unitárius egyházat a tekintélyes pártfogóktól, patrónusoktól, hívei nagy részétől, és főleg a székelységre hagyta az unitáriusság megmaradását a mai napig. Az együttélés volt fogyatkozásunk egyik fő oka.

Gondolataim nem azért vettem papírra, hogy valakinek vagy valakiknek bűnül rójam fel a történeteket, hanem azért, mert biztató jelt látok arra, hogy lehetett és kell együtt élnünk, hogy megmaradjunk.

Jegyzetek

¹ Pozsonyi Szentmártoni Kálmán: *János Zsigmond erdélyi fejedelem élet- és jellemrajza*. I. G. Duca, 1934. 317.

² Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*. Budapest 1968. II. 17. (Orbán B)

³ Zoványi Jenő: *A reformáció Magyarországon 1565-ig*. Genius kiadás. Budapest 1986. 4.7. (Zoványi)

⁴ Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története*. Budapest, 1904. I. 220. (Pokoly)

⁵ Orbán Balázs: *Torda város és környéke*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. I. 349.

⁶ Ferencz József: *Unitárius kistükör*. Kolozsvár, 1930. 54.

⁷ Kohn Sámuel: *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk, irodalmuk*. Budapest. 1899. 85.

⁸ Dr. Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története*. Minerva rt. 1935. I. 54 (Gál).

⁹ Gál I. 55.

¹⁰ Gál I. 55.

¹¹ Gál I. 55-ben Szentábrahádi L. Mihály egyháztörténetére hivatkozik a 476. lapot jelölve meg.

- ¹² Aranyosrákosi Székely Sándor: *Unitária vallás története Erdélyben*. Kolozsvár, 1839. 132.
- ¹³ Gál I. 44.
- ¹⁴ Gál I. 39.
- ¹⁵ Gál I. 44.
- ¹⁶ Dr. Erdő János: *Teológiai tanulmányok*. Kolozsvár. 1986. 61.
- ¹⁷ Jakab Elek: *Dávid Ferenc emléke*. Budapest, 1879. 206 (Jakab)
- ¹⁸ Kolozsvár a főbíró és a jegyzőt küldte el erre a dévai gyűlésre. Trauzner Lukács a Dávid Ferenc veje elhagyta unitárius vallását, de érte nemességet kapott Hadrév birtokával. A főbíró nem tagadta meg unitáriusságát, ezért Básta lefejeztette.
- ¹⁹ Gál.I.117. Megjegyezni kívánom, hogy Bethlen Gábor fejedelem a koráról, tetteiről, életéről írt krónikákat, könyveket stb. maga ellenőrizte, ő cenzúrázta, és csak azután adott szabad utat a róla és koráról írottaknak!!!
- ²⁰ Jakab. 210.
- ²¹ Barcza József: *Bethlen Gábor a református fejedelem*. Budapest, 1987.
- ²² Barcza J. i.m. 199–200.
- ²³ Gál I. 53.
- ²⁴ Kovács András: *Vallomás a székely szombatosok perében*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 125. (Kovács A.)
- ²⁵ Kovács András szerint népi hagyományon fennmaradt emlékezet.
- ²⁶ Kovács A. 182–183.
- ²⁷ Kovács A. 77. Egybeveszi az unitáriust a szombatossal.
- ²⁸ Kovács A. i.m.

MOLNÁR B. LEHEL

AZ UDVARHELYKÖRI UNITÁR[IUS] EKKL[ÉZSI]ÁK JAVAINAK CONSCRIPTIÓJA 1715. DEC. 10-ÉN

Emberi múltunk törvényszerű és egységes folyamatát a történelmi források vagy kútfők segítségével ismerhetjük meg. Általában történelmi forrásnak tekintünk minden olyan emléket, amely hozzásegít bennünket a múlt életének a megismeréséhez. A forrás tehát nem tárgya, hanem eszköze a múlt megismerésének. Mivel a források nagyon sokfélék lehetnek, ezért valamilyen rendszerbe kell foglalni azokat, hogy könnyebben el lehessen igazodni köztük. A források legáltalánosabb felosztása szerint 3 csoportot különböztetünk meg: 1. tárgyi emlékek, 2. íratlan hagyomány, 3. írott források. A történészek elsősorban a 3. csoport forrásaiból dolgoznak, és ha forrásokról beszélnek, rendszerint csak az írott forrásokat értik ezen.

Írott források nagyon régi időkből is rendelkezésünkre állnak, napjainkig hatalmas mennyiségben halmozódtak fel, s ma is állandóan gyarapodnak.

Ezeket a forrásokat kézirattárakban, levéltárakban, magángyűjteményekben és még nagyon sok más helyen őrzik.

Minket elsősorban az Unitárius Egyházi Levéltárunkban őrzött írott források érdekelnek, ugyanis azok feltárásával és közzétételével egyháztörténetírásunk továbbfejlődését szeretnénk szolgálni.

Jelen alkalommal az Udvarhelyi Unitárius Egyházkör 1715-ben készített conscriptióját, azaz összeírását tesszük közzé. Ezt az összeírást tudomásunk szerint csak Kelemen Lajos ismerte részleteiben¹, és nemrég került elő egy teljesen más jellegű iratcsomóból.

A kis négyrét, vékony pergamennel borított füzet 84 számozott oldalt foglal magában, amelynek közel fele üres. A legelső lap nincs megszámozva, s ennek a verzóján található az összeírás tartalomjegyzéke. Ezt a tartalomjegyzéket nem közöljük. A kézirat általában gondosnak mondható, jól olvasható, de készítője sok esetben, főleg a harangok feliratának a lemásolásakor nem volt pontos, és rövidítéseket alkalmazott. A szöveg közlésében a szélesebb olvasóközönség érdekeit vettük figyelembe, ezért az összeírás helyesírását minél közelebb hoztuk a maihoz, a jellegzetes archaizmusokat viszont meghagytuk. Az összeírás készítője felváltva használta az ö és az annak megfelelő eo, a cs és a ts betűket, valamint az egy, edgy szavak írását. Mi egységesítettük ö és ő-re, cs-re valamint egy-re. A ts alakot csak a személynevek esetében őriztük meg. Pl. Koáts = Kovács. Ahol lehetett, a rövidítéseket szögletes [] zárójelben feloldottuk. Bizonytalan olvasat esetén [?] jelet alkalmaztunk. A közlésben az egyes egyházközségek nevétől jobbra szereplő szám a kéziratban elfoglalt helyének oldalszámát jelöli.

Az összeírásnak jelentős művelődéstörténeti értéke van. Egyaránt használhatják történészek, művészettörténészek, néprajzkutatók, szociológusok, nyelvészek stb.

Megtudhatjuk, hogy az egyházkörnek 4200 auditora² volt. Értesülünk arról is, hogy a templomokat és tornyokat miből építették, és mivel fedték be azokat. Kőtemplom állt mindenütt, de némelyik cseréppel, és némelyik zsindelemmel volt fedve. Cseréppel fedett kőtemplom állt Derzsbén, Városfalván, Homoródszentmártonban, Homoródkarácsonfalván és Vargyason. Zsindelemmel fedett kőtemploma volt Muzsna, Kénos, Gyepes, Homoródkeményfalva, Homoródmás, Oklánd és Homoródújfalú helységeknek. A tornyokat általában zsindelemmel fedték, a derzsi viszont cserepes volt. Kénosban és Gyepesben a tornyot fából készítették.

Az összeírás sok értékes harangfeliratot őrzött meg. A harangok többsége vagy talán mindenik mára már megsemmisült.

A helynévkutatók bőven találnak helyneveket az összeírásban. Ezekről tudjuk, hogy nagyon hosszú ideig fentmaradnak, s „az akkori állapotot, a keletkezésekor szereplő történeti vagy személyi mozzanatot, különböző népi rétegződések oklevelesen nem is bizonyítható emlékét őrzik”³.

Az összeírás megszerkesztésére vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy az minden bizonnyal központilag elrendelt előírás szerint történt. Eddigi kutatásaink során egyházi törvénykezésünkben 1715-ig nem sikerült, olyan törvényrendeletet találnunk, amely alátámasztaná ezt a feltevésünket. 1744-ben

azonban az Unitárius Egyház kiadott egy rendeletet, amely előírja, hogy miként készítsenek leltárt az egyházközségek ingó és ingatlan vagyonukról, a pap és a mester jövedelméről stb.⁴ Ez a rendelet szinte tökéletesen illik arra, ahogyan az 1715-ös összeírást megszerkesztették. Valószínű tehát, hogy 1715 előtt is kellett léteznie egy hasonló előírásnak.

A továbbiakban következtek az összeírás közlése.

1

Udvarhelyszéki unitária ecclesiáknak, azokban levő Auditoroknak, Templomoknak, Tornyok[*n*]ak, Harangoknak, Templombéli Sz[*e*]nt[*e*] Eszkezeknek, Parochiáknak, Scholaházaknak, azokhoz való Szántóföldek[*n*e]k, Széna-fü[*v*]eknek, Erdők[*n*e]k, Ecclesia ládájában álló kész pénznek, Ecclesia héjövő adosságának, Ecclesia számára való szántóföldek[*n*e]k, széna-füvek[*n*e]k, Erdők[*n*e]k, Pap és Meser szokott jövedelmének beszolgáltatás[*n*a]k módgyának, inscriptioja, mely lött An[*n*o] 1715 10 Decembr[*i*s]. Existente Episcopo R[*e*]lv[*e*]rendo] ac Doctissimo Domino Michaelae Gergely H[*o*]moró[*d*] Almási, Seniore autem Dioeceseos R[*e*]lv[*e*]rendo] ac Doctissimo D[*o*]mi[*n*o] Stephano Máthe Vargyasi, per Juratuf[*m*] Notarium S[*a*]nctae] Sedis ejusdem R[*e*]lv[*e*]rendum] ac Doctissimul[*m*] Dominul[*m*] Thomam Ferencz de Sancto-Martini, Vargyasi Parochiában.⁵

2

1 Ecclesia DERS

Auditorok száma 476.⁶

Templom kőből való, cserepes.

Torony kőből való, cserepes.

Harang 2. Egyik öreg melyen Petki János neve valgyoln hoc modo: Johannes Petki Regni Tran[silva]niae Cancellarius, et Sicular[um] Generalis Capitaneus. Item: Propter utilitatem me fieri fecit A[*n*no] 1607 Mens[is] Aug[ust]i] 21 M. Paulus Neidel⁷ A másik kicsiny, melye[*n*] ilye[*n*] írás valgyoln: Christoph Buci [?] 1642.

Templombeli Sz[*e*]nt[*e*] eszkezek: Valgyoln egy aranyos ezüst pohár fedeles. Egy ön kanna fertály⁸ heján ejteles⁹. Egy ön tangyér. Egy kés. Egy gyölcs abrosz. Egy zöld selymes keszkenő szkófiomos¹⁰ patyolat. Két dufla szőnyeg. Két gyölcs kendő. Egy öreg új kanna. Egy veresses kender abrosz. Egy félejteles ön kanna.

Parochia kettő egy fedél alatt sendelysek, egyik fa, alatta pincze, a másik kőből való hozzá foglaltatott kőkamarával.

Csűr alatta való istállókkal.

Scholaházak mind a mesteré, s mind a tanulóké fából valók.

Parochiához való szántófield, szénafield, etc. Valgyoln egy darab szénafield, melyet Pap mezejének hinak, két szekérre való. Szántófield is ugya[*n*] ott valgyoln egy 4 kőből¹¹ fereje¹². A Szeknél valgyoln egy kőből fereje. Musna felé fordulóba[*n*] a hegyen valgyoln 6 véka fereje. Kata kuttyán alól valgyoln

egy három véka fereje. Néhai Nemzet[es] Dersi Veres János üdűsbik hagyott Testamentum szerint egy Oroszhegyi Ferencz nevű magyar jobbhágyot Pap számára a helyel együtt mely[en] lakik a megnevezett jobbhágy.

Eccl[esia] számára való földek: Here felé való határba[n] va[gyo]n két köből fereje föld. Musna felé való határba[n] va[gyo]n Szék odalába[n] másfélköblös föld. Kányád felé való határban, a Kelőben va[gyo]n három köblös föld. Kép csere nevű helyben va[gyo]n egy küs darab erdő. Templomhoz való vic[inusa] ab una Pál Péterné, ab altera Küs Imre János erdeje. Musna elő feliben va[gyo]n két köből fereje föld. Penzesben is va[gyo]n egy föld. Küs here odalán va[gyo]n egy 6 véka fereje föld. Szarka hegy bércki nevű helyen alól Veres Györgj atta, megye[n] véggel Barta János földire. Néhai N. Dersi Veres János üdűsbik Urfam] hagyott [az] Ecclesia számára 3 darab földeket: Az egyike va[gyo]n Korhán Lokába[n] 8 köblös, a másik va[gyo]n a falu mellett a Lókert megett 4 köblös, a harmadik va[gyo]n Hosszú nevű helybe[n], mely földek[nek] öröksége T. N. Daniel István Uramé volt, de zálogba[n] va[gyo] 40 Tallérig, mely Tallérok[na]k húszra Graeci öreg Tallérok, a más húszra oroszlanosok, ha ki váltatná, az Ecclesiájé lesz a Taxája. Azofn] Veres János Urfam] hagyott készpénzt is flor[enis] 10, templom számára.

Pap és Mester szokott jövedelmének bészolgáltatás[na]k módgya: minden házas ember, ha szintén mással egy házb[an] és egy kenyér[en] vagon is, csak egy bért ad; ha pedig külön kenyéren [akkor] külön-külön a Pap[na]k búzát gell[imas]¹³ 2, a Mester[nek] gell[imas] 1, zabot simill[ite]r. Fát mind[en] barmos ember egy szekérral a Pap[na]k, félel a Mesternek. Harangozó kévét manip[ulus]¹⁴ 2. Keresztelő tyúkot 1.

Az Ecclesiának kész pénze va[gyo]n flo[renis] 90.

8

2 Eccl[esia] MUSNA

Auditorok száma 48 cselédestől.¹⁵

Templom köből való sendelyes.

Harang 1. Szentantatra szóló.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Va[gyo]n egy aranyos ezüst pohár N. Tiszt[elendő] Daniel Beke Püspök Urunk ajándéka, tali conditione¹⁶, hogy valamikor avertálna¹⁷ Musna az Unitaria Religióról, a pohár az Unit[árius] Püspök kezébe adattassék mind[en] perpatvar nélkül. Van egy küs bállog pohár is. Egy abrosz, egy küs keszkenő.

Parochia fából való. Csűr istállóval.

Pap salariumának bészolgáltatás[na]k módgya: Musná[ban] minde[n] házas ember ad Papjának búzát gelim[as] 3, zabot simill[ite]r. Ha pedig egy kenyéren vadnak azo[n] egy házb[an] lakók, csak egy bért adnak.

Tiszt[elendő] Vargyasi István Uram Udvarhelyszéki Unit[árius] senior adott a musnai Unit[árius] Ecclesiának flor[enus] 13. melyhez maga az Ecclesia adott flor[enus] 5, mely tesze[n] in summa flor[enus]¹⁸. Ezzel váltott a prae[fa]ta¹⁸ Ecclesia két szántóföldet. Ez a föld valamikor kiváltatik, az egész summa

a T[iszteleendő] Unit[árius] Esperest kezébe adassék, hogy az Ecclesiának lelki usussára fordittassék.

12

3 Eccl[esia] JÁNOSFALVA

Auditorok száma 228.¹⁹

Templom kőből való.

Torony kőből való.

Harang kettő. Egyiken ilyen esztendő szám: 1481. A másikon ilyen írás: Me fudit Joannes Kerthsothgis²⁰.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Val[gyo]ln egy ezüst pohár virágokkal czifrázott, ajaka kül belől arannyas, I. Bölöni János Úr[am] Keresztúrszéki senior ó Keglyell[me] szerette. Van egy ón palaczk két ejteles. Egy ón tangyér. Két kanna ejtelesek. Három abrosz. Öt kendők. Egy székely szőnyeg. Egy kés.

Parochia kőből való kettő egy fedél alatt, pincze alatta. Csűr istállókkal együtt.

Scholaház fából való.

Parochiához való szántó föld, szénafű: Sombor felé forduló határba[n] val[gyo]ln egy föld Középpatak mellyékéb[en] 4 köblös. Dállya felé fordulóba[n] val[gyo]ln egy föld nyerges nevű helyb[en] két köblös. Darócz felé fordulóban val[gyo]ln egy föld másfél köblös. Ezeket tartozik a megye megszántani a Pap[na]k. Val[gyo]ln egy szénafű is Tóközib[en] Pap számára való.

Scholához való földek: Sombor felé fordulóba[n] val[gyo]ln egy kűs darab szántó föld két véka fereje Posa nevű helyb[en], viclinusa] ab una a patak, más felől Vas Péter. Dállya felé fordulóba[n] a hegyen val[gyo]ln egy három véka fereje, viclinusa] Sándor Péter és Lőrincz László.

Ecclesia számára való föld: Pósa hidgyán alól val[gyo]ln egy föld, viclinusa] ab una Makai Márton, ab altera a vízárók, N. Zólya István Úr[am] testálta örökösön az Eccle[silá]na]k, ezt is tartozik a megye megszántani.

Pap és Mester salariumának bészolgáltatás[na]k módgya: Ha többen vad[na]k egy kenyéren, csak egy hért adnak. Búzát a Pap[na]k gell[imas] 2, a Mesternek gell[ima] 1. Zabot a Papnak gell[imas] 2, manip[ulus] 16, a Mesternek gell[ima] 1, manip[ulus] 8. Fát a marhás emberek két része a Papnak, harmada a Mesternek egy-egy szekérrel.

19

4 Eccl[esia] VÁROSFALVA

Auditorok száma 141.²¹

Templom kőből való cserepes.

Torony kőből való sendelyes.

Harang a nagyobbiko[n] ez írás: Dum sono mortales sursum, corda levate. Jacob Rothgjes, 1679. A kisebbike[n]: Te Deum landamus Te Deum.²² Ezeket a harangokat a mostani Ecclesia a tulajdo[n] pénzével vette.

Templombeli Sz[ent] eszkezek: Val[gyo]ln egy külbelől aranyos pohár. Egy kendő. Egy szegeletes ón palaczk ejteles. Két székely szőnyeg. Egy kendő

Harang 2. A kisebbike[n] semmi írás nincsen. A nagyobbikon ez írás: Gloria in Excelsis Deo²⁵. H[omoród] Sz[ent] Péter, Cseke István, eontetett Anno 1707.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Va[gyo]n ezüst arannyas lábas pohár. Egy ezüst tangyér arannyas. Két sahos abrosz. Egy kendő veressel varott. Egy abrosz, a két vége varrott. Egy gyölcs abrosz késsel veressel varrott, csipkés végű. Egy székely szőnyeg. Egy veresses abrosz. Kolosvárról jött egy ejteles ón kanna. A Prédikáló széke[n] va[gyo]n egy toldásos gyölcs abrosz, fehér csipkés.

Parochia kettő egy fedél alatt, kőből való, pincze alatta. Csűr istállókkal.

Templom számára való szántó föld, szénafű: Va[gyo]n egy szántó föld Sükösd tövissénél öt vékás, vic[inus]a] kül belül Gábor Miklós. Dállya felé forduló[ban] va[gyo]n egy szekérre való szénafű Dállya pataka mellett, vic[inus]a] Bálint Andr[ás], más felől ugya[n] a templomhoz járó szénafű. Azo[n] határ[ban] va[gyo]n egy szénafű Ebéd lokán.

Pap számára való föld és szénafű. Va[gyo]n Gát allyáb[ban] egy szekérre való szénafű. Orotás nevű hely[ben] va[gyo]n egy szántó föld 2 köblös, vic[inus]a] ab una a falu földje, ab altera a Sz[ent] Páli határ.

Pap és Mester salariu[m]á[n]k beszolgáltatásának módgya: Ha egy kenyéren vadnak is, egy bért adnak, búzát gellimas]3, manipulos 3. Zabot similitert. Keresztelő tyúkot.

30

6 Eccl[esia] SZ[ENT] PÁL, cum sua Filiali RECSENYÉD

Auditorok száma 472.²⁶

Templom kőből való.

Torony kőből való.

Harang 2. A nagyobbiko[n] ez írás: An[no] 1542 Sancto Johannes Evangelista. A kisebbike[n]: An[no] 1542 D[omi]ne Nicolae Cognise facit fieri.²⁷ Recsenyéd[e]n is va[gyo]n egy harang szonantales [?]. Va[gyo]n rajta T.T.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Egy arannyas ezüst pohár. Egy ejteles ón kanna. Két ón tangyér, egyik küssebb. Két kendő. Egy fejéres, más veresses kendő. N. Zolya Istvánné Assz[ony] adott egy Török szőnyeget a Cathedrara és egy gyölcs abroszt az asztalra. Mihály Jánosné adott egy gyölcs kendőt. Mihály Deákné adott egy tisztességes küs ruhát, körül fehér csipkés. Imre Istvánné is adott egy gyölcs kendőt. Zolya Péterné Assz[ony] adott egy küs ruhát tiszta szkófiummal varrottat, körül arany fonal sinoros. Bató Andrásné adott egy gyölcs abroszt, körül csipkés, a közepin fekete selyemmel felkötött csipke.

Parochia kőből való, pincze alatta. Csűr istállókkal.

Scholaházak, a Mesteré kőből való, a tanulóké fából.

Ecclesia, Pap és Mester számára való szántó föld, szénafű, etc. Szent Páli nagy Tanorok[na]k felső végéb[en] va[gyo]n 2 szekérre való szénafű, vic[inus]a] ab utrasq[ue]²⁸ N. Rhedei Ferencz uram. A Hideg kút felé Sükösd tövissénél va[gyo]n egy föld hat köből fereje, vic[inus]a] ab una Koáts János házához járó föld, ab altera Imre István földje. Dállya felé forduló határ[ban] va[gyo]n egy

föld a patak mellett az útra jövő 3 köből fereje, a mellett szénafű is valgyoln, mindenik Pap házához való. Árnyékaszó[ban] valgyoln 2 szekérre való szénafű. Azo[n] határ[ban] valgyoln erdő is, mely körül szénafű valgyoln Pap számára való, szántó[terület], szénafű circ[um]circa. Recsenyédi határ[ban] Dállya felé fordulóban valgyoln temetőhely a falu mellett, vic[inus] ab una Bicsak Tamás öröksége, ab altera a kert cseréje felől bejövő földek lábjai. Almás felé forduló[ban] a hído[n] alól a víz két felé[en] két szántó[terület], vic[inus] ab una az ország út[tya], és Szent[us] Páli határ szél[en] való földek lábjai, másfelől Kutsis János T. N. Bethlen János jobbágya föld. A Kacza pataka mellett a Szent[us] Páli határ[ban] valgyoln egy szekérre való szénafű Papé. Ugya[n] alább Mester számára valgyoln 2 szekérre való szénafű a horozda alatt, vic[inus] Székely András föld, ab altera Veres Lőrinczé. A Szent[us] Páli temető hagyatott Ecclesia számára a Papi Szent[us] Szék[ely] ítéletiből.

Pap és Mester salariumá[ny]k beszo[lg]áltatásá[ny]k módgya: Ha többen vadnak is egy ház[ban] egy kenyéren, egy hért adnak, a Pap[ny]k gellimas[us] 2, a Mesternek gellimal[us] 1, mind húzát, zabot. Fát két rész a Papnak, harmada a Mester[ny]k. Keresztelő tyúk.

36

7 Eccl[esia] SZ[ENT] MÁRTON, cum sua Filiali LÓKOD

Auditorok száma 447.²⁹

Templom köből való cserepes.

Torony köből való sendelyes.

Harang 2: mindenik ez írással: In honore[m] veri Dei et Filii eius Jesu Ch[risti] fundat[ur] Aedilib[us] Stephano Bíró et Balhasare Bencze³⁰, An[no] 1666. Lókod[ban] is valgyoln Harang 2 kicsi.³¹

Templombéli Szent eszkezek: Valgyoln egy ezüst pohár aran[ny]as. Egy ón kanna. Egy gyölcs kendő fejr varrásos. Két abroszok. Egy szőnyeg. Egy ezüst tangyér arannyas. Balási Péterné adott egy gyölcs abroszt. Valgyoln egy zöld nyelvű csapott hegyű kés. N Bíró Bálintné Asszony[us] adott egy gyölcs kendőt, egy ejteles virágos kannát. Istók Györgyné adott egy közönséges festékest az ÚR asztalára. Szent[us] Mártoni Daniel Papné asszony[us] adott egy szkófiomos küs ruhát. Valgyoln egy ón tangyér kin a 12 Apostolok képének rajzolása vagy[on], attá N Bíró Christóph Ur[us]. N Koáts Gáborné Asszonyom adott a prédikálló székre egy kender abroszt, a végét megvarrották, az éneklő székre is adott egy kender kendőt, veres fejtővel varrott. Valgyoln egy veresses lengeteg kender kendő.

Parochia kettő egy fedél alatt, egyik köből való, pincze alatta, a másik fából való. Csúr istállók[al] együtt.

Schola 2, mind a Mesteré, s mind a gyermekeké fából való, pincze alata. Istálló is valgyoln a Mester életén. Templomhoz való szántó[terület], szénafű: Valgyoln Lokban egy szántó[terület]. Ugyan azon határban, Nagy völgyben egynapi járás. Ugyan azo[n] föld[ny]k a lábján alá járó egy darab, más is amellet[us] egy küs darab, és egy küs darab szénafű egy kalangyára való. Valgyoln a Kálnás pataka

mellett egy hold föld, de megszakadozott. Hagyott Semién Kata egy darab szántóföldet Templom számára a Cinteren allyáb[an], vicínusa) ab una Ferencz Mihály, ab altera iffiabbbik Biró István úrfam] földje. Lókod felé a Falkáb[an] adott kisebb Keresztes Gergely egy darab földet, mely nála Zálogofn] volt, ha meg váltják a vérek, hat forintal váltásák meg, a taxája lesz az Ecclesiájé. Herczeg nevű helyben Templom számára valgyo]n egy darab szántóföld harmadfél köblös, vicínusa) Bágy felől Bencze György, más felől Lócodi Mihály földje, melyet feleségére bír. Doce György hagyott az Ecclesiának egy darab földet Ökörítató helyb[en], ott való földének felét, akár melyik részt válassza az Ecclesia. Lócodi Vas András adott a lócodi Ecclesiának 2 véka fereje földet Sz[ent] Márton felé fordulób[an] a Küpünél, vicínusa) ab una az ország úttya, más felől ugy[an] maga, mivelhogy maga földéből szakasztotta ki, melyről levél valgyo]n a Lócodi Aedilisnél³². Adott N. Biró Pál urfam] Pap széna fűvéb[en] egy darab földet Templom számára, aki volt Ferencz Mihályé, de néki jutott. Hagyott Szász János Jedicz tetején egy darab szántóföldet az Ecclesiának, mely nálla Zálogb[an] 6 forintig Sós János földje féle.

Pap és Mester Számára való földek és szénafüek: A Cintere[m] allyáb[an] valgyo]n egy szántóföld két holdni, Pap házához járó. Azo]n] lább[an] félhold Mester házához. Azo]n] határb[an] való szénafüb[en] valgyo]n 3 szekérre való szénafü. Lócod felé fordulóban Seres allyába[an] valgyo]n egy föld Pap számára való. Valgyo]n azo]n] határb[an] Pap széna füve nevű helyb[en] Pap számára való szénafü. Gyepes felé forduló határb[an] Körtövény bérczin valgyo]n egy darab föld Pap számára. A Jedicz megett valgyo]n Pap számára való erdő jó darab, alul fellyül az utak határi.

Pap és Mester salariumának bészolgáltatás[na]k módgya: Minden házas ember akár egy kenyéren, akár külön legyenek búzát, zabot két-két kalongyát, mindkét kalongyának harmada a Mesteré. Keresztelésért 1 tyúkot.

8 Ecc[lesia] KÉNOS

Auditorok száma 160.³³

Templom kőből való, új sendelyes.

Torony fából való sendelyes.

Harang valgyo]n kettő. A nagyobbiko]n] való esztendő szá[m] 1622 A küsebbiken 1703, ilyen írással: Venite, audite Verbum Dei³⁴.

Templombéli Szent eszkezek: Három abrosz. Két ón tangyérok. Egy hosszú lábas ón pohár. Egy kül belől arannas csapás pohár, melynek oldalán ilyen írás valgyo]n: Thor dai Borbély István öregbik An]no] 1633. Azo]n] pohárral attak egy veresses sárga tarkatafota küs ruhát is. Sándor István adott egy fél-ig ejteles ónkannát. Valgyo]n egy veresses kender kendő. Máthé Imréné adott egy székeley szőnyeget a székre, az asztalon is valgyo]n egy. Valgyo]n egy singes iratos záros láda, melyb[en] a Sz[ent] eszkezek tartat[na]k. Valgyo]n egy abrosz sáros gyapotos. Egy szösz kendő. Más is egy fejéres.

Parochia fából való kamara pinczével és füstházzal. Csűr istálókkal együtt.

Templomhoz való földek, erdő: Pál György adott egy földet Sz[ent] Egyház számára Téglacsúr nevű helyb[en] 3 véka ferejét, vic[inus] ab una az ország úttya, ab alia maga Pál György. Foris Thamás adott Ponk nevű helyb[en] egy szántóföldet, 3 vékást Pap számára, vic[inus] fellyül Foris György, alol Orb[án] Mihályné. Vagyon Veress part alatt Szász almán fellyül egy köblös föld, vic[inus] Orb[án] Balás és Orb[án] Mihály. Valgyo[n] egy darab erdő Holló mocsár nevű helyb[en] Pap számára, vic[inus] Orb[án] Balás és Vas János, Foris Thamás adományá.

Pap és Mester salariumá[na]k bészolgáltatásá[na]k módgya: Mind[en] házas ember akár özvegy, ha gabonás, búzát, zabot gell[imas] 2, manip[ulus] 15, ha egy kenyéren vadnak is. Keresztelő tyúkot is.

47

9 Eccl[esia] GYEPES

Auditorok száma 181.³⁵

Templom kőből való, sendelyes.

Torony fából való, sendelyes.

Harang 1. Szenantalra szóló. Írás nélkül való.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Valgyo[n] egy kékes kendő három ón kanná. Két pohár, egyik ezüst, másik ón. Egy veresses abrosz Pap székire való. Egy ón tál. Egy ón tangyér, arra való zöld selyemmel varrott, szkófiummal töltött patyolat ruhák. Valgyo[n] más is patyolat keszkenő. Egy asztal fedél veresses tarkás. Két gyölcs abrosz. Három sáros abrosz. Tarka festékes székely szőnyeg, Pap székire való. Egy gyölcs abrosz, Gál Jánosné attá. Valgyo[n] egy zabolai keszkenő. Egy gyölcs kendő. Egy kender kendő. Egy szedett veresses kender kendő. Egy alávaló ruhácska az éneklő székre.

Parochia fából való. Csűr istállókkal együtt.

Pap és Mester salariumának bészolgáltatásá[na]k módgya: Ha szintén többen lak[na]k is egy kenyéren búzát gell[imas] 2. Zabot simillite[r]. Fát mind[en] háztól egy-egy szekérral.

52

10 Eccl[esia] KEMÉNYFALVA, cum sua Filiali ABÁSFALVA

Auditorok száma 161.³⁶

Templom kőből való, sendelyes.

Harangok: A keményfalvi harangon esztendő szám 1635 valami neveket jedző ilyen betűkkel: Ma. Jo. Ne. Cor.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Egy ezüst arannyas pohár. Egy ón kanná fél ejtelesnél nagyobb. Egy kús ón pohár. Két sáros abrosz. A kehely közös, míg concordálnak, ha el szakad[na]k maradj[on] Keményfalvának. Prédikálló széken való kékkel szőtt abrosz, Simo[n] Istvánné attá. Veressel szedett kender kendő kettő. Más is fejjérrel varrott. Egy ezüst arannyas tangyérocška. Egy ón tangyér. Egy gyölcs kendő fejjér varásos. Egy veresses kendő. Más fejjér varr-

sos. Egy kés³⁷. Egy mázas bugyogós korsó. Benedek Istvánné adott egy sáhos abroszt prédikálló székre. Gergely Mihályné adott egy paraszt kender vászo[n] kendőt a prédikálló székre. Almási N. Koáts Andr[ás] ur[am] conferált egy ezüst pohárt, kül egészf[er] arannyas, belől is az ajaka. Valgyo[n] egy kús kék és veress selyemmel varrott alacso[n]y] keszkenő. Egy kendervászson kús ruha. Egy merőb[en] kék kendő.

Parochia fából való kamara pincével. Csűr istállókkal.

Scholaház fából való kamara pincével.

Pap házához járó szénafű valgyo[n] Peres fű nevű helyb[en] a Sz[ent] egyház alatt egy szekérre való, melyet Keményfalva adott, vic[ini]usa] ab una Lőrincz János, ab altera Rácz István.

Pap és Mester salariumának bészolgáltatásá[na]k módgya: Zabot, búzát gell[imas] 2 a Papnak, a Mesternek gell[ima] 1, ha szintén egy házb[an] több házasok laknak is. Fát két része a Pap[na]k harmada a mesternek.

57

11 Eccl[esia] ALMÁS

Auditorok száma 628.³⁸

Templom kőből való, sendelyes.

Torony kőből való, sendelyes.

Harang 2. A nagyobbikon valgyo[n] ilyen írás: In no[m]i[n]e unius veri Dei fusa p[ro]f[er] Andr[eam] Koáts et Stephanu[m] Baczó An[no] 1702 Existente] Pastore Georgio Sz[ent] Abrami³⁹. A kisebbiken: An[no] 1785 13 Apr[il]i] fusa in tempore Stephani Baczó, Andreae Koáts, Stephani Szabó etc⁴⁰.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Valgyo[n] est kanna ejteles. Egy ezüst pohár arannyas. Egy ezüst tangyér arannyas. Egy szkófiomos gyölcs abrosz. Egy láda. An[no] 1695. 13. Febr[uar]i. Egy Kolosvári kegyes Asszony Almási Ötvös Andrásné Kőházi Kádár Margit conferált egy külbelöl arannyas ezüst lábas pohárt, a rajta való esztendő szám 1694, melyért adott T. N. Tódalaghi Andr[ás] ur[am] egy külbelöl arannyas és virágos ezüst pohárt, a fedelének vitorláján valgyo[n] egy kép, a képnek balkeze felől ez írás valgyo[n]: T. A. 13. Pohár. Ugya[n] megnevezett Almási Andrásné Assz[ony] adott egy Karakai egy szély virágos abroszt, egészen körül 4 rend fehér himmel varrottat, rostost. Valgyo[n] egy Graduale. Sz[ent] Mártoni Daniel Papné Assz[ony] adott egy p[er]tyolat ruhát, a két végén valgyo[n] négy-négy him szkófiummal varrott. Valgyo[n] egy csipkés gyölcs kendő. Más is gyölcs kendő csipke a végén. A Pulpituson két lengeteg kendő, egyik gyapotos, másik kender. Két szőnyeg, egyik veress skárlát, a másik gyapjából tarkás[on] szőtt székely szőnyeg. Valgyo[n] egy új gyölcs kendő, a végé[en] reczés.

Parochia kettő egy fedél alatt kőből valók, egyik alatt pincze. Csűr és istállók.

Scholaházak fából valók.

Pap és Mester házához járó szántóföldek, szénafűek. Gál hegye előtt valgyo[n] egy föld egy hold Papé. Az Alsó határba[n] valgyo[n] egy föld az út mellett alá járó. Czikefalván alól valgyo[n] a följáró[ban] egy föld Rigó Imre

adománya. Vargyas felé fordulób[an] va[gyo]ln egy hold föld a Szalván pataka mellett. A régi Parochián kül egy nagydarab föld Pap számára való. A Pap kútya felett va[gyo]ln egy hold föld Balás Pál Körtövényén belől, ezért Sándor Gergely adott Czikefalván alól vic[inusa] egyfelől az eke útya, fellyül Czikefalva nevű hely, alól Felházi Péter föld. A réghi Sz[ent] egyházoln belől az út mellett egy föld, a patako[ln] egy föld, ezek Mester számára valók. Hosszú földekb[en] is egy föld. Kerek havas alatt is egy föld. Karácsonfalva felé fordulób[an] va[gyo]ln egy föld, megye föld, az útra megyen ki véggel, eszt a Pap bírja, vic[inusa] fellyül Felházi István föld, alól a hidas pataka. Annak a lábán va[gyo]ln egy küs alá járó föld Mesteré, vic[inusa] belől Rigó György, más felől a Pap. Mirke réten va[gyo]ln Pap számára való szénafű egy küs szekérre való. Vargyasb[an] Pusztá ponk alatt szénafű 3 szekére való. Pap cseréje a Temetőn kül Pap házához való. Czikefalván alól Mester számára való fél szekérre való szénafű. Lencsés patakon belül Dienes Lőrincz földén belül va[gyo]ln 2 véka feje föld Mesteré.

Pap és Mester salariumá[na]k bészolgáltatásá[na]k módgya: Minden házas ember, ha szintén több[en] vadnak is egy kenyéren, ad[na]k a Papnak egy kalongya búzát, a Mesternek felet. Zabot a Pap[na]k gellimas] 2, a Mesternek gell[ima]1. Keresztelő tyúk 1.

64

12 Eccl[esia] KARÁCSONFALVA

Auditorok száma 145.⁴¹

Templom kőből való, cserepes.

Torony kőből való, sendelyes.

Harang 2. A nagyobbikon Barát betűkkel való írás va[gyo]ln és ilyen esztemdő szám 117.⁴² A kisebbike[ln] ilyen írás: Jesus Nazareus Rex Judeor[um] 1545⁴³.

Templombeli Sz[ent] eszkezek: Va[gyo]ln egy gyölcs sáros Lengyel abrosz. Egy Cathedrára való kender abrosz. Éneklő székre való 2 kendő. Egy ezüst arannyas ezüst pohár virágos. Egy ezüst arannyas tangyér. Egy ejteles ón kanná. Egy szkófiummal és zöld selyemmel varrott patyolat küs ruha. Sz[ent] Mártoni Daniel Papné Assz[ony] adott az Ecclesiának egy zöldes szkófiomos patyolat küs keszkenőt. Veres Pálné egy kender sáros abroszt. Tót Thamásné adott egy fejér töltéssel varrott abroszt. Va[gyo]ln egy veres selyemmel 4 himbe varrott keszkenőcske. Va[gyo]ln egy küs székely szőnyeg a Cathedrán. Az Úr asztalán va[gyo]ln egy fejér varással egy néhány szeges rósákkal czifrázott abrosz. Tót Thamásné adott két abroszt, egyik gyölcs fejérrel varrott rósa himek vad[na]k benne, a másik gypott, a két végén széllyes

fejér varrás va[gyo]ln, eszt attá a Cathedrára, a széllyén széllyes csipke va[gyo]ln mindkét felől. Mindenik abrosz három-három szélly, készült a kettő 13 forintba. Tót Pál adott egy fejéressel varrott patyolat küs ruhát, körül fejér csipkés. Va[gyo]ln két sáros kender abrosz. Öt veresses kendők. Egy ón tangyér.

Parochia két Museolumokkal⁴⁴ kőből való egy fedél alatt, kőpincze alatta. Csűr istállókkal.

Scholaházak, a Mester háza alatt kőpincze. Csűr istállókkal.

Pap és Mester házához járó szántóföld, szénafű. Almás felé fordulóban a Hágó[an] va[gyo]ln két darab szántóföld, a felső a Mesteré, az alsó a Papé. A Mesterének vic[us]a] Almás felől Kecskés István, házul felől Gedő János föld fele. A Papnak vic[us]a] Almás felől Antal Mihály föld fele, házul felől Barra Ferencz föld. Veress füzre menő[en] va[gyo]ln 3 véka fereje Pap számára való. Mihály verme szádáb[an] va[gyo]ln egy föld Pap számára való. Dongó hegy alatt Mester számára egy darab föld 6 véka fereje. Szénafű azo[ln] határ[an] Pap szakadozásáb[an] Pap számára. Bagoz kő ódalán másfél szekérre való szénafű Mesteré. Az alsó határban a Széknél egy darab szántóföld Papé. Sós patak mellett va[gyo]ln 3 véka fereje föld Mesteré.

Ecclesia számára va[gyo]ln Vargyas felé fordulób[an] Gyetoma nevű hely[en] egy föld Templomszáma való. Czüz eger mellett 2 véka fereje szántóföld Templomhoz való.

Pap és Mester salariumá[na]k bészolgáltatás[na]k módgya: Ha többen lak[na]k is egy kenyéren egy bért adnak [hoc est]⁴⁵ gel[imas] 2 a Pap[na]k, gel[imal] 1 a Mesternek. Fát a marhások két része a Pap[na]k, harmada a Mesternek.

69

13 Eccl[esia] OKLÁND

Auditorok száma 178.⁴⁶

Templom kőből való, sendelyes.

Torony kőből való, sendelyes.

Harang 2. A nagyobbikon hat kereszt egy-egy tenyéрни distinctioval egymástól, Goss. Mich. Tissen. Piter Mauseo. 1666.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Va[gyo]ln egy fedeles ezüst pohár külblől arannyas. Egy ón kanna. Egy kűs kés. Egy veresses kendő. Sz[ent] Mártoni Daniel Papné Assz[ony] adott egy veresses és zöld selyemmel varrott szkófiomos patyolat keszkenőt. Szolga Györgyné adott egy záros ládát a Sz[ent] eszkezek[ne]k tartására. Petrus Miklosvári Rector Vargyasiens[is] adott egy ón palaczkot 2 ejtelest. Nemzet[es] Bardoczi iffiabbik Fekete Pál Urfam] adott egy fél fertályos keresztelő ón kannát. N. Gálffi Christofné Assz[ony] adott egy len gyolcs kamuka himes abroszt. Oklándi Benkő Anna adott egy székely szőnyeg. Karácsonfalvi Veress Pálné adott egy gyapottos koczkára szőtt abroszt. Va[gyo]ln egy két szélly gyolcs abrosz, a közepén csipke va[gyo]ln. Va[gyo]ln egy sãos kender abrosz. Füstös Istvánné adott egy asztralra való festékest. Középső Koáts Mihály is adott egy hasonló festékest.

Parochia kőből való, kőkamra pinczével, fűstházzal. Csűr istállókkal.

Scholaház, fából mind a Mesteré, s mind a gyermekeké. Csűröcske és istállócska.

Pap és Mester számára való szántóföldek, szénafűek: Borzás nevű hely[en] va[gyo]ln egy szántóföld 6 véka fereje, e Pap számára való. Ugyanott egy szénafű Mesteré. Szigetb[en] va[gyo]ln két szekérre való szénafű Papé. György Deák és Szolga Mihály hattak Temető helynek egy darab földet Faraks

domb nevű helyb[en]. Szent Pál felé fordulóba[n] va[gyo]n 3 véka fereje föld Mesteré, Kövecses rév nevű helyben, vic[inus]a] egyfelől Koáts Miklós, más felől Koáts Bálint.

Templom számára va[gyo]n Felső heveder alatt öt kőből fereje föld. Lápály nevű helyb[en] va[gyo]n Eccle[si]a] erdeje az újfalvi és városfalvi határ széllyb[en].

Pap és Mester salariumá[na]k beszo[lg]áltatásá[na]k módgya: Ha több[en] vadnak egy kenyéren, csak mint egy ember úgy fizet[ne]k, búzát a Pap[na]k gellimas] 2, a Mesternek gellima] 1. Zabot simill[ite]r. Keresztelő tyúkot.

75

14 Eccle[esia] ÚJFALU

Auditorok száma 138.⁴⁷

Templom kőből való sendelyes.

Torony kőből való sendelyes.

Harang 1 ilyen írással: Me fudit Johannes Felmer An[no] 1676⁴⁸.

Templombéli Sz[ent] eszkezek: Egy ezüst pohár. Egy ón kanna ejteles. Két sáos abrosz. Három kendők, egyik gyölcs, ketteje kender. Egy zöld selemmel varrott patyolat kűs keszkenő, melyet Sz[ent] Mártoni Daniel Papné Assz[ony] adott. Egy kendervászonból való két szélly abrosz. Egy székely szőnyeg. Egy zöld bugyogós czifrázott korsó Úr asztalára való. Oklándi középső Koáts Mihály adott egy székely szőnyeget. Jánosfalvi László Gergely adott egy 8 szegű ón palaczkot ejtelest.

Parochia fából való, kamara pinczével. Csűr istállókkal.

Parochiához való szántóföld és szénafű. Városfalva felé fordulób[an] Botosfa nevű helyb[en] va[gyo]n egy szántóföld, vic[inus]a] ab una Albert György, ab altera Biró Mihály föld. Azo[n] határb[an] Keresztres pataka mellett va[gyo]n egy szekérre való szénafű. Rika felé fordulób[an] va[gyo]n egy darab szénafű Eger szegben, vic[inus]a] ab una a falu úttya, ab altera a falu kerti, eszt atták az egy kőből húza fereje földért, melyet ígértek volt a Pap házéhoz az elszakadáskor.

Ecclesia földei: Sombor felé fordulóban Köves domb alatt va[gyo]n egy 5 vékás föld az ország úttyá mellett. Gazló felé fordulóban magyarós oldaláb[an] va[gyo]n 6 véka fereje, vic[inus]a] küllyel Albert János föld. Városfalva felé fordulób[an] Bohér nevű helyb[en] va[gyo]n 3 véka fereje föld, vic[inus]a] belől Kósa János erdeje, küllyel Bertala[n] János erdeje.

Pap és Mester salariumá[na]k beszo[lg]áltatásá[na]k módgya: Akik egy kenyéren vadnak, csak egy bért adnak, úgy mint gellimas] 3 mind búzát, zabot. Fát minden barmos ember curr[us]us]⁴⁹ 1. Keresztelő tyúk.

81

15 Eccle[esia] VARGYAS

Auditorok száma 663.⁵⁰

Templom kőből való, cserepes.

Torony kőből való, sendelyes.

Harang valgyo[n] kettő, a nagyobbikon ilyen írás valgyo[n]: In honore[m] et gloriám unius veri Dei, et filii eius Jesu X[ris]ti. Patrono Generoso Stephano Daniel de Vargyas. Me fudit Petr[us] Murari[us] 1667⁵¹. A kisebbiken ilyen írás valgyo[n]: Campana hac fusa in honore[m] S[an]cti Simonis Ap[osto]lli. F[udit] Simon Rupertus Abbas Campiliorum], 1615⁵².

Ugyan a nagyobb harangnak ütejenek bottyának végén is ilyen betűk és esztendő szám vad[n]ak: A. D. 1667 T. P.

Templombéli Sz[en]t] eszkezek: T. N. Daniel Istvánné Asszonyo[m], özvegyeségbl[en] Kemény Sofia Asszony adott egy küs belől arannyas ezüst strófos kerekaltapú pohárt, és arra való ezüst arannyas tangyérocskát, és egy gyölcs tarka himeskendőt. Ugyan azo[n] kegyes Asszony adott egy patyolat küs ruhát, a négy szege szkófiummal, kék és veress selyemmel varrott. Valgyo[n] egy kender sáos abrosz. Egy gyapotos, kékes, metszsvarrással varrott kendő. Egy len gyölcs abrosz, csipke valgyo[n] a közepin, rojt a két végén. Valgyo[n] egy tarka szőnyeg Prédikálló székre innepekre való. Egy fertályos keresztelő kanna. Egy ón tangyér. Valgyo[n] egy 6 szegű ezüst, kül arannyas, srófos lábú pohárocška T. N. Bardoczi iffiabb Fekete Pál Ur[am] ajándéka. Valgyo[n] egy szép arany himmel varrott patyolat keszkenő, és a prédikálló széken álló zöld posztó. Ezek is Fekete Pál Ur[am] ajándéki. Valgyo[n] egy sáos abrosz. Egy veress himű vászon abrosz, Szolga Miklós ajándéka. Valgyo[n] egy küs vászon abrosz. Egy veresses vászon kendő. Egy kékkal keresztül szőtt abrosz. Egy fekete székely szőnyeg, a két vége rostos és kékkal fejjérel lineázott. Adott Balás Máthéné egy két szélly gyapott abroszt, a 4 szegeletin és a közepin fejjé metszéses rósás varással. Ez ott áll a maga házánál, ez az asztalra terítettik mikor a cult[us] ott perogáltatik.

Parochia kettő, kőből való egy fedél alatt, a felház alatt kőpincze. Csűr istállókkal. Külön istálló is szekér árnyékkal együtt.

Scholaházak, a Mesteré kőből való, alatta kőpincze valgyo[n], egy küs faház is valgyo[n] a Mester házához foglalva, a gyermekek háza pedig fából való, ezek egy fedél alatt vadnak. Istállók is vad[n]ak, szekér árnyék.

Templom számára való földek: Vargyas közü fordulób[an] két holdni föld 2 köblös. Alább a Borvizen kívül is szinté[n] akkora. Rika felé fordulób[an] valgyo[n] a Köves út felett egy föld. Hidegkút felé a Pap csüri megett 2 köből fereje föld. Egres pataka oldaláb[an] egy küs föld Imecs Balás adományá. Rika felé fordulób[an] a Szalván nevű helyb[en] valgyo[n] egy 6 vékás föld, Német Ferencz testálta, vic[inusa] felyül Balás Ferencz földé, ezzel oszló, ez is Ecclesia számára való.

Pap és Mester számára való szénafű valgyo[n] Bükszádb[an], harmada a Mesteré.

Pap és Mester salariumá[n]ak bészolgáltatásá[n]ak módgya: Vargyaso[n] mind[en] házas ember, ha több[en] lak[n]ak is egy házban és ha egy kenyéren vadnak is, 12 kalongyából búzát a Papnak ad gelimas 2, a Mesternek gelim[a] 1. Zabot a Pap[n]ak gelim[as] 2, manipulós 6. A Mesternek gell[imal] 1, manipulós 3. Ha pedig 12 kalangya búzája, zabja nincsen proportionalit[el], kevesebből, legalább hatból fél annyit tartozik adni. Két keze munkájával élő szegény gabonátlan 3 napi dolgot, avagy 3 napszámot, egyik a Mesteré. Orsójjával, gu-

sajával élő szegény özvegy 3 sing kendervásznat. A marhás emberek[ne]k két része a Papnak egy-egy szekér fát, a harmad része a Mesternek hasonlóképpen egy-egy szekér fát.

A Cultusnak rendi és terhe Vargyaso[n] már egy néhány esztendőktől fogva ilyen: Sátoros innepekb[en] és Vasárnapoko[n] reggeli és déleesti Contionálás⁵³. Heted szaka kedde[en] reggel és pénteke[en] estve a falu felső részére arra determináltatott házhoz csak imádkoztatásra mennek a Pap és Mester, és hogy alkalmatlan rüt üdöb[en] oda tógát ne vigyenek, hanem csak men[te]b[en] is compareálhassa[na]k⁵⁴, T[iszte]lendő Püspök Urunk Almási Mihály Ur[am]l megengette Homorod Sz[ent] Mártoni Ferencz Thamás Vargyasi Pap instantiájára.

Jegyzetek

¹ Kelemen Lajos: Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki egyházvizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig. In: KerMagv 52. (1922.) 169.

² A Szabó T. Attila szerkesztette Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár I. (A-C) 501. kötete szerint az auditor jelentése többek között hallgató, egyházközségi tag. Ennek megfelelően a jelen közleményben az auditorok száma az egyházközségi tagok létszámát jelöli. Hogy mennyire hitelesek ezek a számadatok, azt nincs módunkban megállapítani. Összehasonlításképpen bárki megtekintheti egy fél évszázaddal későbbi összeírásnak az adatait. Matkó László közzétette Az erdélyi unitáriusok 1766-i összeírásá-t, amely tartalmazza egyházkörönként, ezen belül pedig egyházközségenként a hívek létszámát. In: KerMagv 103. (1997.) 1. 39-48. Érdemesnek tartjuk jelen közleményben mindenik egyházközségnél lábjegyzetben megemlíteni az 1766-os összeírás létszámadatait is.

³ Szabó T. Attila: A helynévgyűjtés jelentősége és módszere. Különnyomat a Magyar Nyelv XXX. (1934.) évfolyamából. Bp. 1934. 3.

⁴ Lásd: Norma Administrationis Publici Unitariae in Transylvania. In: Az Unitárius Egyház Levéltára, Kolozsvár. (A továbbiakban UELTKv.) Reg. B/LIV/29.

⁵ A latin szöveg magyar fordítása: [Az összeírást készítette] Tiszteletes Tudós Homoródalmási Gergely Mihály püspök és Tiszteletes Tudós Vargyasi Máthé István esperes idejében, ugyanazon szent szék felesküdt jegyzője Tiszteletes Tudós Szentmártoni Tamás Ferencz a vargyasi parókián. A fordításokért ez úton szeretnék köszönetet mondani dr. Buzogány Dezső teológiai tanárnak. A szöveg átírásában nyújtott segítségért pedig dr. Kiss András ny. főlevéltárosnak mondok köszönetet.

⁶ Az 1766-os összeírás szerint 652.

⁷ Magyarul: „melyen Petki János neve van eképpen: Petki János, Erdélyország kancellárja és a székelyek főkapitánya. Aztán: Használatra készített engem [ti. a harangot] 1604 augusztus 21-én Paulus Neidel [mester]. Orbán Balázs (A Székelyföld leírása. Pest, 1868. I. 181.) a derzsi templomra vonatkozóan többek közt ezeket írja: „A kastély délkeleti szögletén van a cifra tornáczozat környezte nyolczszögű, gulacsúcs fedéllel tetőzött torony, melyben a Petki János által öntetett harangot találjuk ily körirattal: Joanes Petki Regni Transilva-

niae cancellarius et Sicularum Generalis Capitaneus M. Paulus Neidel propter utilitatem me fieri fecit. An. Do. 1607 Mense Augusti 21. Egy másik harangja, melyen: Christoph Buczi 1647.” Ez utóbbira vonatkozóan Orbán megjegyezte, hogy a körirat csak a „megye visitationalis jegyzőkönyvében maradt meg”, tehát már ő sem láthatta eredetiben. A két évszám közül az 1642-est fogadhatjuk el hitelesnek, mert a Lázár István püspök 1789-es püspöki vizsgálószéki jegyzőkönyvében is ez az évszám szerepel, és a harang akkor még megvolt. Lásd: UELtKv. Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1788-1789. 631. Valószínűleg Orbán is e vizsgálószéki jegyzőkönyv Derzshen maradt változatát látta, és abban másolási hiba miatt 1642 helyett 1647 szerepelt. Az Orbánnál és a jelen összeírásban szereplő nagy harang feliratának összehasonlításából azt is megállapíthatjuk, hogy az összeírást készítő nem fektetett nagy hangsúlyt a másolás pontosságára, és sok helyen rövidítéseket alkalmazott.

⁸ fertály = mértékegység, negyed rész

⁹ ejteles = valahány ejtelnyi azaz kupányi úrtartalmú, 1 ejtel, azaz kupa úrmérték-egység úrtartalma kb. másfél liter

¹⁰ szkófiomos = aranyszállal hímzett

¹¹ köböl = vidékenként és koronként változó kb. 62, 94 vagy 125 liter nagyságú úrmérték, 4 köböl fereje = olyan terület, amelybe 4 köböl magot szoktak vetni

¹² fereje = férőjű, valamennyi vetőmagra való, valamennyi úrtartalmú

¹³ gelima, gelimas = kéve

¹⁴ manipulus = egy marok, csomó

¹⁵ Az 1766-os összeírás szerint 102.

¹⁶ tali conditione = olyan feltétellel

¹⁷ avertálna = elfordulna, eltávozna

¹⁸ praefata = fent nevezett

¹⁹ Az 1766-os összeírás szerint 216.

²⁰ Öntött engem [ti. a harangot] Kerthsorothgis János.

²¹ Az 1766-os összeírás szerint 283.

²² A két harangfelirat magyar fordítása: Miközben felszólítom a halandókat, emeljétek fel szíveteket. Téged dicsérünk Isten. Téged Isten.

²³ Egyedül Istennek legyen dicsőség, 1693.

²⁴ Az 1766-os összeírás szerint 116.

²⁵ Dicsőség Istennek a magasságban.

²⁶ Az 1766-os összeírás szerint Szentpálon 336, Recsenyédén 194 lélek volt.

²⁷ A homoródszentpáli két harangra vonatkozóan Orbán Balázs idézett munkájában megjegyezte, hogy „mindkettő régészeti és történeti beccsel bíró”, és éppen ezért a köriratok képét, valamint azok olvasatát is közölte. Az Orbán kötetében szereplő képeken jól látható, hogy a harangöntő a harangok feliratozásakor a betűket itt-ott összekeverte, „például a Fecit fierinek betűi összehányva és egy I ki is van hagyva, azt kell hinnem - mondja Orbán Balázs - ez azon minden felirat olvashatását bonyolultá tenni szerető kor szellemében készakarva történt, mert az ugyanazon évben öntetett kisebb harang körirata tiszta, hibátlan, csak egyetlen betűferdítés s egy kihagyás fordul elő.” Orbán

Balázs a következőképpen rekonstruálta a harangok feliratait - a nagyobbik harangon az alábbi felirat: „Dominus Nikolaus Cornis fecit fieri 1542” azaz Kornis Miklós úr készítette, hogy legyen. 1542. A kisebbiken pedig ilyen: „Sante (sancte helyett) Yohannes (Joannes helyett) Evangelista. 1542.” azaz Szent János evangélista. 1542. Vö: Orbán Balázs: i.m. I. 166. Megállapíthatjuk, hogy a két leírásban a harangok méretei egymás fordítottjai. Úgy véljük, hogy az Orbán adatait fogadhatjuk el hitelesnek a harangok méretét illetően, tekintettel arra, hogy az összeírás harangfeliratai is több bizonytalanságot mutatnak. Ezt támasztja alá a Lázár István püspöki vizitációs jegyzőkönyv is. Ott is a Kornis által öntetett harang a nagyobb. Lásd: UELKv. Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1788–1789. 580.

²⁸ utrasque = mindkét oldalon

²⁹ Az 1766-os összeírás szerint Homoródszentmártonban és Lókodban összesen 384-en voltak.

³⁰ Az igaz Isten és fia Jézus Krisztus tiszteletére öntetett Bíró István és Bencze Boldizsár által. (öntette Bíró István és Bencze Boldizsár.) A többször idézett Lázár István vizitációs jegyzőkönyvből világosan kitűnik, hogy a homoródszentmártoni két harangnak nem volt azonos a körirata. Eszerint: „Vagyon egy nagy Harang, melynek felső kerületén egy rendben ilyen írás: In gloriam Unius Supremi Dei. et ejus filii Nazare. Aetilius Stephano Biro, Balhasare D. E. 1666. A közepén egy virágocskában ez az írás: Geor. Mergeler. Coroneu. me fudit. Vagyon más kisebb Harang a felső részének kerületén két rend írás: A felső rendben ez: Mar. A. 1666. második rendben ez: Conflata Corone Unum Deum Patrem et ejus filii Crucifixum. per S. Sanctum pro fiten Hom. Sz. Ismét a közepén címeres virágban ez az írás: Geor. Mergeler Corone me fudit.” Lásd: UELvKv. Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1788–1789. 553.

³¹ Ez az összeírás nem jegyezte fel a lokodi harangok köriratát. A Lázár István vizitációs jegyzőkönyvében ellenben szerepel, és mivel mindkét harang 17. századi, tehát az összeírásakor már megvolt, ezért érdemesnek tartjuk ezt is közölni. „A nagyobbik Harangocska, mintegy 60 [azaz] hatvan fontos, ilyen írás rajta: Me audite, Deum timete Pet. Mura. 1671. A kisebb Harangocska, minygy 40 [azaz] negyven fontos, ilyen írás rajta: INRI. 1664.” Lásd: UELvKv. Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1788–1789. 539–540.

³² aedilis = gondnok, egyházi értelemben

³³ Az 1766-os összeírás szerint 202.

³⁴ Jöjjetek és hallgassátok meg Isten igéjét.

³⁵ Az 1766-os összeírás szerint 151.

³⁶ Az 1766-os összeírás szerint Homoródkeményfalván 88-an, Abásfalván 133-an voltak.

³⁷ Orbán Balázs feljegyezte, hogy a keményfalvi egyházközség tulajdonában található egy úrvacsoránál használt kenyérszelő kés, amelyen 1657. J. N. R. J. [Jesus Nasareus Rex Judeorum] felirat olvasható, és ez Keményfalva minden nevezetessége. Lásd: Orbán Balázs: i.m. I. 164-165. A fő szövegben említett kés valószínű, hogy azonos az Orbánnál szereplő feliratos késsel.

³⁸ Az 1766-os összeírás szerint 772.

³⁹ Az egy igaz Isten nevében öntetett Kovács András és Baczó István által. 1702 esztendőben. Szentábrahámi György lelkipásztor idejében.

⁴⁰ Öntetett Baczó István, Kovács András, Szabó István stb. idejében 1785. április 13-án.

⁴¹ Az 1766-os összeírás szerint 425.

⁴² Ez az évszám egészen biztos, hogy hibás. Elsősorban azért, mert 117-ben még nem ismerték az arab számokat. Minden bizonnyal a harangöntő öntéskor kifejejtett egy számot. Lázár István vizitációs jegyzőkönyvében 1117 szerepel, ami szintén téves. Lásd: UELvKv. Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1788-1789. 469. Legvalószínűbb feltételezés az, hogy a harangot a torony építésének befejezése után, 1517-ben öntették a karácsonyfalviak. Vö: Homoród-karácsonyfalva. Falufüzetek. Szerk. Veres Péter. 1999. 20.

⁴³ Názáreti Jézus a zsidók királya 1545.

⁴⁴ museolum = szoba értelemben

⁴⁵ = hoc est, id est = azaz

⁴⁶ Az 1766-os összeírás szerint 285.

⁴⁷ Az 1766-os összeírás szerint 240.

⁴⁸ Öntött engem Felméri János 1667. esztendőben.

⁴⁹ currus = szekér

⁵⁰ Az 1766-os összeírás szerint 844.

⁵¹ Az egy igaz Isten és fia Jézus Krisztus tiszteletére és dicsőségére [öntetett]. Öntötte Vargyasi Daniel nemes patrónus idejében Kőműves Péter, 1667-ben. Lázár István vizitációs jegyzőkönyve a nagy harangon szereplő teljes szöveget megörökítette: „Fusa sum ut sonem in honorem et gloriam Unius veri Dei et Filii ejus Jesu Christi, Patrono Generoso Stephano Daniel de Vargyas. Me fudit Petrus Murarius. 1667.” Lásd: UELvKv. Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1788–1789. 425.

⁵² Ez a harang szent Simon apostol tiszteletére öntetett. Öntötte Kőhalmi Simon, a Campiliorum [mezei liliomok] rend apátja, 1615.

⁵³ contionálás = prédikálás

⁵⁴ compareállhassanak = megjelenhessenek

BAK ÁRON

EMBERHALÁSZOK (II. rész)

9. Jeremiás próféciájában a 16. fejezeten belül nem látszik világosan, hogy kiket kell kihalászni és elővadászni azokon a bizonyos napokon. Ezért a szövegösszefüggés alapján próbáljuk kideríteni, hogy a szöveg végső szerkesztésének szintjén kire is vonatkozhatnak ez az utalás.

a/ A 10. fejezet a Júda és Jeruzsálem ellen mondott próféciákat tartalmazza⁴⁸. Az 1–6 fejezetek Jósias korából, a 7–20 fejezet Jojákim korából származó anyagot tartalmaz, a 21–15 fejezetek pedig a zsidó királyság utolsó idejéből valók. Ennek az anyagnak a folytonosságát azonban más eredetű be-

toldások szakítják meg: kultuszi mondások, bölcsességmondások stb, és néhány kronológiai, életrajzi vonatkozás. Számunkra azonban a szerkesztői betoldások (16,14 k), az istentiszteleti beszéd (16,13 kk), vagy a személyes feljegyzések (16, 1 kk) a fontosabbak.⁴⁹ A 15. fejezetben fontos a személyes vonatkozású anyag: „Te tudod, Uram, emlékezzél meg rólam és tekints reám... Ha szavaidat hallattad, én élveztem azokat...Miért lett szüntelenné az én fájdalmam és halálosság, gyógyíthatatlanná az én sebem?” Amire hangzik a válasz: „e nép ellen erős ércbástyává teszek téged, és viaskodnak ellened, de nem győzhetnek meg téged, mert én veled vagyok...” (15,15.16.18.20) Ennek alapján következik a 16,11: „majd szóla az Úr nékem”, utána pedig fel van sorakoztatva, hogy mit mondott. Először a prófétát eltiltotta attól, hogy családot alapítson (1–4 v), azután eltiltotta attól, hogy kifejezze részvétét a gyászolók iránt (5–7 v), majd attól is, hogy együtt örüljön az örvendezőkkel (8–9 v). A 10–12 v. megmagyarázzák, hogy Isten azért tiltotta el őt mindentől, mert a nép elfordult Istentől: „ti gonoszabbul cselekedtetek, mint atyáitok; mert ímé, ti mindnyájan a ti gonosz szívetek hamisságát követitek, nem hallgatván reám”. A 13 v erre fel jelenti be az ítéletet: „azért kivetlek titeket a földből arra a földre, amelyet sem ti nem ismertek, sem a ti atyáitok, és ott szolgáltok majd idegen isteneknek nappal és éjjel; mivelhogy nem könyörülök rajtatok.”⁵⁰

Eddig tehát világos az anyag felépítése: Isten jelképes cselekvést, illetve nem-cselekvést parancsol Jeremiásnak, hogy a nép ezáltal vegye észre a rendkívüli helyzetet: Isten nincs megelégedve velük, sem az ő atyáikkal! Most aztán erre a felhívott figyelemre következhet tovább a prófécia Isten ítéletéről. A 13 v ezért mondja: „kivetlek titeket e földről... szolgáltok majd idegen isteneknek; mivelhogy nem könyörülök rajtatok” - vagyis az egész népre vonatkozóan, hiszen az idegen istenek, meg az atyák megnevezése pontosítja, hogy az ítélet a választott népre, Izraelre vonatkozik. A következő versekkel azonban (14 k) már olyan szakasz kezdődik, amely kegyelmet hirdet: „és visszaviszem őket az ő földjükre, amelyet az ő atyáiknak adtam.” Látszólag teljesen új anyag van ide betoldva. De ez valójában szerves része a próféciónak, hiszen épp úgy LÁKÉN = azért (okhatározói praepositio)⁵¹ vezeti be ezt a szakaszt, mint a 15,19-et is, ahol az Isten léte feletti legnagyobb bizonytalanságban („olyanná lettél nékem, mint a bizonytalan vízű, csalóka patak!”), tehát az ítélet idején tetszik fel a szabadulás lehetősége: „Ha megtérsz, én is visszatérítelek téged, előttem állasz”. Az ítélet ugyanis nem csupán büntetés, hanem megigazítás igazságszolgáltatás által.

Az ítélet bejelentése együtt jár a kegyelem kihirdetésével. Ez a kegyelem pedig éppúgy a választott nép, Izrael számára van ígérve, mint maga az ítélet. Csak mostmár nem az ítélet idejére vonatkozik a HiNNÉH JÁMIM Bá'im = „ímé, eljönnek a napok”, mint a fennebb látott próféciaíknak, hanem a kegyelem idejére. Ez pedig fontos a szöveg további részére nézve, mert a 16–17 v anyaga olyan eredetűnek minősül, melyet későbbi szerkesztéskor iktattak be a szövegbe, éppen azért, mert a halászat-vadászat fogalma mindig az ítélet képzetével társult a próféciaíknak. Ezzel a beiktatással tehát a halászat-tól-vadászattól kölcsönzött kép elszakad az ítélet gondolatától, és a kegyelemhez társulva azt

mutatja be, hogy Isten milyen figyelemmel gondoskodik népének minden egyes elszéledett, vagy éppen elrejtőzött tagjáról.

A próféciában elhangzó ítélet és kegyelem ígéivel tehát párhuzamosan ismétlődik meg a 13 v ítélethirdetése után a 14 v-ben a kegyelem felmutatása. „Azért, ímé, eljönnek a napok, azt mondja az Úr”, s ami ezeken a napokon történik, az már maga a megvalósult megtérés lesz: a felismerése annak, hogy senki más nem cselekszik itt, hanem csak egyedül maga az élő isten, mert csodálattal fogják mondani, hogy „él az Úr” - A CHaj JHWH gyakori szókapcsolat⁵² a SámKir. könyveiben, a próféták közül pedig Jeremiásnál és Ezékielnél: az értelme szerint nagyon erős esküformula. Ezékielnél ennek a párhuzama a CHaj'aNI szókapcsolat, amely első személyben hangzik Isten szájából: „élek én!”⁵³. Az esküformula jelentése⁵⁴ nem csak annyi, hogy Isten léte fedezetét jelenti az adott szónak, hanem az is, hogy az élő Isten fog közbelépni akkor, ha nem bizonyul valóságosnak a fogadalom, vagy az adott szó. Ez az esküformula erősíti meg a 16,14 v-ben, hogy felismerték a kegyelem hatékonyságát. Mert mostmár nemcsak a múltra nézve fogják mondani, hogy Isten kiszabadította népét az egyiptomi rabszolgaságból, hanem a már jelenné változott jövőre való tekintettel, amelyre úgy tekintenek, mint befejezett cselekvésre: Isten „felhozta Izrael fiait északnak földéről és mindama földekről, amelyekbe elszórta őket!” Az 'LH Hifil perfectumának itt szereplő He^{ce}LáH alakja⁵⁵ azt jelenti, hogy Isten befejezettnek tekinti azt a döntését, amellyel arra készítette a népét, hogy elhagyja száműzetésének helyét. Az erre következő mondat pedig azt fejezi ki, hogy a hazatérés ennek megfelelően fog megtörténni: „mert visszaviszem őket az ő földjükre”. Itt is a Hifil perfectum van a SUB igénél (visszavinni, visszavezetni), de vav consecutivummal, ami azt fejezi ki⁵⁶, hogy csak ezután fog megtörténni a nép hazatérése. Ezért az eskü formulára következő mondat a hazatéréstől éppen olyan bizonyosságot fejez ki Isten szabadító kegyelméről, mint amilyent az egyiptomi szabadulással kapcsolatban birtokol Izrael. - Jeremiásnál a gyakori HiNNéH JáMIM Bá'IM („ímé, eljönnek a napok”)⁵⁷ egyformán jelenti be az ítéletet, de a kegyelmet is. A mi esetünkben félreérthetetlenül a kegyelem bejelentésére szolgál. A félreértésre: az ad okot, hogy „ímé, eljönnek a napok” szókapcsolat után nemsokára a 16 v-ben ott van az a kép, melyet a halászathól kölcsönözve mindig az ítélettel kapcsolatban használtak az Ótestamentumban. Azután pedig az, hogy a 16 v-ben nincsen pontosan meghatározva, hogy kire vonatkozhatik az „óket”, vagyis a tárgyeset suffixuma a Plur. 3. személyben. V^{ce}DIGUM⁵⁸. Általában ezt úgy szokták értelmezni, hogy itt a 13 v-ben bejelentett ítéletnek megfelelően Izrael az ítélet tárgya, a 17 v-ben pedig ismét arról van szó, hogy Isten minden útjukat szemmel tartja, nem rejtőzhetnek el orcája elől, és nincsen bűnük elfedezve szemei előtt. Ráadásul a 18 v is a bűn megfizetéséről szól. Viszont éppen a 18 v időhatározója, a Ri'SONáH adverbium⁵⁹ mutatja, hogy a 13–18 v szakaszán belül különbséget kell tenni a nemsokára bekövetkező ítéletnek a valósága és az utána érvénybe lépő, de már biztosra vett kegyelem valósága között. Ennek megfelelően a 16–17 v tényleg megszakítják a 15 és 18 v közötti folytonosságot, és igazolják azt a feltevést, hogy itt olyan anyagról van szó, amelyet ké-

sőbbben iktattak be a prófécia szövegébe⁶⁰. Ezáltal aztán épp a 14–18 v összefüggésében megváltozott a 16 v eredeti értelme.

b/ A 16–17 v csak önmagukban véve eredetileg valóban az ítéletről szóltak. Emellett szól a halászatból kölcsönzött kép és a vele párhuzamos gondolatot tartalmazó vadászat képe is. A halászattal kapcsolatos helyeket már látuk, a vadászatra nézve azonban csak valódi értelemben van utalás az Ótestamentumban, átvitt értelemben nincsen, csupán ezen a helyen. - Az igealakok és a velük járó suffixumok is mutatják, hogy itt gondolati párhuzamról van szó:⁶¹ a halászás és a vadászás egyformán a zsákmányszerzést jelenti, amely mindenképpen a kifogott halnak, illetve az elejtett vadnak a megsemmisítése. Ugyanakkor a vadászat képe fokozza a halászat képének az értelmét, mert a halász tulajdonképpen a hálóba kerített zsákmányt csak kiemeli lételeméből, a vízből, de a vadász úzóbe veszi a kiszemelt vadat, kihajtja a rejtekhelelyéről, nem hagyja pihenni, hanem addig úzi, míg el nem ejti. Ez a hajsza, ami fokozza a zsákmányszerzés értelmét, még jobban kihangsúlyozza azt a képet, amelyet a halászat mutat fel. Így ez az egymás mellé állított két kép azt emeli ki, hogy egyáltalán nincsen remény a megmenekülésre, de főképpen azért nincs, mert „ezt mondja az Úr”. Mert annak ellenére, hogy sok halászcsoport és sok vadászról van szó, kik nyilván a hódító hatalmak martalócait jelentették eredetileg, mint a Habakuk könyvében, mégis a Szövetséget kötő Isten az, aki itt cselekszik. Hiszen ő küld a halászok és vadászok után. De épp az, hogy itt Isten a cselekvő alany, a megoldást is jelenti egyúttal. Ő ugyanis nemcsak az ítéletnek, hanem hangsúlyozottan a kegyelemnek is az Istene. Ezért ebben a szakaszban épp az ő főmondanivalója, hogy a kegyelem Istene mondja ki a megsemmisítő ítéletet és ugyanakkor azt a hallatlanul jó hírt is, hogy a megfizetés azonos a kiengesztelődéssel. Ennek alapján történhet meg az, hogy ennek a két versnek az anyaga beiktatódott a 14–18 v összefüggésébe. Így aztán a módosult értelme emelkedett ki: a 15 v után közvetlenül többé nem az ítéletre vonatkozott a halászat-vadászat átvitt értelme, hanem ahhoz a mondathoz kapcsolódott, hogy „visszaviszem őket az ő földjükre, amelyet az ő atyáinknak adtam”. Ebben az összefüggésben a halászat-vadászat képével járó zsákmányszerzésnek meglelt a pozitív jelentése. Tehát többé már nem az ítélet negatív értelmét hordozza magában, hanem azt, hogy Isten féltő szeretettel jár utána népe minden egyes elvesztett, eltűnt vagy az ítélet-büntetés miatti félelmében elrejtőzött tagjának.

Ennek megfelelően a sok halász és vadász most már, akikről itt szó van, többé nem az ítélet végrehajtására igénybe vett idegen hatalmak kegyetlen katonáit jelentik, hanem Istennek azokat az elküldött szolgáit, akik az érvényben lépett kegyelemnek megfelelően felkutatták és egybegyűjtik a választott nép szétszóródott tagjait. - A SÁLaCH- Qal Part. Act. alakja azt fejezi ki, hogy valaki elbocsát, útra enged valakit egy bizonyos céllal.⁶² Ezt a célt a L^e praepositio⁶³ mutatja meg: a sok halászhoz küld el a kegyeleméről beszélő Isten. A SÁLaCH másodszori alakja már Qal Imperf. Sing.1. személy:⁶⁴ elküldök. Ez az igealak is a L^e praepositióval együtt fejezi ki, hogy az elküldés cselekedetének célja a sok vadász. De mind a két esetben arról van szó, hogy Istennek szolgáira van szüksége ahhoz, hogy végrehajthassa elvégzett tervét. Ezt jelenti az a megbí-

zás, melyet a SLCH ige kifejez az Ótestamentumban általában, de különösképpen Jeremiásnál. Ezért a 16–17 versekben használt kép a halászatról és vadászatról, az itteni szövegkörnyezet szerint módosult jelentésével együtt, ezzel az igével közösen nyeri azt az értelmet, hogy Isten megbízást ad sokaknak arra, hogy véghez vigyék elvégzett megigazítási tervét. A Jeremiás könyvének az összefüggéséből látszik igazán, hogy mennyire fontos itt az, hogy nem valaki más, hanem maga Isten adja ezt a megbízást. A kegyelem Istenétől kapott megbízásnak a gondolata hordozza tulajdonképpen a halászat-vadászat átvitt értelmének a pozitív jelentését: Isten, aki a bűn megfizetésével kiengesztelődik, arról gondoskodik, hogy az övéi el ne vesszenek.

Ez az anyag tehát teljesen beleilleszkedik a 14–18 v összefüggésébe, s ettől kezdve többé nem az ítélet a mondanivalója, hanem az, hogy Isten sokakat bíz meg azzal, hogy ítélő kegyelmének megfelelően maradéktalanul összegyűjtsék a választott népének szétszóródott, vagy elrejtőzött tagjait, akiknek számára végeredményben ő az egyetlen élő Úr, s akinek egyedül van hatalma cselekedni.

c/ A Jer 16-17 k az eddigiek alapján is Izraelre nézve mondja ki a kegyelem ítéletét. A 18 v-ben az „ő bűneik és vétkeik” kétségtelenül visszautalnak a 12 v-re: „ti gonoszabbul cselekedtetek, mint atyáitok”. A RİSONÁH adverbium⁶⁵ pedig alátámasztja ezt, mert a közvetlenül bekövetkező ítéletre tereli a figyelmet azután, hogy már bejelentődött az eldöntött kegyelem (14–16 v). A 17 v KI kapcsolószóval kezdődik, amely eredetileg demonstrativum, mutatószó volt (jelentése: így, úgy, bizony, amúgy)⁶⁶ ahonnan aztán a konjunkcionális jelentése fejlődött ki: mivelhogy, hogy, mert, hát. Ezért a mondatnak olyan értelme van, amely föltétlenül az előzőkben mondottakra ad felvilágosítást: Isten azért tud megbízást adni szolgálóinak arra, hogy mindenünnen gyűjtsék össze hiánytalanul népe szétszóródott és félelmükben elrejtőzött tagjait, mert ismeri „minden útjukat”. Egyetlen egy sem kerülhetett el a figyelmét, és nem jutott az ő ismeretének a hatáskörén kívül. Tehát teljesen fedetlenül, leplezetlenül állanak előtte népének tagjai. Nyilvánvaló tehát, hogy ennek az atyai mindentudásnak az alapján áll a már véglegesen eldöntött kegyelemnek a kihirdetése éppenúgy, mint annak a hatalomnak a proklamálása, amely előbb az ítéletet hajtja végre. Egyébként az egész 16. fejezet Istennek ezt a mérhetetlen hatalmát emeli ki, és csodálattal beszél róla: „Óh, Uram, én erősségem, én hástyám és én menedékem a nyomorúság idején! Hozzád jönek...” (19–20 v). A 21. v ezért összefoglalja az eddigieket: „Imé, megismertetem velük ezúttal, megismertetem velük az én kezem és hatalmamot, és megtudják, hogy az Úr az én nevem”. Hiszen minden és mindenki eltörpül Isten mellett, és jelentéktelenné válik mindaz, amit csak ember alkot, vagy akar, még ha a legtisztább lelkiismerettel is hivatkozik Istenre. Mert csak egyedül annak van létjogosultsága, amit az Isten kegyelmesen eltervez, és féltő szeretettel véghez is visz az ő felülmúlhatatlan hatalmával. Ezzel a tartalommal jár együtt a jeremiási, de általában az ótestamentumi próféciaíróknak megfelelően a halászatnak (és vadászatnak) az az átvitt értelme, melyet az idők teljességében a Messiás érkezését váró Izrael magára vonatkoztatott, és töretlenül remélte, hogy a közeljövőben be is teljesedik rajta. Ezek után érthető, hogy ilyen vára-

kozással és bizalommal eltelten örömmel hallották meg a halászok a Galileai tenger partján Jézus hívó szavából ezt a prófétaí igét, amellyel a kegyelem kiteljesedésének a szolgálatára adott reményteljes ígéretet.

III.

Jézus Istennek az Igéjét, vagyis önmagát prédikálta,⁶⁷ amikor azt mondta a halászó embereknek, hogy „kövessetek engem, és én azt mívelem, hogy embereket halásszatok.”

a/ Önmagát Messiásnak tarthatta Jézus, ugyanis azt ígérte az embereknek, hogy az idő teljességével elközeledett az Isten országa (Mk 1,15), bár tartózkodott attól, hogy kimondottan rá alkalmazzák ezt a méltóságjelzőt. Ugyanígy Isten Fiának is tarthatta magát, mert addig elképzelhetetlen módon Atyának szólította Istent, és Isten népének megadta azt a szabadságot, hogy ők is Atyának szólítsák az Istent. Harmadsorban Isten szenvedő szolgájának is tarthatta magát, aki azért jött, hogy magára véve az engesztelő áldozatot jelentő keresztalált, sokaknak javára szolgáljon. Ezekon kívül azonban még azt is mondta magáról, hogy ő az Emberfia. Ez a cím akkor általánosan elismert volt, csak Jézus nem a vallásos jelentésű felségjelző értelmében használta, hanem olyan értelemben, ami a hallgatói körében mindig felvetette a kérdést, hogy tulajdonképpen kicsoda is ez a Jézus. mert arra, hogy Jézus önmaga jelentőségét kiemelje, nem felelt meg pontosan se az Isten szolgája, se a Messias, és az Isten Fia cím se, sem semmilyen apokaliptikus jellegű méltóság-cím sem, s ezért az önmagára alkalmazott Emberfia megnevezés azt mutatta, hogy ő sokkal több mindannál, amiket ezek a fenti méltóság-címek kifejezésre juttatnak. Pontosan ezáltal tudott ő egészen közel jutni hallgatói szívéhez, hiszen nem a már kialakult vallásos képzetek megszemélyesítőjeként lépett fel, hanem a maga cselekedetének és beszédének a teljes valóságában. Ezért tudta a maga személyében valósággá tenni és hirdetni Isten jelenlevő uralmát.^{67a}

Egyrészt tehát Jézus megismételte az Istentől adott ígéretet, mégpedig olyan értelemben, hogy most érkezett el a beteljesedése az ígéret megvalósulásának. Másrészt, ezt olyanformán fogalmazta meg, hogy teljesen közérthető volt, vagyis a megszólítottak számára a szentírási helyek, próféciák alapján khangzott. Ugyanis ezek a próféciák tudatosították és tartották ébren a reménységet, hogy bizalommal várják Isten megváltásra jövő, testben megjelent szerezetét. A Galileai tenger partján megszólított halászok ezért csodálkozó örömmel hallották meg a hozzájuk szóló Igét, és azonnal engedelmeskedtek az őket hívó Jézusnak azért, hogy tovább is adhassák azt a bizodalmat, amelyet Isten mindent felülmúló atyai szeretete hoz létre az embereken.

b/ Az ember csak önmagában maradvá meghasonlik, mert önmaga erejére hagyatva azt látja, hogy nem tud megbirkózni sem a reménytelenségével, sem nyomorúságos állapotával.⁶⁸ Nem lát kiutat önmaga megtartására: a különböző korok kihívásai, a lét fenyegetettsége, a prométheuszi elven alapuló elszabadult technika felelőtlen érzéketlensége alapján kialakult „piac jellemű” ember gátlástalanságára, meg a nagyhatalmi törekvésekből eredő háborús pusztítások és az egyéb természetű nélkülözések miatt.⁶⁹ Szeretne kiutat talál-

ni abból a szorongásból és félelemből, amely eltölti, másrészt pedig azt szeretné, hogy kikerüljön az anyagi nélkülözésnek reménytelenséggel és veszélyeztetettséggel fenyegetett állapotából, és főképpen aztán szeretne megmaradni Isten gyermekének az ezzel az állapottal járó minden oltalmával együtt, és azal az élménnyel együtt, hogy Istennek alkalmas és megfelelően hasznos munkatársa lehet (Gen 2,15). Csakhát az ember minden képessége, teremtő-alkotó ereje önmagában véve mind semmisnek bizonyul, mert csak addig lehet értelme, amíg egy ember vagy egy közösség életben van.⁷⁰ Isten nélkül befejeződik a lét értelme is az elmúlással, a halállal. Ennek pedig olyan visszahatása van a küszködő, kötelezettségét végző emberre, hogy teljes kilátástalanságba, reménytelenségbe kerül: kinek és miért törődni, meg törekedni, ha úgymint értelmetlen az egész emberi küszködés?! Hiszen ha csak magára van utalva, és arra, ami erő benne van, meg ami rajta múlik, akkor végül is minden csak egy nagy csődbe vezet! Ebben az állapotban van szükség tényleg segítségre az embernek! - Isten Igéje, vagyis maga Jézus Krisztus a megjelenésével, hívó szavával pontosan az ellenkezőjét mutatta meg annak, amit az ember magában és maga körül levő világban reménytelen lemondással megállapíthat: az Istenre emlékeztetett, az ezelőtt élt, már elmúlt generációk számára a múltban elhangzott prófétai ígéretekre hivatkozott, és a jövőt tárta fel, hogy reménységet gerjessen hallgatói szívében. Ugyanakkor kijelentette önmagát, mint aki teljhatalommal hozza közelebb a rég várt és remélt jövőt, egyszersmind újabb ígérést adott arra nézve, hogy akik rá hallgatnak, a munkatársaivá lehetnek ebben a megvalósítandó jövődében és részeseivé lehetnek annak az oltalomnak, békességes boldogságnak, amit Isten kiteljesedett uralma biztosít.

Jézus elhívó Igéje örvendező bizonyosságot váltott ki a hétköznapiok fáradozásai között munkálkodó emberekből, ami által elkötelezte őket maga mellett egy olyan életvitelre, amelyben minden munka arra irányul, hogy az emberek között lehetőleg senki ne legyen elvesztetté Isten számára - függetlenül attól, hogy hol és mikor, és milyen körülmények között él, és milyen közösséghez tartozik.

Az anyaszentegyház igehirdetői szolgálatának az ilyen szemléletesen közérthető prófétai igehirdetésre támaszkodó prédikálása jelenti nemcsak a vasárnaponkénti, hanem a mindennapi feladatát, hiszen erre hívta el őt megváltó Ura. Pál apostol ezt fogalmazta meg nagyon tömören a Gal 2,20–21-ben, ahol az elhívott emberben élő Krisztusról szól, aki megtartja és meg is őrzi azt, aki követi is a hívását. Mert ezzel ismét Isten munkatársává lesz újteremtés által (2Kor 5, 17).

Jegyzetek

⁴⁸ Vö. A. Weiser, i.m. 189 old. - C. Westermann, Abriss der Bibelkunde, Stuttgart, 1984. 88–90 old.

⁴⁹ Lásd uo.

⁵⁰ Vö. A. Weiser, Jeremia, in. ATD. 1956. ad loco.

⁵¹ Lásd E. Jenni, Lehrbuch der Hebräischen Sprache des Alten Testaments. Basel-Frankfurt am Main. 1981. 64. 92 old. - vö. Gesenius-Kautsch,

Hebräisches Grammatik, Leipzig. 1896. 487 old. Genesisus WbNT. Ké I. szócikk.

⁵² Lásd G. Lisowsky, Konkordanz zum hebräischen AT, Stuttgart, 1958, CHaJ JHWH szókapcsolat előfordulásait. - Jenni-Westermann, I. 218 és 549–557 col.

⁵³ Lásd uo. a CHaJ'aNI szókapcsolatot

⁵⁴ Vö. Bak Á., Eskű, in Bibliai fogalmi szókönyv. szerk. Kozma Zs. Kvár, 1992. 99–100 old. - P. Van Imachoot, Eid, in. Bibellexikon, 367–368 col.- J. G. SS. Thomson, Oaths, in. The New Bibl. Dict. 902 old.

⁵⁵ Lásd Jenni, Grammatik, 65 és 142 old - Pálffy Miklós, Héber nyelv és gyakorlókönyv, Bp. 1964. 96 old. - Gesenius, WbAT. 'LH szócikket. - Jenni-Westermann, I. 723-726 col.

⁵⁶ Lásd Gesenius- Kautsch, Gramm. 295–296 old.

⁵⁷ Lásd G. Lisowsky, Konkordanz AT. BJ' címszót.

⁵⁸ Lásd Gesenius-Kautsch, Gramm. 1999 old.

⁵⁹ Lásd Gesenius, WbAT. R'SJN szócikket.

⁶⁰ Vö. A. Weiser, Einleitung, 189 old.

⁶¹ Lásd Diethelm Michel, Israels Glaube im Wandel. Berlin-Schleswig-Holsten. 1971. 211–222 old. G. Stemberger, Geschichte der jüdischen Literatur, München, 1977. 22. 97 old. - Benedek Marcel, Irodalmi hármaskönyv, Buk. 1982. 29–30 old. uő. Az olvasás művészete, Bp. 1985. 307 old.

⁶² Lásd Gesenius, WbAT. SLH címszót.

⁶³ Lásd Gesenius-Kautsch, Gramm. 119–120 old. 288–294 old. Jenni, Gramm. 61–62 old. 82–83 old.

⁶⁴ Lásd Gesenius WbAT. SLCH címszót

⁶⁵ Lásd uo. R'SJN címszót.

⁶⁶ Lásd uo. a KI mutatónévmást.- Jenni, Gramm. 60 old. - Gesenius-Kautsch, Gramm. 488–493 old.

⁶⁷ Vö. E. Schweitzer, Der Menschensohn, in. uő. Neotestamentica, Zürich-Stuttgart, 1963. 56–84 old. Vö. uő. Jesus Christus im vielfältigen Zeugnis des NTs, 18–30 old. E. Grässer, Nachfolge und Anfechtung, in.uő. Der alte Bund im Neuen. 176. old.

^{67a} Lásd E. Schweizer, Jesus Christus im vielfältigen Zeugnis, 18–26 old.

⁶⁸ Vö. F. A. Schaeffer, Menekülés az értelemtől. ford. Hallgató D., h.n.é.n. - uő. Gott ist keine Illusion, Wuppertal, 1977. - W. Pannenberg, Was ist der Mensch? Göttingen, 1972. - H. W. Wolf, Anthropologie des Alten Testaments München, 1973. - K. H. Miskotte, Wenn die Götter schweigen, München, 1966. 11–45 old. - Hirdesd az Igét, Szerk. Zsinat Elnöksége, Bp.1980. 288–291 old.

⁶⁹ Vö. Gáll Ernő, Az emberség mai és holnapi megpróbáltatása. in. uő. Az ezredforduló kihívása. Buk. 1986. 90–176 old.

⁷⁰ Lásd E. Brunner, A mi hitünk. Ford. Bíró Mózes. h. n. é.n. 76–77. old. és 107-110. old. - Vö. W. Ratschow, Kunst. in. RGG. München, 1963. IV. 127-131. col. - Tánczos Vilmos, Egyház, vallás, népi kultusz, in. uő. Keletnek megnyílt kapuja. Kolozsvár, 1996. 223–262. old.

Dr. FODOR LÁSZLÓ

A VALLÁSOS NEVELÉSRŐL

Minden jel arra utal, hogy iskoláinkban megvalósított magas szintű tudományos oktatás semmiképpen nem zárja ki (nem zárhatja ki) azt a vallásos nevelést, mely fölülelemelkedik a tapasztalati és tudományos ismereteken, s melynek középpontjában a vallásos hit, mint hangsúlyozott érzelmekkel dúsított (érzületes) meggyőződés található. A történeti visszatekintés azt mutatja, hogy a vallás, mint az emberi hit külső megnyilvánulása, valamilyen formában mindig jelen volt a pedagógiai rendszerekben, sok esetben azok központi vetületét képezve. Még a diktatúrára alapozó kommunisztikus rendszer ateista iskolája sem volt mentes, illetve nem tudott hermetikusan elzárkózni a vallás behatásaitól, hiszen a materialista érvindítékok sehogyan sem tudták felvenni a harcot a természetfölötti motívumokkal. Azok a próbálkozások, amelyek a vallást ki akarták rekeszteni az iskolák életéből, részint abból a megfontolásból, hogy az nem nyújt egy eléggé racionális, kellő mértékben intellektualisztikus és tudományos magyarázatot a valóságra vonatkozóan (és itt rögtön felvetődik a kérdés, hogy vajon melyik tudományos diszciplína vagy filozófia képes erre), részint arra az elvre hivatkozva, hogy a vallás az mindenkinek személyes problémája, nemcsak naivaknak bizonyultak, hanem károsoknak is, mert hiszen a megismerés folyamata nem ér el kellő hatékonyságot, ha abban a hit nem jelentkezik mint sajátos (és megkerülhetetlen) mozzanat. Az iskola világi jellege nem jelentheti tehát a vallásosság visszautasítását, pláne akkor, ha a gondolkodás, illetőleg a világ- és életfelfogás, valamint a lelkiismeret szabadságát tekinti a legfőbb értéknek.

A vallást a neveléssel összekötő szál abban tapintható ki, hogy a vallásos hit mindig az egyén ama erkölcsösségét szolgálta, amely nyilvánvaló módon az általános nevelési tevékenység egyik alapvető célkitűzését képezte.

Köztudott, hogy a vallásos hit, mint sajátos pszichológiai jelenség, azoknak a képzeteknek, gondolatoknak, fogalmaknak, érzelmeknek, beállítódásoknak, meggyőzéseknek, tetteknek, felfogásoknak az összessége, melyek Istenre, mint örökéletű erkölcsi tökélyre vonatkoznak. A vallásos nevelés voltaképpen az Isten, mint mindennek teremtője és ura, iránti tiszteletre való ráhangolás, Istennel szembeni szeretet, csodálat és áhítat alakítása. A nevelés folyamatában a gyermek Istenhez való közeledése részint a gondolkodás, részint az érzelem, részint pedig az akarat ösztönzésének alapján valósulhat meg. A vallásos nevelés, minden más fejlesztési dimenziótól eltérően, integráló ereje révén átfogja a növendék szenzoriális, intellektuális, morális és akaratil vetületeit, egész szellemi életét, családi, iskolai, közösségi és tág társadalmi ténykedéseinek összességét. Ebben az értelemben kiemelkedik a vallás azon képessége, hogy a fejlődő egyén globális világszemléletét, illetve holisztikus jellegű életfelfogását határozza meg, azaz egy olyan átfogó komplex egyéni

ítéletrendszer hozzon létre, amely a létezés általános tényére és alapvető jegeire vonatkozik. Ismeretes továbbá az is, hogy a vallás olyan eszköz az ember életvitelében, amely segít a problémák és mindennemű nehézségek leküzdésében, amely lelki erőt ad a bajok és gondok elviseléséhez, az ember életében szinte kikerülhetetlenül megmutatkozó sérelmek és igazságtalanságok feldolgozásához. Egyes szerzők egyenesen homeopátiás mechanizmust látnak a vallásban, amennyiben az abban segíti az embereket, hogy lelki egészségüket és egyensúlyukat megőrizték. Ehhez az is hozzájárul, hogy a vallás megvigasztal, megnyugtat, megerősít, megbékít (még a halál gondolatával is), elviselhetővé teszi a krízisek, csalódások, konfliktusok, feszültségek, félelmek vagy szorongások nehézségeit, de ugyanakkor a helyes cselekvés és viselkedés tekintetében ösztönöz, inspirál, energizál és szabályoz. Továbbá, közvetlen életviteli módokat s a mindennapi tényeket meghaladó reménykeltő távlatokat szab meg, értelmet biztosítva az életnek. Az alapvető szakrális és spirituális jellegű vallási értékek interiorizációja erősíti az egyén belső lelki életét, ami többek között azzal a következménnyel jár, hogy az élet roppant sokfajta megpróbáltatásainak ily módon sikeresen tud eleget tenni. Köztudott, hogy az ember nemcsak a racionalitás, hanem az affektivitás síkján is viszonyul a valósághoz, nemcsak intellektualisztikusan, hanem emocionálisan is reagál a különböző, többé-kevésbé egyértelmű jelenségekre, nemcsak értelmére támaszkodik, hanem érzéseire, képzeletére vagy fantáziájára. Az ember nemcsak a közvetlen konkrétummal lép kapcsolatba, hanem a transzcendens, az abszolút, a misztériumba burkolózott, számára megmagyarázhatatlan dolgokkal is. Mindezen területeken a vallás nagymértékben az egyén segítségére van. Az embernek tehát azért van szüksége a vallásra, a hitre, illetve a szakrális értékek birtokbavételére, mert csak azok alapján válik képessé a valóság jelenségeinek, történéseinek és folyamatainak megértésére és értelmezésére, valamint a szociális viselkedés morális mederben történő önszabályozására. A világ (roppant változatos jelenségeinek rendszere) csakis a szakrális alapján nyer egy bizonyos jelentést az ember számára. A vallásos nevelés pedig nem egyéb, mint a szakrális dolgoknak a fejlődő egyén (az ember) irányában történő feldolgozása, a szakrális dolgokhoz való megfelelő viszonyulásmódok kialakítása, végül pedig azok belső érzelmi-motivációs struktúrákká válásának elősegítése. E komplex folyamatnak elfogadható körülmények között történő lezajlása kedvezően hat ki az iskola központi feladatának érvényesítésére, és pedig az általános valóság jelenségeinek, történéseinek vagy folyamatainak elmélyültebb, az összefüggésekig haladó megértésére s ennek alapján a magatartás optimalizációjára.

Napjaink iskolájának a reformtörekvések vonulatában ki kellene dolgoznia a vallásos nevelés a megszokott tanítási-tanulási történésekbe való minél kedvezőbb integrációjának pedagógiai követelményeit és feltételeit, a vallásos nevelés az iskolában alkalmazható alapvető eszközeinek rendszerét és annak hatékony felhasználási kritériumait. Mivel az iskolakultúra (s mondhatni az egész művelődés) kezdete és fejlődése szinte minden népnél a vallással hozható összefüggésbe, s amennyiben majdnem minden nép életében, illetve kialakulásában és fejlődésében a vallás meglehetősen jelentős szerepet

játszott, az intézményes oktatás (hármennyire is magánügy a hit és a világnézet, vagy hármennyire is alkotmányos jog a lelkiismereti szabadság) ma sem tekinthet el attól, hogy megcélozza annak a jelentős erőforrásnak, illetve annak az alapvető emberi értéknek a megalapozását és alakítását, mely az ember(iség) életének legmagasabb eszményét testesíti meg. A felnövekvő gyermek alapvető jogát lehet abban észrevenni, hogy az iskola számára olyan oktatást és nevelést nyújtson, amely előtérbe hozza az ember életében oly fontos szerepet játszó vallásos értékeket is.

A vallás segítségével a gyermek kapcsolatba kerülhet a transzcendens tökéletesség zónáival (s a pszichológiai kutatások adataiból merítettük azt a felismerést, hogy az ember a transzcendens irányában egyértelműen nyitott lény, sőt azt is, hogy e nyitottság mind az egyéni, mind pedig a társadalmi fejlődés mentén folyamatosan fokozódik), s azokkal az elsődleges, örök és univerzális princípiumokkal, melyek megvilágítják számára a világ és az élet egy bizonyos értelmét, s amelyek hiányában az egyén teljesen elidegenedhet és eltávolódhat (s azt gondolhatja, hogy a szociális konvenciók és az erkölcsi normák vagy törvények nem neki szólnak, elveszítve támpontjait azt hiheti, hogy neki minden meg van engedve, mindent megtehet és bármilyen feladatát elhanyagolhatja, hogy mindig úgy viselkedhet, ahogyan akar), s melyek hajlandóságot hozhatnak létre benne nemcsak az élet lényeges és elmélyült értékeinek észlelésére, az értelemmel beláthatatlan valóság megközelítésére, hanem alapos, szociálisan elfogadható cselekvés végrehajtására vagy bonyolult feladatok eredményes megoldására is.

A vallásos nevelés jelentősége voltaképpen abban áll, hogy az iskolai diszciplínák nagy többsége által közvetített egyszerű faktuális ismereteknél jóval többet nyújt az egyén számára, hiszen a vallásos értékek rendszere olyan szervező és rendszerező elv, mely megnyitja az élet alapvető kérdéseire vonatkozó, átfogó megoldásokhoz vezető utat. Az általános nevelésfilozófia vagy az a pedagógiai koncepció, amely kizárólag a szenzoriális tapasztalatokra, konkrét adatokra, tényekre, ismeretekre, számokra stb, azaz az empiriáira épül, nem képes az integrált tudás megalapozására, a szellemi műveltség egységességének biztosítására. Az iskola túlzott empirizmusán és racionalizmusán, intellektuális síkjának, egyeduralmán jelentős mértékben enyhít a vallásoktatás, mert bevezeti a növendéket a nagy horderejű misztériumokba, a szakrális értékek világába, az érzelmek, élmények és érzések körébe, a legkülönbözőbb, az emberi életet jobbitó, felemelő jellegű lelkiállapotok megélésébe. Úgy tűnik, hogy az, ami az ember belső pszichikus életét képes fejleszteni, gazdaggá tenni és megerősíteni, az nem lehet más, mint a vallásos hit. Azt lehet mondani, hogy az egész emberi szellemi élet kiépülése tulajdonképpen a hit alapján zajlik. Ha a nevelés végső soron nem egyéb mint célirányos elmélyült szellemiségalkotás, illetve funkcionális lelkiélet-építés, akkor természetesnek látszik a vallásos hit iskolai modellezésének szükségessége is.

Megítélésünk szerint nagyon időszerű kérdésként jelentkezik e századvégi korban, s annak sajátos feltételei között a vallásos nevelés céljának elmélyült, pedagógiai, pszichológiai és teológiai alapokon történő tisztázása, annak a tartópillérszerű megállapításnak az alapján, mely szerint a vallásos nevelés tulaj-

donképpen a vallásosság fejlesztése és művelése az egyénben (ismeretes, hogy minden keresztény nevelés célja az Istennel való összefonódás, melyhez az állandó erkölcsi megtisztulás és növekedés, valamint a jellem nevelése szükséges). S amennyiben a vallásosság, mint egy végső, örök és abszolút princípiumra vonatkozó meggyőződésből fakadó sajátos lelkiállapot, lényegi jelleme nem egyéb, mint a hit jelensége, az iskolai vallásos nevelés finalitását a hitalakításban lehet körülhatárolni. E folyamat eredményeként alakul ki a vallásosság, vagyis az egyén arra vonatkozó meggyőződése, hogy az egész univerzumot egy hatalmas horderejű, abszolút és elévülhetetlen erő uralja, ami nem egyéb, mint maga az Isten. Ily módon kerül a vallásos nevelés célkitűzéseinek sorába azoknak a tiszteletérzéseknél és áhítat-érzelmeknek az alakítása, melyek erre a végső transzcendens fórumra irányulnak. A vallásos nevelés így megfogalmazott céljának megközelítése nyilván már a korai családi kötelékben elkezdődik, akkor, amikor - ahogyan azt találóan FRIEDRICH FRÖBEL (1782-1852), a világhírű német pedagógus is megjegyezte - a kisgyermek és az anya egymásra néz, illetve egymásra mosolyog, s ezzel egymásba kötődik (mert a vallásos hit mindig személyes érzéseken, élményeken és érzelmeken alapuló kötődésben jut kifejezésre), s az iskolában magasabb szinteken kellene folytatódjon. Mindezek vonatkozásában szükség van arra is, hogy a pedagógia és a teológia közötti kapcsolatok újra kiépüljenek és felerősödjenek, s köztük olyan szerves egység alkotódjon meg, amely a régebbi időkre igencsak jellemző volt.

Ami a vallásos nevelés módszertani kérdését illeti, nyilvánvalónak tekinthetjük, hogy itt olyan specifikus metodológiai és stratégiai eljárásokra van szükség, melyek egyrészt megfelelnek a gyermekek életkori lelki sajátosságainak, másrészt alkalmasak a sajátos vallási tartalmak átszármasztására és a jellegzetes érzelmi képződmények alakítására. A tapasztalat azt bizonyította, hogy a vallásos ismereteket és hittételeket, az azoknak megfelelő magatartást, valamint a teljes mértékű vallási értékrendet a leghatékonyabban narratív módozatokban, főleg az érzelmi receptivitásra és az élménykeltésre alapozva, mindennemű kényszerítő eljárásokat félretéve lehet kifejleszteni. A vallásos nevelés kivitelezését egyfelől direkt módozatban, a vallásos fenomenológia, a szentírásokban foglalt hitbéli igazságok elméleti elsajátításának serkentésével, másfelől közvetett úton, az erkölcsi szabályokra, normákra és törvényekre tekintő jellembeli és akarati vonások művelésével lehet a legeredményesebben megoldani. Látható, hogy akár csak a nevelés más dimenziói, a vallásos nevelés és részint informatív funkciót tölt be, hiszen a növendékeket felvértezi egy sajátos (teológiai, vallástörténeti, vallásfilozófiai stb) ismeretkészlettel, részint pedig formatív célokat követ, ugyanis normák és szabályok tanulók általi asszimilációját és interiorizációját, azok viselkedési formákban történő megtárgyalását optimalizálja. Mindkét irányban eredményesen alkalmazhatók az olyan nevelési eszközök, mint amilyen az ima (mint a lélek tisztulásának eszköze és mint áhítatos vágyódás a legfőbb lény és eszmény iránt), az önvizsgálódás, istentiszteleteken, templomi történéseken és különböző szertartásokon való részvétel, a Biblia tanulmányozása vagy az elmélkedés.

Amennyiben a vallás minden népnél jelen van, arra következtethetünk, hogy az az emberi lélek természetes velejárója, a szellemi élet jellegzetes ténye, illetve általános, egyetemes és örök szükségessége, így tehát az intézményes nevelés révén is segíteni kell annak kialakulását. megítélésünk szerint a vallás mindenképpen beletartozik, illetve bennefoglaltatik akár a nemzeti, akár az univerzális kulturális értékeknek abban az állományában, amelyet az iskolai nevelésnek át kellene adnia a felnövekedő nemzedékeknek. Az iskola idevágó szerepét azért lehet fontosnak megítélni, mert sok esetben a szociális környezet és a társadalmi élet nem tartalmazza kellő mértékben a vallásos szellemiség fejlődését meghatározó alapvető tényezőket, nem biztosítja a vallásosság alakulásának legmegfelelőbb feltételeit. Napjainkban is természetesnek vehetjük, hogy a társadalom fennmaradásához és továbbfejlődéséhez morálisan fejlett emberekre van szükség. Ennek az elvárásnak a legsikeresebben a vallásos nevelés tud eleget tenni. Ezt a vallásos nevelést azonban az iskolának is nagyobb mértékben kellene gyakorolnia. A történelmi visszatekintés is azt bizonyítja, hogy a kisebb-nagyobb közösségek, nemzetiségek vagy nemzetek fennmaradásának egyik fontos biztosítója éppen az a vallásos szellemiség volt, melynek kibontakozásához bizonyos mértékben az intézményes oktatás is hozzájárult.

Végezetül, az intézményes iskolai vallásos nevelés kérdéskörének mentén, illetőleg annak szükségességére vonatkozóan azt is megállapíthatjuk, hogy a teológiai megközelítést, természetszerűleg a vallást sehogy sem lehet elválasztani a dolgok, jelenségek vagy folyamatok jellegzetes didaktikai tevékenységek által indítványozott megértésétől, a sajátosan emberi megismerés folyamatától, a gondolkodástól, beszédétől, képzelettől vagy emocionalitástól, semmiképpen nem lehet kiragadni a szűkebb kognitív vagy a tágabb értelemben vett pszichikus élet működéséből. Az iskola idevágó szerepének tekintetében igencsak megszívlelendő Szent Ágoston reflexiója: Ha nincs hitetek, nem fogjátok megérteni a dolgokat. Tehát a vallásos hit, mint a transzcendens világgal való kapcsolat elsőrendű forrása, mind az iskolai élet által támogatott általános emberi kognitív tevékenység síkján, mind az egyéni önmegismerés mentén elengedhetetlenül szükséges előfeltételt képez.

Számos felismerés igazolja, hogy a nevelés és a vallás között erőteljes komplementáris jellegű kapcsolat, szoros összefüggés létezik, hisz mindkettő kulturális jelenségként jelentkezik, és sok esetben azonos, általános értelemben vett kulturizáló célokat követő gyakorlatként csapódik ki a társadalmi élet terén. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy ha az embernek szükséges van a nevelésre, akkor a nevelésnek egyértelműen szüksége van a hitre, hisz az nagymértékben elősegíti, orientálja és szabályozza a változatos pedagógiai tevékenység sikeres lezajlását. Vitathatatlanak látszik, hogy a vallásos értékek asszimilációja alapján nagyobb esély teremődik a kor szellemének megfelelő, mind a lelki folyamatok, mind pedig a magatartási formák szempontjából szervesen integrálódott, funkcionális műveltségi dimenzióval rendelkező, magas szinten szocializálódott és morálisan érett emberi személyiség kialakulására. Ezek szerint megállapíthatjuk, hogy a pedagógiának mindenképpen szüksége van a teológiára, az iskolai pedagógiai folyamatnak pedig a vallási értékek jelenlétére, mert hiszen végső soron az embernek is szüksége van Istenre.

TÖRTÉNELMI PÁRHUZAMOK

A történelmi sorsfordulóknak megvannak a maguk vetületei, vonatkozásai, mint politikai, kulturális, gazdasági stb. Ezek tanulmányozása, ismerete egy kisebbségi sorban élő népcsoport esetében talán még fontosabb, mint az államalkotó többség esetében. A múlt ismerete mindig tanulságokkal szolgálhat mind a jelen kiértékelésénél, mind a jövőre vonatkozó döntések, irányelvek kidolgozásánál. Vagyis a múlt tapasztalatainak ismerete nélkül nem képzelhető el sem a jelenre vonatkozó helyzetfelmérés, sem egy reális jövőkép kialakítása. A romániai magyar népcsoport (kisebbség) esetében ez talán még fokozottabb mértékben érvényes.

Itt e népcsoport fejlődésének, sorsa alakulásának csak egyes gazdasági vonatkozásaira és azon belül is a szövetkezeti mozgalmának egyes kiemelkedő egyéniségei példamutató, jelentős tevékenységére szeretnénk kitérni. Tevékenységük nemcsak példakép, de sok tekintetben útmutatás is, eligazítással szolgálhat a jövőre nézve.

E kérdéskörben olyan példákra hivatkozhatunk, melyeket a világ bármely nemzete büszkén vállalna. A világ szövetkezeti mozgalma történetének kiemelkedő személyiségei közé sorolhatók és méltán. Sajnos, az a helyzet, hogy még a hazai magyar közvéleményben is nevük és szerepük kevésbé ismert.

Ez a rövid tanulmány űrt akar pótolni, betölteni. Talán éppen ezért tartuk be a történelmi sorrendet és kezdjük Bölöni Farkas Sándorral. Ő 1825-ben megalapította a Kolozsvári Gondoskodó Társaságot. E társaságot alapszabálya, s működési elvei és szabályai alapján teljes joggal lehet takaré- és hitelszövetkezetnek tekinteni.

Természetesen az akkori erdélyi gazdasági-társadalmi viszonyok döntő befolyással bírtak ezirányú érdeklődési körének kialakulására. Az akkori Erdély társadalmi viszonyainak meghatározója a már önmagát túlélte, archaikussá vált, történelmileg meghaladott feudalizmus volt. Ez a helyzet érződött a társadalmi élet és felépítés minden terén. Ez alól nem volt kivétel még a városon élők és az állami adminisztrációban dolgozók helyzete, élete sem. Ez a réteg a kisjövedelműek közé tartozott, és bizonyos kategóriák állandó pénzzavarral küzdöttek. Nap mint nap felmerült a kölcsönfelvétel szükséglete. De a hitelnek, hiteléletnek csak egy formája létezett, az uzsorások rétege, és tőlük csak uzsorakamatra lehetett hitelhez jutni. Az uzsorakamat több száz százalékos szinten mozgott, ami a kölcsönző számára katasztrofális következményekkel járt, egyet jelentett a teljes anyagi-pénzügyi romlással, sokszor még az utódok sorsát is meghatározta.

Nagyban hozzájárult ehhez a helyzethez az a körülmény is, hogy nem létezett a fejlett ipari termelésnek a csírája sem, a kisipar (kézműipar) uralta a

helyzetet a több száz éves céhrendszerbe tömörülve. A céhrendszer keretében oldódtak meg hiteligényei is, és nem érezte a hitelélet hiányát. Ilyen körülmények között az uzsorakölcsön és uzsorakamat igazi kiszolgáltatóitjai a fizetésből élők voltak. Bölöni Farkas Sándor, aki maga is az említett kategóriához tartozott, lévén guberniumi (kormányzósági hivatal) tisztviselő nem a magas beosztásban, tehát kis fizetéssel, felfigyelt az erdélyi közélet eme súlyos helyzetére. Kereste a választ e helyzetre. Ebben az útkeresésben komoly impulzust jelentett az 1920–21-ben tett bécsi útja és tartózkodása alatt szerzett tapasztalata. Ott már voltak kezdeményezések, próbálkozások e kérdés megoldására.

Az ottani állami alkalmazottak (tisztviselők) az önszegély elvén alapuló élethibtosítással foglalkozó társaságokat alapítottak, így próbálván védekezni a kiszolgáltatótság ellen. Példájukat követték más, a magánszférában tevékenykedő, kis jövedelemből élők, alkalmazottak is, mint színészek, színházi alkalmazottak stb. Bölöni Farkas Sándor felfigyelt e jelenségre, tanulmányozta e társaságok működését, alapelveiket, működési szabályait. megtalálta a hasonlóságot, sokszor azonosságot alapítóik helyzete, sorsa és azon kolozsvári körök sorsa között, melyek körében ő is élt, melyekhez tartozott. De Bécsben akkor már léteztek hitelintézetek, tehát volt ahová hitelért fordulni. Az említett társaságok alapítóinak főgondja az emberek, az egyén anyagi, pénzügyi kiszolgáltatótsága volt, és ez ellen keresték a védekezés eszközeit. Éppen ezért fordult figyelmük az élethibtosítás felé. Ez lett az alapított társaságok fő feladata. Ez tükröződött működési alapelveikben is.

Ezzel szemben mi volt a helyzet Kolozsváron, Bölöni Farkas Sándor környezetében? Itt, amint láttuk, pluszként adódott, hogy hitelért, kölcsönért sem volt hová fordulni, kivéve az uzsorásokat. Erre reagált ő a Gondoskodó Társaság alapításával és működésének megszervezésével. Az akkor kidolgozott és elfogadott alapszabály megfelel egy takarékhitelszövetkezet ismérveinek. Egyetlen kitétele volt, ami nem volt összhangban ezen ismérvekkel, éspedig az, hogy csak tag részesülhet hitelben, juthat kölcsönhöz. A gyakorlatban ezt a paragrafust nem alkalmazták; minden kolozsvári guberniumi tisztviselő hozzájuthatott a társaság által nyújtott hitelhez, ha arra a vezetőség alkalmasnak találta. Tehát gyakorlatilag ebből a szempontból is a kolozsvári Gondoskodó Társaság megfelelt a szövetkezet kritériumainak. Valójában Bölöni Farkas Sándor közel 20 évvel előzte meg az angliai Rochdale város takácsainak akcióját, melyet a nemzetközi szövetkezeti mozgalom pionírként tartanak számon. (Létesült 1844-ben.)

Nem volna teljes a Bölöni Farkas Sándorról alkotott kép, ha nem szólnánk róla mint a liberális eszmék elkötelezett hívről. E téren is az előfutárok közé tartozott erdélyi viszonylatban. Nem kisebb személyiségei a magyar reformmozgalomnak mint báró Wesselényi Miklós és gróf Széchenyi István tartották és vallották barátjuknak és kiemelkedő személyiségnek e téren. E kérdésben is ki kell emelni egy momentumot, amiben meg is haladta eszmei társait, éspedig azt, hogy a liberális eszme amerikai változatát tartotta ideáljának. Tudnunk kell, hogy e változat akkor a legfejlettebb és leghaladóbb volt, mentes minden középkori örökségtől. E tekintetben nagy szerepet játszott az 1830-ban tett nyugat-európai és észak-amerikai utazása gróf Béli Ferenc társaságában és támo-

gatásával. Az akkori Egyesült Államok területén tett körutazás során kapcsolatba került minden társadalmi kategóriával beleértve az állami adminisztráció vezető köreit is. Alkalma volt meglátogatni az Európából áttelepült és ott újraalakult harmónia-telepeket is, és alkalma volt betekinteni az utópista szocialista tanok eme szervezeti, gyakorlati útkeresésébe. Ugyancsak érdekelték egyes Európából kiszorult és ott megtelepedett, vallási szekták által alapított munkatelepek, melyeknek számos közös vonásuk volt a harmónia-telepekkel. Mi volt mindezekből, ami megragadta? Az, hogy az amerikai társadalomban nem voltak tapasztalhatók semmiféle előítéletek e kérdésekben.

Amerikai tapasztalatait az Utazás Észka-Amerikában c. könyvében foglalta össze és tárta az olvasóközönség elé. E művével bevonult az akkori magyar szellemi élet nagyjai közé. A reformmozgalom legnagyobbjai figyeltek fel e munkára, ismerték el jelentőségét a magyar szellemi életben.

De nézzük csak meg, hogy mi újat, megkülönböztett figyelmet érdemlőt hozott e könyv?

Kétségtelen, hogy olyan liberális eszmék bemutatója, melyek akkor még a nyugat-európai liberalizmushoz képest is új elemeket tartalmaznak. Az egyéni szabadságjogok olyan területeit mutatja be, melyek ma sem veszítették el érvényüket. Most, amikor a nyitott társadalom felé való haladás a tét, ez a könyv még most is hasznos és tanulságos olvasmány. Önmagában az a tény, hogy az akkori Erdélyben a közvéleménynek bemutatta az amerikai függetlenségi nyilatkozatot és az Egyesült Államok azóta is azonos és érvényes alkotmányát, forradalmi tettként értékelhető. De bemutatott egy olyan társadalmi rendet és állami struktúrát, mely lenyűgözőleg hatott az akkori olvasóra. El lehet képzelni, hogy amikor a feudalizmus már túlélte önmagát, de még létezett, bemutatni egy olyan államfelépítést, társadalmi rendet, ahol az egyéni jogok, az egyén szabadsága korlátlanul érvényesülnek, ahol az állam szerepe minimális, ahol az állami beavatkozás a gazdaságba, a közéletbe elképzelhetetlen, ahol hármiféle megkülönböztetés – legyen az születési, vagyoni vagy hatalmi alapon – szigorúan elítélendő antidemokratikus tett, milyen merész és érdeklődést kiváltó cselekedetnek számított. Mindezek mellett bemutatni, hogy van egy társadalom, amely saját autonóm szervezeteivel oldja meg kulturális, oktatási fejlődését a lehető legkiterjedtebb szinten, és bemutatni, hogy a szabad és független sajtó milyen szerepet vihet a fejlődésben, akkor ez nem egy mindennapi tett volt. Olyan civil intézmények, szervezetek, alapítványok működését mutatta be, amelyekért mi ma küzdünk.

Az elmondottakat kiegészítve mindazzal, amit Bölöni Farkas Sándor tett viszonylag rövid (élt 47 évet) és anyagiakban nem bővelkedő (jövedelme egy szerény tisztviselő fizetés volt) élete alatt a civil társadalom felé való haladás érdekében, nyilvánvalóvá válik, hogy eszméi megvalósításának gyakorlati kezdeményezője, harcosa is volt. Ilyen kezdeményezősei voltak mint: Kaszinó létesítése Kolozsváron, az Erdélyi Múzeum létrehozására tett javaslata. Ugyancsak ő kezdeményezte a Nép-Lap létesítését, mely később Vasárnapi Újság címen működött. Vívóegyletet, zeneegyletet alapított, az egyházak nőszövetségi mozgalmait támogatók közt találjuk. Ugyancsak fontos szerepe volt a Kolozsvári Magyar Színház anyagi és szervezési támogatásában. Az akkori Ko-

lozsváron közismert jómódú polgárt, Biazinit arra ösztönözte, hogy nyisson szállodát, mely olyan teremmel rendelkezzen, ahol olyan mulatságokat, rendezvényeket, összejöveleteket lehet tartani melyek keretében a különböző osztályok, társadalmi kategóriák tagjai találkozhatnak, megismerkedhetnek, kiépülhet köztük kapcsolat a közösség hasznára. Nem volna teljes a kép, ha nem említenénk meg, hogy az Alma Mater (ahol tanulmányait végezte), a Kolozsvári Unitárius Gimnázium számára könyvtárat alapított, melyre saját gazdag könyvtárát a későbbiekben hagyományozta.

Ez volt tehát Bölöni Farkas Sándor rövid bemutatása mint példakép, mint eszmei előfutár és mint gyakorlati kezdeményezője az akkori Erdély szellemi és mozgalmi életében. Nála a rászorulókat támogató, szövetkezeti eszme, az egyén szabadsága, jogai, és népe, nemzete sorsáért érzett aggodalom nem különíthető el, nem választható szét.

Hagyatéka, öröksége sorsát követve, a bemutatott szempontokból Erdély magyar nemzetiségének egén újabb csillagot fedezünk fel századunk közepén. Sajnos üstökösként kell értékelnünk sorsát, mert Balázs Ferenc, az aranyosvölgyi Mészkö unitárius lelkészének sorsa is az üstököshöz hasonlítható. Történelmi mértékkel mérve az a szűk 15 év (1923-37), melyek alatt szellemi életünk egén ragyogott, csak ehhez hasonlítható.

Ha Balázs Ferencre úgy tekintünk, mint Bölöni Farkas Sándor hagyatékának továbbvivőjére, folytatójára, akkor talán nem felesleges egy pillantást vetni arra, hogy mi a közös és mi az eltérő kettőjük történelmi szerepe között. Míg Bölöni Farkas Sándor a polgárosodás kiemelkedő képviselője volt, hiszen a város felemelkedését ösztönözte, szövetkezeti kezdeményezésének is a célja egyes kispolgári rétegek anyagi (gazdasági) romlásának megakadályozása volt, addig Balázs Ferenc koncepciójának középpontja az 1930-as évek magyar falujának megmentése, anyagi és szellemi felemelkedése.

Jelen tanulmányban azt szeretnénk bemutatni, amit a faluért, annak lakóiért tett. Éppen ezért, mint elődje, Bölöni Farkas Sándor esetében kezdjük a szövetkezeti mozgalommal. Van valami közös köztük e vonatkozásban is. Míg Bölöni Farkas Sándor ausztriai, bécsi útja után hazatérően alkalmazta, hasznosította az ott tapasztaltakat a kolozsvári valóságban és megalapította a Gondoskodó Társaságot, addig Balázs Ferenc 1923 és 1928 között egy angliai két éves tanulmányúton, utána az Amerikai Egyesült Államokbeli szintén két éves tanulmányúton vett részt, majd onnan Japánban, Kínában, Indiában és Közép-Keleten keresztül tért haza. Az 5 éves világszertei útja alatt gazdag tapasztalatokat szerzett a vidék, a mezőgazdaság életével és körülményeivel kapcsolatban, mert minden érdekelt, amit ott látott és tapasztalt. Tanulmányútja első 2 évében bejárta kerékpáron Anglia több vidékét, annak falvait, majd ugyancsak kerékpáron egész Hollandiát. Itt került kapcsolatba a szövetkezeti mozgalommal, annak nyugati változataival. E szempontból különösen a hollandiai vidékjárás volt nagyon tanulságos számára. Amerikai tanulmányai során, amikor a kaliforniai Berkeley város unitárius teológiáján töltött 2 évet, bekapcsolódott az ottani ifjúság által kezdeményezett és folytatott békemozgalomba. Itt autóval járták a vidéket, tartottak előadásokat, műsorokat, melyeknek gyakran ő volt a központi figurája székely népdalaival. Ez is egy kitűnő alkalom volt megis-

merkedni a vidékkel, annak problémáival, az ott élő különböző népcsoportokkal. Útjában hazafelé több hónapot töltött Japánban. Ezalatt több vidéki körúton vett részt, ahol szintén érdeklődött a falu, a mezőgazdasági munkából élők iránt. Megismerkedett olyan személyiségekkel, mint Kagawa és Nisida, akik a nyomorban élőkkel szolidaritást vállalva még alacsonyabb szinten éltek. Itt tanulta meg, hogy a rászorulók megsegítésének egyik módja a szolidaritás vállalása, elmenve a sorsközösségig.

Kínán keresztül folytatta útját. Habár itt kevés időt töltött, mégis módot talált rá, hogy vidéki látogatásra menjen, vállalja annak minden kockázatát, az akkori polgárháborús anarchikus körülmények között. Azt tapasztalta, hogy a kínaiak úgy védekeznek az idegen megszállók ellen, hogy elnézik azokat, nem veszik emberszámba. Ez alól csak az az idegen képezett kivételt, akiről bebizonyosodott, hogy nem azonosul a megszállókkal, elnyomókkal.

A következő stáció – útjában hazafelé – India volt. Itt is hónapokat töltött, s kereste a lehetőséget, hogy betekintést nyerjen a vidék, az ott élő százmilliószámú nyomorúságosan élő tömegek életébe. Az itteni vidékjárás azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert ennek során kapcsolatba került, megismerkedett az indiai közélet két olyan kiemelkedő személyiségével, mint Gandhi és Rabindranath Tagore költő.

Mindkettő felfigyelt rá, és nagy szeretettel fogadta. Balázs Ferenc személyükben két egymástól gyökeresen különböző személyiséget ismert meg. Habár céljuk közös volt, és pedig az indiai nép felszabadítása, felemelése, a módszer, a hogyan kérdésében, elképzeléseik gyökeresen különböztek.

E tekintetben nagyon érdekes és tanulságos az a konklúzió, amelyet e két nagy indiai személyiséggel kapcsolatos tapasztalataiból vont le. Ugyanis Gandhinak az volt a koncepciója, hogy az angol gyarmati hatalmat szabotálni kell, az angol áruk bojkottálásával a lakosság részéről, oda kell hatni, hogy az angoloknak ne érje meg a gyarmati uralmat tovább fenntartani, és ezáltal ezen módszerrel kivívni India függetlenségét. Mikor ezt elérték, és az államhatalom indiai kézbe került, akkor minden magától megoldódik, az állam megold mindent, mindenkiről gondoskodni fog. Addig is ki kell várni ezt a momentumot.

Ezzel szemben Rabindranath Tagore, kiváló író és gondolkodó, felismerte, hogy a százmilliószámú lelesett, nyomorgó, társadalmilag kizsákmányolt tömegek számára nem jön az állam részéről a megváltás. Szervezkedni kell, össze kell fogni, szövetkezni kell. Saját erőből kell felemelkedni, át kell állni az elmaradott primitív gazdálkodási formából egy modern gazdálkodásra. Ehhez meg kell teremteni a modellt. Szervezett is saját költségén ilyen szövetkezeti falut, mely mintaképpül szolgáljon.

Balázs Ferenc – a Gandhi iránti minden tisztelete és elismerése mellett – Tagorenak adott igazat. Mindkét politikust személyesen megismerte, környezetükben napokat töltött. Benyomásai és tapasztalatai alapján Tagorét tartotta követendő példának.

Ezt az impressziót, most már meggyőződést, csak megerősítette benne az az élmény, melyet egy palesztinai (akkor angol uralom alatt) frissen bevándorolt zsidók által alapított kibuznak (termelőszövetkezet) meglátogatásakor szerzett. Kitérülhetetlen élményt hagyott benne az a momentum, hogy mikor

szóba akart velük elegyedni, de azok nem tudtak angolul, és németül próbálkoztak, de azt ő nem értette, és hiába próbálkozott az eszperantóval is, akkor valaki a kiejtése után ítélve bekiáltotta, hogy: „akkor beszéljünk magyarul!!” Attól a pillanattól kezdve olyan szívélyes fogadtatásban volt része, hogy alig tudott tőlük megválni.

A Közel-Keletről egyenesen hazavezetett útja. Öt évi távollét után annyira úrrá lett rajta a honvágy, hogy már Egyiptomon és Görögországon is csak egy szűk programú turistaként utazott át, ami az ő érdeklődő természete mellett nem egy elhanyagolható szempont. A Magyarországra áttelepedett és ott élő szüleinél is csak pár napot töltött, sietett, mondhatni rohant haza. Most már nem hagyta nyugodni a gondolat, hogy vajon mi van itthon, vajon hogy mennek, merre alakulnak a dolgok? És mit talált itthon? Az első dolog, amibe ütközött, az a személye iránti bizalmatlanság volt. Feletteseinek, az Unitárius Püspökség vezető körének nem nyerte meg a szimpátiáit. Túl széles, túl egyéni volt látóköre, túl világias, túl modern volt életszemlélete, nem mindenhen azonosult a teológiai dogmákkal, helyenként túllépte a liberalizmus határait, voltak benne szocialista beütések, az elesettek, a rászorulók iránti szociális érzékenység, ami valahol több volt, mint az egyházak által hirdetett humanitárius szempontok. Kereste a bajok okát, és azok megszüntetésének lehetőségéről gondolkozott. Elismerte, hogy vannak szociális igazságtalanságok. Ez volt az, ami nem nyerte meg felettesei tetszését. Az eredmény lelkeszi kinevezésének halasztása lett. Ki-nevezték pedagógusnak a székelyszeresztúri Unitárius Gimnáziumhoz.

Ő ezt a periódust sem hagyta kihasználatlanul. A tanuló ifjúság körében végzett munkát – aktív szervezeti munkára mozgósítva őket. Ugyanakkor megszervezte a falumunkát is. Járták a vidék falvait, diavetítéses előadásokat tartva.

Amikor megürült az Aranyos völgyében fekvő Mészke falu lelkeszi állása, megpályázta, mert falumunkát jelentett és egybeesett elgondolásaival, a jövőt illetően. Küldetesként fogta fel. Meg is választották, és a felettes jóváhagyást is elnyerte. Így az 1930-as év már Mészken találta, és hozzáállhatott elgondolásai, tervei megvalósításához. Itt csak felsorolni lehet azokat az akciókat, melyeket korán bekövetkezett haláláig megvalósított. Beindította és szervezte a szövetkezeti mozgalmat, azzal a gondolattal csinálta, hogy modell legyen az egész Aranyos-völgye számára. Nem érdektelen megemlíteni az ezzel kapcsolatos mondását: az Aranyos-völgye legyen „Isten völgye”. Minden évre (összesen 6 év) meg volt a kidolgozott terve, programja. Ilyenek: mint mezőgazdasági gépek vásárlása és működtetése szövetkezeti alapon. Tejszövetkezet szervezése, a tej felvásárlása, feldolgozása (vaj) és értékesítése (saját üzlet Tordán) céljából. Népművészeti cikkek előállítás, a helyi kincset jelentő ásvány és alabástrom dísz tárgyakká való feldolgozása és értékesítése.

A gazdálkodó termelők továbbképzését is próbálta megoldani a gazdasági tevékenység keretében, tanfolyamok szervezésével. E célból egy agronómust is alkalmazott szakmai tanácsadás céljából. A népfőiskolai mozgalmat is próbálta megszervezni és az ügy szolgálatába állítani. Mindezt azzal az elgondolással, hogy az embereket ki kell mozdítani elmaradottságukból, szellemi tespedésükből, meg kell változtatni az emberek felfogását, modern gazdálkodáshoz modernül gondolkozni tudó emberekre van szükség.

Itt kell röviden megemlítenünk, egy kis kitérővel, hogy mészki beiktatása után nemsokára megnősült. Egy dán hajadont vett feleségül, akivel még amerikai tanulmányai idején ismerkedett meg. Együtt dolgoztak az ifjúsági mozgalomban. Elutazása, hazautazása után tovább leveleztek és meghívta, hogy jöjjön utána, megkérte feleségül. Ez azért is megemlítésre érdemes esemény és kötődik témánkhoz, mert kapcsolatba került a világviszonylatban is élenjáró dán szövetkezeti mozgalommal, amely reá ugyancsak nagy hatással volt. Minden érvényes a dán népfőiskolai mozgalomra is. Ez a kapcsolat aztán közvetlen jelleget öltött, amikor Balázs Ferenc egy hónapot töltött Dániában, és gazdag hazai tapasztalatait már össze tudta hasonlítani a Dániában látottakkal.

A példa erejével akart hatni az emberekre, és e téren személyesen akart és próbált példát mutatni. Áldozatos munkát vállalt, nem kímélve sem erejét, sem egészségét. Faluja példájával gondolta meggyőzni az egész Aranyos-mentét. Még a falu villamosítása és vízellátásának megoldása is szerepelt terveiben. Megalapította az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezetet tordai központtal. A sors nem volt kegyes hozzá, nem tudta terveit végigvinni, hiába volt mérhetetlen akarata, hiába ösztönözte a tennivágyás, kiújult tüdőbaja megállást parancsolt.

Nem volna teljes a kép, ha nem említenénk meg könyveit, melyekben eszméit, ideáljait, elképzeléseit és tapasztalatait foglalja írásba. Meséi, számtalan cikke és tanulmánya után megjelent a *Bejáróm a kerek világot* című könyve, melyben a világkörüli útját tárja elénk. Azt követte a *Rög alatt* című kötete, mely a mészki tapasztalatok, élmények irodalmi tükre. Végül már halálos betegesen írja meg a *Zöld árvíz* című regényét. Ez egy regényalakban megjelenő szintézis lett volna, ha lett volna hozzá fizikai és szellemi ereje, kapacitása. Így csak próbálkozás maradt.

Élete legnagyobb és legnehezebb feladatának az emberek mentalitásának megváltoztatását tartotta. Tudta, hogy az igazi felemelkedés főleg önerőből lehetséges. Ehhez az embereknek kell megváltozniuk, hogy anyagi létüket megváltoztathassák. Ha ez megvan, akkor nyitva az út a többi változás felé. Ezt próbálta az olvasó elé tárni szépirodalmi formában a *Zöld árvíz* című könyvében.

Ezek után feltevődik a kérdés, hogy mi újat hozott Balázs Ferenc a szövetkezeti mozgalom, szövetkezeti ügy kérdésében, mind erdélyi, mind magyar és világ viszonylatban. Kezdjük talán a világ viszonylattal. A vidékfejlesztés és falurizmus napirendre tűzése és a szövetkezeti mozgalommal való összekapcsolása kétségtelenül akkor új elemet jelentett. És ez egy átgondolt, tudatos koncepció alapján. A részletekről az előbbiekben már volt szó. Mindenesetre az a Rabindranath Tagoretól átvett és továbbfejlesztett gondolat, hogy egy falura, egy helyi közösségre alapozva egy modellt kell teremteni, és példa erejével hatni. Őnála egy egész vidékre (Aranyos-völgy) kiterjesztve jelenik meg. Továbbá falujában, Mészkon egy paraszti házikót épített azzal az elgondolással, hogy ismerőseit, barátait, sőt másokat is (pl. külföldiek) tudjon egy különleges környezetben elszállásolni, csoportosan őket meghívni, megbeszéléseket, vitákat,

értekezleteket tartani. Ilyen szempontból faluját és a környező vidék természeti adottságait, szépségeit vonzóerővé akarta tenni.

Magyar és erdélyi viszonylatban újat jelentett, hogy a szövetkezeti mozgalmat sokoldalúvá próbálta tenni, hogy az megtudjon felelni a falu, a vidék sok vetületű elvárásainak, szükségleteinek, mint a termékek felvásárlása, feldolgozása és értékesítése. Az áruellátáson kívül a szolgáltatások terén is a tagok rendelkezésére kell álljon, mint a gépkölcsönzés, szaktanácsadás, orvosi és állatorvosi szolgálat, ellátás. Még a falu villamosítását is szövetkezeti úton gondolta megoldani.

Mindez jelentette volna a falu anyagi, gazdasági felemelkedését. Ezt kellett volna kiegészítse a falu szellemi felemelkedése, mely szerves része kell legyen a vidékfejlesztésnek. E cél érdekében össze kell fogni a mozgalmakat mint népfőiskolai mozgalom, kulturális tevékenységek (műkedvelő, színjátszó csoport, kórus, zenekar, könyvtár, ifjúsági mozgalom, gazdakörök stb.) Tiszta-ban volt azzal, hogy a falunak a szellemi elmaradottságából való kimozdítása csak úgy lehetséges, ha azt megelőzi a gazdasági körülmények, feltételek javulása. Azt is megértette, hogy e kettő elválaszthatatlan, egymást kölcsönösen feltételezik. Ugyanakkor azt is megértette, hogy az erdélyi magyarságnak önmagában kell megtalálnia az erőt a bajaiából való kilábolásból, a felemelkedéshez. Kívülről nem jöhet segítség, nincs honnan. E kérdésben elkötelezett híve volt a transzilvanizmusnak, aktív támogatója volt az Erdélyi fiatalok mozgalmanak, azok falukutatója, a falu szellemi életét szervező tevékenységének. A szövetkezeti mozgalom megszervezését kulcskérdésnek tartotta e célkitűzések megvalósíthatóságának kérdésében.

Visszatérve Bölöni Farkas Sándor és Balázs Ferenc személyének, személyiségének összehasonlításához, mindkettő világjáró magyar volt a maga korában. Mindkettő a külföldön látottakat, tapasztaltakat összehasonlította a hazai viszonyokkal és történelmi, az egész népünket érintő és érdeklő következtetéseket tudott levonni. Mindkettőt a sorsformáló értelem kategóriájába sorolhatjuk, képviselőjének tekinthetjük.

Ami a kettőjük között eszmei téren mutatkozó különbséget illeti, meg kell említenünk, hogy amíg Bölöni Farkas Sándor a leghumánusabb, leghaladottabb liberális eszmék elkötelezett híve volt, Balázs Ferencnél bizonyos szocialista, mai szemmel nézve szociál-demokrata beütések is voltak. Megdöbbenette, amikor tapasztalta, hogy falujában az anyagi helyzetük alapján csoportok vannak kialakulva, és közöttük elválasztó vonalak húzódnak, előítéletek érvényesülnek, ahol az emberi értékek nem mindig jönnek számításba. Ezen próbált enyhíteni, a különbségekhez kapcsolódó érzelmeket próbálta csendesíteni, de nem mindig sikerrel. Az úgynevezett parasztgőg sokszor zavarta munkájában. nem vették jó néven, hogy csak a személyes tulajdonságokat értékeli, függetlenül az anyagi helyzettől. E kérdésben az ifjúságnál keresett támaszt, úgy látta, érezte, hogy körükben nagyobb az esély e kérdések rendezésére. Minden vonatkozásban elkötelezett híve volt az esélyegyenlőségnek, nehezen tudta elviselni az anyagi helyzethől adódó előítéleteket. A szövetkezeti mozgalmat is úgy tekintette, mint eszközt az esélyegyenlőség megteremtésére. Összességében a falu-fejlesztő mozgalom végső célját abban

látta, hogy elejét veszi annak, hogy a falu egy része, hányada proletár sorsba essen vissza, süllyedjen. Úgy érezte, hogy tervezni kell a jövőt, programot kell kidolgozni a falufejlesztés kérdésében, a gazdasági és humán tényezők számbevételével. Valamiféle ideális berendezkedés lehetősége foglalkoztatta, mely felé vezetni kell a közösséget, a rendelkezésre álló eszközök és módszerek segítségével, mint szövetkezeti mozgalom, gazdaköri mozgalom, népfőiskola, vidékfejlesztés stb.

Egy bizonyos fajta szociális igazság megteremtésének gondolata foglalkoztatta. Alapjában véve idealista volt, és éppen ezért elgondolásaiiban sok volt az utópista elem. Ő erre az utópiára tette fel életét, ezért áldozta fel egészségét.

Érdekes jelenségbe ütközött faluja az egyházközség ügyeinek átvételkor. Volt az egyházközségnek egy méretre nem jelentős birtoka az Aranyos partján, a falu határának többi részétől elszigetelve, amely kertészkedésre, öntözéses gazdálkodásra kiválóan alkalmas. E területnek hivatalosan Kaptakert, népiesen Hurkalyuk volt a neve (mivel a háttérbe húzódó hegyen egy barlangocská volt) Ezt a területet kiosztották a hívek között egy minimális földbérért, és időnként újraosztották bizonyos, szigorúan betartott méltányossági elvek szerint. Ezt ő példaképnek tartotta, hogy a közösség, ha akar, tud adminisztrálni egy közös vagyont, tiszteletbe tartva az egyén, család alanyi jogaihoz igazodó méltányosság elveit. E példában is igazolva látta, hogy a szövetkezeti eszme, a közös érdek elfogadása és tiszteletbe tartása megvalósítható, ha van rá akarat és hozzáállás. Tehát az egyéni és közös érdek összeegyeztethető.

Balázs Ferenc is, akárcsak Bölöni Farkas Sándor a maga korában, nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy az erdélyi magyarságnak kitekintése legyen a világra, annak szellemi, eszmei mozgalmaira. Mindketten hittek abban, hogy a felzárkózás létfontosságú probléma. A leszakadás, szellemi elmaradottság, tunyaság nagy veszélyeket rejt magában. A tömegek, amelyeknek nagy hányada falun lakott, sok vonatkozásban, többek között e vonatkozásban is, külső segísége szorul. Tisztán látta e kérdésben az erdélyi magyar értelmiség felelősségét. A világkörüli útja során a különböző országokban (fejlett és elmaradott) tett vidékjárásain szerzett tapasztalatait, impresszióit próbálta, akarta hasznosítani. Mivel írói tevékenysége elismeréseként az Erdélyi Helikon tagjai közé fogadta, meghívást kapott az erdélyi magyar írók és költők marosvécesei, báró Kemény János által szervezett és vendégül látott évi találkozóra. Ezt a lehetőséget is felhasználta arra, hogy felhívja a figyelmet az elmaradott tömegek kultúr színvonalának emelésének fontosságára. Javasolta olyan olcsó, de színvonalas könyvek kiadását, melyekkel segíteni lehetne a népkönyvtárakat. Ugyancsak javasolta olyan népszerű, de színvonalas színművek írását, melyeket be lehessen iktatni a műkedvelő színjátszó csoportok programjába. E javaslatok nagy megértésre és támogatásra találtak. Rögtön bizottságot is alakítottak a kérdés kezelésére, mely bizottságnak, természetesen, ő is tagja lett.

Az 1934-es év nyarán tartott találkozón felmerült a kérdés, hogy az erdélyi magyar írók is a PEN-Clubnak (Írók Világszövetsége) tagjaivá kellene válnanak. A Román Írószövetség már tagja volt a PEN-Clubnak, azon keresztül volt lehetséges a belépés. Mivel az erdélyi magyar írók igényt tartottak rá, hogy sorsukat maguk intézzék, úgy döntöttek, hogy a Román PEN-Clubnak e

kérdésben alosztálya legyenek. E kérdéskör intézésére bizottságot hoztak létre, melynek tagjává választották Balázs Ferencet, minthogy lelkes híve volt az ügynek, és széles nemzetközi kitekintéssel is rendelkezett.

Balázs Ferenc személyének, egyéniségének bemutatásakor az sem elhanyagolható körülmény, hogy világkörüli útjának amerikai és ázsiai szakaszában aktív tagja, résztvevője volt az ifjúság békemozgalmának. Úti programjának fontos része volt a mozgalommal való kapcsolattartás. Nála ez nem volt elválasztható a szövetkezeti mozgalomtól, ideáloktól. Haladó, humanista felfogásának ez is részét képezte.

E két erdélyi, magyar személyiségnek van még egy közös vonása, sorukban közös elem az, hogy az utókor ismeretei és értékelése messze elmarad attól, amit megérdemelnek.

KEDEI MÓZES

UNITÁRIUSOK I. EGYETEMES TALÁLKOZÓJA 1999. AUGUSZTUS 14-ÉN

A vallás és lelkiismereti szabadság, egyházalapító püspökünk szellemében gyűltünk össze augusztus 14-én Székelyudvarhelyen, a Szejke-fürdőn. Minden idők egyik legnagyobb unitárius találkozóját tartottuk azon a földön, amelyet Orbán Balázs sírja és emléke avat számunkra szent földdé. A találkozó a következő program szerint zajlott le:

De. 10,30-tól a küküllődombói rezesbanda fújta a tohorzót.

Kezdesi idő: 11 óra

1. ének: Világosság szent Atyja...(23-as)
2. Megnyitó: Kedei Mózes helybéli esperes-lelkész
3. Ünnepi istentisztelet.

Ének: Mint a szép híves patakra (189, 1 vers)

Ünnepi egyházi beszéd: dr. Szabó Árpád püspök

Ének: Szívemet hozzád emelem (185, 1 vers)

Kötődés a szülőföldünkhöz: dr. Rezi Elek főjegyző

Kötődés népünkhöz: Székely Miklós esperes

Ének: Gondviselő jó Atyám vagy (60, 1 vers)

Kötődés egyházunkhoz: Nagy László esperes

Kötődés a világ unitarizmusához: Kedei Mózes esperes

Ének: Erős várunk...(213, 1 vers)

Kötődés a kereszténységhez: Máthé Sándor esperes

Kötődés az emberiséghez: Szombatfalvi József esperes

Ének: No minden népek dicsóítsétek...(190, 1 vers)

Kötődés jövőnkhöz: Gyerő Dávid ODFIE titkár

Ima: dr. Szabó Árpád püspök

Miatyánk, áldás

Ének: Unitárius ifjúsági induló

4. Köszöntők.

A Magyarországi Unitárius Egyház nevében: dr. Murvay Sámuel, az angliai Unitárius Egyház nevében: Austin Fitzpatrick, az Amerikai Unitárius Univerzalista egyház nevében Cathy Cordes, a nyugati magyarok nevében dr. Gyarmathy György, a Magyar nemzeti Örökség és Kulturális Alap nevében Csalóközi Zoltán, a Megye Önkormányzat nevében Kolumbán Gábor, a parlamenti képviselők nevében Antal István és a székelyudvarhelyi Polgármesteri Hivatal nevében Szász Jenő mondott köszöntő beszédet.

5. Kopjafaavatás.

Az avató beszédet dr. Kisgyörgy Árpád marosvásárhelyi főgondnok, az áldást dr. Rezi Elek főjegyző mondta. Ezután a helyi Balázs Ferenc-Vegyekar és a Székely Dalegylet a Szózatot énekelte Orosz-Pál József vezényletével.

6. Ünnepi műsor.

Egyesített kórus (küküllődombói, magyarsárosi, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi és székelyudvarhelyi kórusok): 3 énekszám

Szavalat: Kómúves Kelemenné – szavalta Szalai Zsuzsanna

Székely Dalegylet: 2 énekszám

Balázs Éva színművésznő vers-összeállítása

Balázs Ferenc Vegyekar: 2 énekszám

Szavalat: Kosztolányi Dezső Európa c. versét elszavalta Ilkei Ildikó

Népdalok: Sorbán Enikő, Iszlai Borbála, Simon Edit ODFIE tagok

Tematikus népitánc-összeállítás: Csalóka együttes

7. Záróbeszéd: Balogh Ferenc kolozsvári főgondnok

8. Koszorúzás Orbán Balázs síremlékénél. A koszorúzás alatt a dombói fúvósok játszottak.

Az Egyesült Államok nagykövetének üdvözlő távirata kevéssel a találkozó után érkezett meg. Mivel a több ezer résztvevő a helyszínen erről nem értesülhetett, álljon itt az üzenet: *„Hölgyeim és Uraim! Unitáriusok Romániából és az Egyesült Államokból, Magyarországról és Európa más országaiból! Az Egyesült Államokban találkoztam unitárius-univerzalistákkal, és nemrég alkalmam volt, hogy Kolozsváron találkozzak az unitárius püspökkel, dr. Szabó Árpáddal, és el kell mondanom, nagyon meghatott az a tény, hogy közösségek között, amelyek olyan messze élnek egymástól, a testvérkapcsolat újjáéledt és virágzik mindjárt az 1989-es változások után a nehéz évtizedek ellenére, amikor mindenfajta érintkezést akadályozott az elnyomó rendszer Romániában. Megtudtam, hogy az elmúlt tíz évben a ti elképzeléseitek egy sikeres, erős és életképes testvéregyházközségi hálózattá nőtt, az erkölcsi értékekre alapozva, célul tűzvé ki, hogy Erdély térségében a különböző felekezetű és nemzetiségi népek életét jobbra tegye. Szeretném, ha sok ilyen hálózat létezne a ti országotok és az Egyesült Államok között. Sikert kívánva Önöknek, hadd végezzem egy Thomas Jeffersontól vett idézettel, aki az Egyesült Államok harmadik elnöke volt, vallását tekintve unitárius: „Béke, jólét és az erkölcsök szoros kapcsolatban állnak egymással.”* Őszinte tisztelettel James C. Rosapepe

Az Unitáriusok I. Egyetemes Találkozóját hagyományteremtő szándékkal szerveztük meg, s hisszük, hogy amíg unitáriusok élnek Erdélyben és a világ más részein, addig Székelyudvarhelyen, a Szejkén minden év augusztusának második vasárnapján összegyűlnek, hogy hálát adjanak Istennek a megtartásért, és áldását kérjék életükre.

SIMÉN DOMOKOS

A HOMORÓDFÜRDŐI UNITÁRIUS BÚCSÚ

1999. augusztus 14-én unitárius világtalálkozó volt a székelyudvarhelyi Szejkén, Orbán Balázs kapuinál. Ez a világtalálkozó a valamikori homoródfürdői, úgynevezett „Unitárius búcsúnak” újraélesztett, kiszélesített, egyetemes unitárius világtalálkozóknak a kezdetét ígéri. A helye, a formája, a megszervezése, a lefolyása és a jellege az Orbán Balázs emlékében és szellemében is mássabb.

Jelen írásom célja az, hogy emlékezzünk meg a megszüntetett homoródfürdői néhai búcsúnkra, hogy unitárius emlékeink közül ne kallódjon el.

Orbán Balázs katolikus mintára képzelte és írta meg ennek az emléket, melyet az irodalom és a hagyomány mindig unitárius búcsúnak nevezett¹. Így ír róla: „Homoródfürdő három patak összefolyásánál fekszik, csaknem a Hargita alatt/ a Székelyudvarhely Csíkszeredával összekötő 19. század elején készített országút mellett².” A sok kereszt a katolikus vidéket jelzi. Ásványos és gyógyító forrásai a helységet átszelő Homoród bal partján vannak. A 18. század leglátogatottabb fürdője volt. A forrásokat *régtől fogva csodatevő hatásúak*nak tartották (az aláhúzás a szerzőtől). Lázár János nevű örmény 1765-ben gyógyulása emlékére Szent János tiszteletére építtette a ma is álló kápolnát, hol népes katolikus búcsúk is tartatnak. Homoródfürdő legérdekesebb korszaka aug. 16-a. Ekkor tartatik itt a ZSENGÉRE (kiemelés tőlem) nevű nagyszerű unitárius búcsú. Ugyanis a Homoród-vidéki unitárius falukban, az *újsütetből vett úrvacsora után* (?) áhítatos zsoldárokat zengve (?) faluként felsereglenek ide néhány napig (?), esznek, isznak, vigadnak (?). Ilyenkor a csendes völgy megnépesül, a bérccek kedélyesen visszhangozzák a mulatozók örömját, főként estve, a felgyújtott nagy tüzek körül csoportosult tömegek által élénkített völgyecskének varázsszerű kinézése van.³

A néprajzos irodalom az Orbán Balázs tudósítására alapoz:

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos így írt a homoródfürdői unitárius búcsúról: „...emlékezzünk meg a protestánsok búcsúiról is, mert ilyenek is vannak. Rendesen valami nevezetes helyi történelmi esemény színhelyén tartott kirándulósó népünnepséget értenek rajta, amilyen pl. a debreceniek nagyerdei vendégeskedése annak emlékére, hogy léányait itt mentették meg a váradi basa janicsárjaitól. Hasonló emlékszóka (?) a homoródvidéki unitárius búcsú: aug. 16-án az újkenyérből vett úrvacsora után (?) zsoldárokat énekelve, faluként a Zsengérc (!) nevű bércce vonulnak, s itt néhány napig

esznek, isznak, vigadnak. Az ilyenek közül egyik-másik a mondai magyarázat ellenére egykori katolikus búcsúk maradványa.”⁴

Bárh János is hasonló véleményen van a Szendreyekkel. A magyar néprajzi irodalomban - írta - különlegességgként emlegetik a protestáns búcsúkat. Jellemző adatként a debreceni civisek nagyerdei kálvinista búcsúját és a homoródi unitárius búcsút szokás felsorakoztatni. Valószínű, hogy ezeknek a sokadalmaknak csak a neve búcsú. Bár az unitáriusok áhítatos zsoltárokat zengedezve vonultak aug. 16-án az újsütetű úrvacsora után (?) a homoródi fürdő tájékára, úgy látszik, hogy több napos összejövételük a földi örömök és zajos vigasságok jegyében telt el (!). Kétségtelen azonban, hogy az unitáriusok homoródi búcsúja valamiféle búcsúszerű, középkori katolikus vallási ünnepség emlékét őrzi (kiemelve a szerzőtől).⁵

Az előbbi tudósítások és vélemények arról győznek meg, hogy szükség magunkat ismertetni annyi téves felfogás és vélemény miatt, amit terjesztett az „ismeretlenség” rólunk.

A fenti „tudományos” ismertetések és vélemények unitárius-idegenek és szerzőik így írtak a homoródfürdői búcsúról. Nem csodálkozom, mert egyikük sem vett részt azon soha.

A búcsú kérdésének témáját az igazságnak legmegközelítőbbnek a Jánosfalvi Sándor István tudósítását tartom. Ő 1841 táján a szomszédfaluban, Homoródkarácsonfalván unitárius lelkész. Ismertetve a két Homoród vidékét a következőket írta Homoródkeményfalva ismertetésénél: „Keményfalván felül...a kevés néptől járatott úton ér az ember, mintegy órányira a fenyvessé vált erdőkön...fel éppen a fejben, csaknem a Hargita alatt lévő homoródi borvízhez, hová nem csak más idegenek mennek fel nyaranként az országnak minden részéből, hanem különösen az abásfalviak és keményfalviak, s csaknem mindnyájan egyszerre.... a *nyári takarodás* (kiemelés a szerzőtől) után egy vasárnapra, mikor ott szép érzésű papjaik vannak azokkal együtt, s ott isteni tiszteletet tartván estig vigalommal s azzal a hűvös s néha holdvilágos csendes estvén hasonló édes társalgások, éneklések és vigaszágok közt haza eregélnek honn hagyott öregeikhez”.⁶

Kelemen Imre volt oklándi lelkész-esperes is megemlékezik a homoródfürdői búcsúról a Kalauz című kéziratot munkában, a keményfalvi fejezetnél. Azt írta, hogy „Ez egyházközség, ill. a tagjai kezdték el azt sokáig gyakorolt, sokat emlegetett homoródfürdői unitárius búcsút (?), melyre messze vidékről is eljöttek... Az úgy kezdődött, hogy aratás után, elején 2–3 család összefogott és szekerre ülve felmentek a borvízre s ott a hazulról vitt étel és ital mellett egy kellemes napot töltöttek el. Ezt mind többen kezdték gyakorolni. A végén csak az öregek maradtak otthon. S amikor a pap sérelmezte, hogy aratás befejezése után senki sincs a templomban, akkor a hívek azt mondták, hogy jöjjön a pap is velük, s ott tartson *hálaadó istentiszteletet* (kiemelés a szerzőtől). Attól kezdve ez így ment. Aztán a dolgot az esperes vette kezébe. Minden esztendőben augusztus 3. vasárnapján a vidék több ezer unitáriusa ment az unitárius búcsúra az *aratási ünnepre* (?) (kiemelés a szerzőtől), ahol istentiszteletet tartottak, s délután műsoros ünnepély is volt (az utolsó időkben). Aztán több falu vitte a maga zenészeit és 10–20 helyen táncoltak, s még

annyi helyen daloltak úgy, hogy csengett az erdő bele. Aztán ennek is vége lett az új világ kezdetekor. Talán az utolsó unitárius búcsú 1943-ban volt” (?). A Medesér fejezetnél Kelemen a mellette tartott összejövetelről így emlékszik meg: „Olyanforma volt ez is, mint a homoródfürdői unitárius búcsú, vagy *őszi hála ünnep* (kiemelés a szerzőtől), mely aug. harmadik vasárnapján volt.”⁷

↳ Rég gyűjtöm a homoródfürdői búcsúval kapcsolatos népi szokásokat, hagyományokat, eseményeket, melyeket a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Néprajzi szekcióján felolvastam, de amelyek most nem tartoznak e tanulmányhoz.

A fent idézett forrásokkal kapcsolatban a következő megjegyzéseim vannak: Azt köztudottan homoródfürdői unitárius búcsúnak nevezték, de a róla írók nevezték: zsegrége, az újsütetből vett úrvacsora utáni búcsúnak, nyári takarodás utáninak, aratási ünnepnek, vagy Medesérnél őszi hála ünnep őszszejövetelének-búcsújának.

A búcsú eredetére, kezdetére nézve nincsen semmilyen pontos adatunk. A róla megemlékezők írásaiból kiemelem a következő fontosnak vélt megállapításokat és véleményeket:

„Ember emlékezet óta meg volt”. „Egykori katolikus búcsúk maradványa”, „Kétségtelen azonban, hogy az unitáriusok homoródi búcsúja valami féle búcsúszerű középkori katolikus vallási ünnepség emlékét őrzi.” Időzítése nagyjából a Szent István-napjához közel eső vasárnapra van téve. „Valamilyen történelmi megemlékezéshez kötődik”. „A forrásokat régtől fogva csodatevő hatásúaknak tartották.” Véleményem szerint a vélekedésekben és megállapításokban kell legyen valamilyen valóságnak, igazságnak, mely a régmúltba nyúlik vissza, az idő és a vallásváltoztatás homályába vész el.

Egyetlen magyarázatát tartom lehetségesnek a homoródfürdői unitárius búcsúnak, azt, hogy a pogány korból ered, a források melletti áldozások idejére nyúlik vissza, gyógyító-csodatevő erejénél fogva, amit a kereszténység felvétele után a középkorban búcsújáró helyé szenteltek, mert a nép ragaszkodott a hagyományokhoz. Ezt látszik bizonyítani az, hogy Szent István napjához kötődik; hogy nem csak az unitáriusok mentek akkor oda, hanem a környék katolikus és református lakói is; hogy a gyógyító borvízforrásokból mindenki ivott és vitt is haza és amíg a mostani országút meg nem épült, eléggé rejtett helyen volt. Abásfalva és Keményfalva unitárius lakossága miatt nevezték unitárius búcsúnak, pedig a Kis-Oláh falu határához tartozott a terület. A források, kövek, fák melletti áldozást az Árpád-kori, de különösen a Szent László dekrétum szigorúan tiltotta. Hiábavaló volt a szigorú tiltás, mert a pogány kor hagyománya öröklődött a keresztény hitvilágba is, és a tiltások ellenére a „rejtett” helyekre „búcsú” címen összegyűltek az ahhoz a környékhez tartozó emberek, még a reformáció után is. Solymosi Sándor megállapítja, hogy mikor a mitikus elemek valamely fejlettebb vallás felvételekor hitbeli komoly jelentésüket elvesztik...csupán, mint emlékröcsök maradnak a hagyományban, de nem mind tűnnek el.⁸

Felmerül a kérdés, hogy a pogánykor gyógyító forrásainak hagyománya, mint búcsújáró hely, a reformációkor nem törlődött-e el?

A történelmi tények azt bizonyítják, hogy nem. Bizonyításként Erdővidékének történetéből idézek, mely vidék protestánsnak van elkönyvelve a köztudatban, elenyésző katolikus lakossággal. Megemlítem az Olasztelek mellett lévő „Vérárka fejének” nevezett római tábor helyén lévő forrás mellé való búcsújárást-zarándoklást, mint az ősoktól örökölt szokását a vidék lakosságának, hová rendszeresen ellátogatott a vidék népessége. József császár a búcsún történt verekedések miatt rendelettel szüntette meg ezt a protestánsnak (is) nevezhető búcsút.⁹ A Tortoma hegy Dél felőli oldalán van a gyógyító „Fejmosó kút”, hová szintén az erdővidéki nép szokott összegyűlni 1817 körül, mikor az itteni gyakori verekedések miatt az idevaló búcsújárást államilag be nem tiltották. Megjegyezni kívánom, hogy a forrás közelében lévő üregeket pogány áldozóhelyként tisztelte a nép. Az 1867-ben végzett forrás körüli ásatásokkor nagy kőlappal fedett pogánykori sírokat tártak fel.¹⁰ Hasonló búcsújáró hely lehetett - a pogány korból - a homoródfürdői gyógyító borvízforrások is.

Írások nincsenek róla, de a hagyomány megőrzésének „időszámítását” Solymosi érdekesen szemlélteti¹¹. E szerint egy gyermek a nagyszülőktől hallottakat unokájának adja át, és mint egyetlen átadó 120–150 évnyi időtartamot örökít át tovább. A többi átadásnál, csak felényi időt számítva, négy átszármaztató az elsóvel együtt 400 esztendőt hidal át. Tizenkét egymás utáni leszármazó emlékében tart szóbeli továbbadással 1000 éves hagyományt, mely a közvetlen családban, ha meg is szakadhat, de a faluközösségben tovább él. Így élhetett századokban át a homoródfürdői gyógyító források melletti pogány áldozatok hagyománya-emléke búcsú formájában az unitárius vallásnak megfelelő formában és tartalomban. Megjegyezni kívánom, hogy Homoródfürdőn van külön katolikus búcsú, és más időben, hová a vidék unitárius lakossága nem megy el, ellenben a Szent István nap körüli unitárius búcsúra felekezeti különbség nélkül a vidék lakossága elment. Ez a tény is ősi közös hagyományt sejtet. Csak megemlítem a csíksomlyói búcsút, mely a Kárpátokon innen és túli katolikus lakosságot gyűjtötte össze a régimúlt időben, és amelynek eredetét a Somlyó hegyén tartott „Napkultusz” maradványának tartják egyesek.

Elgondolkoztató az, hogy az egymás mellett lévő katolikus és unitárius falvak népe külön zárt egységet alkotott a reformáció óta, a vallás egy „előjövő” választóvonal volt köztük. Akkor mivel magyarázhatjuk meg azt, hogy a katolikus falu területén, kaszálóján, erdőjén az unitáriusok századok óta „búcsút” tartanak? Elképzelni is nehéz, hogy mikor egy kaszavágásnyiért is öltre mentek az emberek, akkor egy egész napig, ne adj Isten, 3–4 napig mindent letapodjanak a búcsúsok, kárt téve a fűbe-fában. Valamennyi magyarázata ennek is kell legyen, ami a vallásos jelleg mellé társul. Úgy gondolom, hogy a Jánosfalvi Sándor István könyvében Keményfalva fejezetnél valamilyen elfogadható magyarázatot találhatunk, mely a kölcsönösség elvével feloldható. Keményfalva határában egy vízmosásos 5-6 öl mélységű helyen a tömör só bányászható volt. A keményfalviak „némi előzetes kedvezéssel az oláhfalviakat beleszabadították”¹² írja könyvében, hogy sőt bányásszanak. Lehetségesnek tartom a falvak közti szóbeli megegyezést ebben a kérdésben., még az ősi időkből.

A búcsúra minden faluból úgy indultak, hogy a de.-i istentiszteletre felérjenek Homoródfürdőre, elhelyezkedjenek szekeresről. Az istentiszteletet végző-

ket - lelkész- és énekevezér -, Kelemen Imre szerint, az esperes jelölte ki. A szabadtéri istentisztelet, mikor én is jelen voltam, a Homoród jobb partján lévő villa tornácából, a mostani híd mellett volt vezetve, a nép körbe vette patakon innen és túl a villát. Utána mindenki ment a szekéréhez, koma, sógor, rokon, katonacimbora, ismerős, megkeresték egymást a pálinkás üveggel és megisztították még az ismeretleneket is. Az ebédnél az asztal a gyepre terített pokróc volt. Közben szólt a zene, a fiatalok táncoltak, mások énekkel toldották meg a jókedvet. A kirakodó vásár élénk volt. A borvíznél sorba álltak korsókkal és üvegekkel, főleg az asszonyok. Néha összefutottak, főleg a táncolók, hogy elválasszák az összeakaszkodókat, míg a bicska előkerült volna azelőtt. A verekedések nem vallási jellegűek voltak, hanem leggyakrabban a lányok miatt. Azért megesett, hogy egy-egy szekérdereknyi sebesültet vittek a kötözőbe az orvoshoz. Mint érdekességet megemlítem, hogy a gyepesi Benedek Ágoston ny. lelkész és Benedek Gyula néhai tanár apjának itt verték ki egy verekedés alkalmával a szemét. Id. Jakab Ferenc a volt homoródszentmártoni Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet elnöke volt 1934-ben, mikor a falu lakóival román templomot építettek. A román őrmester külön táncot „szervezt” a homoródfürdői búcsúra. Az „új román” legényekkel együtt behívatta a falu és a hozzátartozó faluk legényeit, és megparancsolta, hogy az általa küldött zenészek „muzsikájára” táncoljanak csak. Akkor, mondja Ferenc bácsi, három zenekar volt még ezen kívül. A búcsú alkalmával senki sem ment az őrmester „fogadta” zenészekhez táncolni. Hétfőn és kedden sorra és egyenként hívatta az őrmester az őrre a legényeket és a „szokásos módszerrel” vett elégtételt rajtuk az engedetlenségért.

A visszaemlékezők szerint a búcsú napján soha sem esett az eső.

A csósztáncot a hagyomány szerint ott járták el a lókodiak. Lóversenyre is emlékeznek.

A résztvevők számára vonatkozóan eltérőek a vélemények: 500–600, 1 500, 5 000, 10 000 létszámról beszélnek. A közvélemény az, hogy több ezren voltak, „alig fértek, annyian voltak” vallották. Párválasztásra is alkalmas volt a búcsú.

Délután mindenki haza indult. A szűk völgyben volt „fogathajtás”, tengelyakasztás és falunként a hazaértektől a búcsúzkodás.

Az utolsó istentisztelettel tartott vallásos jellegű búcsú 1943-ban volt, Kelemen Imre szerint. A háború után is 1947-ig összegyűltek még, főleg a fiatalok a szokott vasárnapon, táncoltak, mulattak, de istentiszteletre nem emlékeznek¹³.

1999-nek kellett eljőnnie, hogy ezt a régi hagyományt, ha más keretek és formában, máshol, Orbán Balázs kapuinál újra megszervezhesse az unitárius egyház a székelyudvarhelyi egyes számú egyházközség jóvoltából és szervezésében – világtalálkozóvá. Reméljük, hogy a régi hagyomány új formában unitárius hagyománnyá fog válni, de megőrzi a százados hagyományait is, melyből kinőtt az új hajtása.

Jegyzetek

¹ Orbán Balázs: Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi, népismereti szempontból. I.71. Továbbá: O. B.

² Saját jegyzetem, mely szerint a régi országút melletti dombon ősvár maradványai vannak.

³ Az O. B. leírásához az aláhúzott kiemelések és zárójeles toldások a szerzőtől vannak.

⁴ Magyarság Néprajza. Budapest. 1943. IV. 249. A zárójeles betoldások a szerzőtől.

⁵ Magyar Néprajz. Budapest. 1990. VII. 377–378. Népi vallásosság. A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. Írta: Bárh János. A kiemelések és a zárójeles betoldások a szerzőtől.

⁶ Jánosfalvi Sándor István: Székelyhoni utazás a két Homoród mellett. Erdélyi ritkaságok. Szerkeszti dr. Jancsó Elemér. Minerva Kiadó. 1843. Kolozsvár. I. 36. Tovább: J. Sándor I.

⁷ Kelemen Imre: A mi unitárius egyházunk, kalauz, vagy az unitárius föld leírása. Marosvásárhely. Kézirat a család tulajdonában.

⁸ Magyarság Néprajza, Budapest. III. 14.

⁹ O. B. I. 220.

¹⁰ O. B. I. 222.

¹¹ Magyarság Néprajza Budapest, III. 12.

¹² J. Sándor I. I. 37.

¹³ Rácz József Csíkszeredában lakó ny. tanár-igazgató 1947-ben a cséplési ellenőri fizetéséből előlegezte meg, a pénzbevéltást követő pénztelenség miatt, a csekefalvi ifjúság számára egy teherautó fuvardíját, mellyel a csekefalvi ifjak a homoródfürdői búcsúra mentek. Nevezett afia istentiszteletre nem emlékszik. Úgy vélem, hogy ez az 1947-es év volt az utolsó alkalom, amikor utoljára, ha nem is unitárius búcsú, de a hagyománynak megfelelő összejövetel volt a homoródfürdői borvízforrásoknál.

PAP MÁRIA

BESZÉLGETÉS LEONARD SMITH-SZEL, A MANCHESTERI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM PRINCIPÁLISÁVAL

- Hogyan jött létre a Sharpe-ösztöndíj? Kérem ismertesse röviden a történetét!

A Sharpe-ösztöndíj egy alapítvány, melyet Miss Emily Sharpe, egy híres egyiptológus lánya tett itt Manchesterben, a teológián és a Channing Lányiskolában erdélyi diákok részére.

Az oxfordi Manchester-College-be már az 1880-as évektől érkeztek diákok Erdélyből, és volt két diák, akik az Unitarian College-be jöttek még 1911 előtt, vagyis az ösztöndíj megalapítása előtt. Az ösztöndíj az első világháború előtt indult be, de az első diák a háborús helyzetre való tekintettel csak 1921-ben érkezett. Úgy tudom, hogy Lőrinczi Dénesről van szó, aki akkor látogatott ide, mikor az édesapám volt a kollégiumban a szenior. Abban az időben az

ösztöndíj két éves időtartamra szolt...nem tudom, hogy mennyi lehetett az eredeti összeg, mindenesetre elég volt ahhoz, hogy a két éves időtartamra a diáknak minden biztosítva legyen.

- Mi az ösztöndíj célja?

Az utóbbi időben véleményem szerint az, hogy lehetőséget biztosítson az angol nyelv elsajátítására. Úgy gondolom, hogy ez volt az elsődleges cél az ösztöndíj újjászületésekor, a Ceauşescu időszakban, mikor Rezi Elek, Harkó Zoltán, majd Nagy Ferenc voltak a diákjaink. Ez talán most már változni fog, hiszen mind több a lehetőség az angol nyelv elsajátítására Romániában is, és az utóbbi időben a diákok már jó angol nyelvtudással rendelkeznek.

A másik cél, hogy megismerkedjenek a brit unitarizmussal, az angol unitárius egyházközségek életével, hogy megértsék történelmüket és egyházpolitikánkat, és természetesen, hogy részt vegyenek a kollégium életében. A kurzusaink nyújtotta lehetőségek mellett az ideérkezők programját úgy állítjuk össze, hogy figyelembe vesszük az előzetes tapasztalataikat. Ez érthető is, hiszen más dolgokat nyújtunk még diákoknak vagy frissen végzett lelkészeknek, mint 10-12 év gyakorlati tapasztalattal rendelkező lelkészeknek.

- Véleménye szerint az ösztöndíj betölti-e azt a szerepet, melyért alapították?

Én sajnos nem ismerem az alapító eredeti elképzeléseit. Világos, hogy ma a lehetőségek sokkal korlátozottabbak, mint voltak, és a teológiai képzés is nagy változáson ment át. Így csak annyit tudok mondani, hogy ma az ösztöndíj nyújtotta lehetőségek teljesen mások, mint megalapításának első éveiben. A kezdetekkor inkább akadémiai képzés volt, és az ösztöndíjasok teológiai diplomát szerezhettek az egyetemen. Ez ma már nem lehetséges egyrészt az idő rövidsége miatt, másrészt mert a tengerentúli diákok számára a megállapított tandíj nagyon magas.

- Az ösztöndíjra pályázóknak ön szerint milyen feltételeknek kell eleget tenniük?

Hát elsősorban némi angol tudás, ami nem feltétlenül jelenti a nyelv kiváló ismeretét. Úgy gondolom, hogy a gyakorlati tapasztalattal rendelkező lelkészek többet nyerhetnek, mint például egy teológiai hallgató. Véleményem szerint a legtöbbet azok nyerhetnek, akik mögött 8-10 év lelkészi szolgálat áll. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egy vagy két év gyakorlattal rendelkezők nem jöhetnek, de a saját, több évi tapasztalatuk hozzájárul a brit unitarizmus jobb megértéséhez.

- Mi az ön tapasztalata a Sharpe-ösztöndíjasokkal?

Úgy gondolom, hogy sokat nyertek e lehetőség által, és nemzetközi kapcsolatokat építhettek ki. Angol tudásuk is sokat fejlődött, és ez talán nem csak az angol nyelvóráknak köszönhetően, hanem a mindennapi használat és az unitárius egyházközségek és hívek megismerése által is. Az itt tartózkodásuk mindenképp kiszélesítette látókörüket, mint ahogy a mienk is, mert általuk sokat tanultunk az erdélyi helyzetről, főként a Ceauşescu időben, mikor elenyésző ismeretünk volt az ottani dolgokról. E kölcsönös megismerés talán közelebb hozta a két mozgalmat, még akkor is, ha teológiailag ez nagyon kétséges kijelentés.

- *Melyek az ösztöndíj jelenkori gondjai?*

Az ösztöndíjjal kapcsolatos gondok jelenleg gyakorlatiak. Először is ott van a pénzügyi alap előteremtésének kérdése. Minden alkalommal gyűjtési felhívást intézünk, és nagyban függünk az alapítványoktól vagy egyházközsegektől befolyt pénzeszegektől. Ilyenkor gondot okoz az is, hogy nem tudunk egy pontos összeget mondani, de mostanában figyelembe vettük az egyetemek által külföldi diákoknak javasolt összeget, mely kb. évi 6000 fontsterling.

A másik gond a szálláskeresés, tekintettel arra, hogy a Luther King House nem rendelkezik hétvégi szállásolási és étkezési lehetőségekkel. Ez azt jelenti, hogy diákszállóban vagy unitárius családnál kell helyet keresnünk, és jóllehet a hétvégi elszállásolás nem okoz gondot, az ösztöndíj egész időtartamára biztosított elszállásolást elég nehéz megoldani.

-*Ha lehetősége volna, mit változtatna az ösztöndíjon?*

Az ösztöndíj először is nem rögzített, semmilyen értelemben. A programot mindig az ösztöndíjas személyének függvényében állítjuk össze, természetesen aszerint, hogy miként tudjuk megteremteni az anyagi alapot. Így tehát az ösztöndíjat a körülmények alakítják.

Amin változtatni szeretnék, az az, hogy az ösztöndíjjal kapcsolatos munkálatok hamarabb elkezdődjenek, és hogy több időnk maradjon a kérdések megoldására. A másik dolog, amit nagyon szeretnék, az volna, hogy az ösztöndíj anyagi alapja növekedne vagy kiegészülne, hogy ne kelljen minden évben felhívással gyűjteni a pénzt. Ez akkor talán lehetővé tenné, hogy kijelentsük: Igenis, két évre tudjuk az ösztöndíjat biztosítani - de persze ennek nagyon kicsi a valószínűsége. Jelenleg viszont csak úgy tudjuk biztosítani, ha megosztjuk a két unitárius kollégium, a Unitarian Manchester és Harris Manchester College Oxford között. Három vagy négy évvel ezelőtti kolozsvári látogatásom alkalmával elmagyaráztam a püspök úrnak, hogy kénytelenek vagyunk megosztani az ösztöndíjat, mert a felhívással sem gyűl annyi pénz, hogy a kollégium egy egész évet vállalni tudjon. Eredetileg a tervem az volt, hogy az akadémia egy évharmadra jöjjön, de Kolozsváron úgy vélték, hogy jobb volna egy éves ösztöndíj. Hazatértemkor megbeszéltem az oxfordi principálissal, és úgy határoztunk, hogy az ösztöndíjat kétévenként ajánljuk fel egy diáknak, aki félét Manchesterben, felet pedig Oxfordban tölt.

- *Milyen helyet foglal el az Unitárius Kollégium a Partnership for Theological Education keretében?*

Az unitárius kollégium jelenleg teljes jogú tagja a teológiai intézetnek, melynek tagja a Hartley Victoria methodista kollégium, a református kollégium, a baptista kollégium és az anglikán kollégium. A kollégiumok eme társszövetségében mint önálló intézmény létezőnk, bár osztozunk az épületen és a tanítási erőforrásokban. Ezt a megoldást a szükség hozta létre, mert sem anyagilag, sem tanításilag nem tudjuk önállóságunkat biztosítani, de így legalább kihasználhatjuk az ökuménia nyújtotta előnyöket.

- *Hogyan valósul meg az unitárius teológiai oktatás a kollégiumban?*

Hát... a lelkeszségre való felkészülésnek nálunk három komponense van:

1. A diáknak meg kell szereznie egy, a kollégiumon kívüli, valamelyik egyetem által kiadott teológiai szakképzettséget. Ez megszerezhető a manchesteri egyetemen vagy a Partnership for Theological Education keretében.

2. A második komponens az „Unitárius tanulmányok” című program, minden hét szerdáján, mely biztosítja azokat az ismereteket, melyek szükségessé tesznek a lelkesítő szolgálatra egy unitárius vagy szabadelvű keresztény gyülekezetben.

3. A harmadik követelmény egy hathónapos kihelyezés egy gyülekezetbe, gyakorlati tapasztalatok megszerzésére. A képzési idő valamilyen diplomával rendelkezők számára két év, a többieknek három év.

- Hogyan történik a diákok kiválasztása?

A kollégium nem „felvételiztet” diákokat. Azok, akik unitárius teológiai tanulmányokat szeretnének folytatni az Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak Közgyűléséhez fordulnak, ha pedig írek, akkor az Ír Egyház Zsinatához. A jelentkezők egy kétnapos „vizsgán” vesznek részt, melyet minden év januárjában tartanak. Az eredmények alapján a diákokat utasítják az egyik vagy a másik kollégiumba. A manchesteri kollégium principálisa, ill. az oxfordi kollégium lelkesítő hivatalból tagja a jelöltek vizsgáztató bizottságnak. A két nap alatt a bizottság minden tagja külön is kihallgatja a jelentkezőket, aztán a kollégium kápolnájában próba-prédikációt tartanak. Ezek után megjelennek a bizottság előtt, ahol közösen eldöntik, hogy a két kollégium közül, melyikben folytatják tanulmányaikat, milyen kurzusokon vesznek részt és hány éves lesz a felkészülés. Napjainkban a jelentkezőknek mindig van egy előzetes munkahelyi tapasztalatuk, nincs olyan jelölt, aki egyenesen az iskola elvégzése után érkezne.

- Van-e egy megszabott szám a felvételt illetően?

Jelenleg csak azt tudom mondani, hogy azok közül, akik jelentkeznek, a követelményeknek megfelelő helyet találnak az egyik vagy a másik kollégiumban. A gond azzal van, hogy senki sem tudja, mekkora az az anyagi alap, melyet a teológiai hallgatók képzésére lehet felhasználni. Ez abból adódik, hogy a kollégiumok alapítványi pénzekről függenek, és senki nincs tisztában azzal, hogy ezek mennyi pénzt hajlandók áldozni teológiai képzésre. A szomorú igazság az, hogy egyáltalán nem könnyű előteremteni az angol unitárius teológusok képzéséhez szükséges pénzt.

- Hogyan látja az angol unitárius lelkészképzés jövőjét?

Ez már bizonyos értelemben elhatározott, azáltal, hogy az emberek a lelkesítő pályára életük közepén jönnek. Az én időmben, a 60-as években, általában 20–30 év közötti ifjak jöttek, bár nekik is volt már valamilyen előzetes tapasztalatuk, mesterségük. Jelenleg tehát a teológiai nevelést a jelentkezők határozzák meg, akik teljesen másként viszonyulnak a kérdéshez, mint a fiatalok, hiszen nagy élettapasztalattal rendelkeznek. Ez a manchesteri kollégium történetéből is adódik, hiszen első diákjai, az 1850-es években, a kézműves osztályból kerültek ki, akik nem „értelmiségi”-réteg keretében végezték lelkipásztori munkájukat, hanem a növekvő ipari városok munkásrétegeiben. A brit unitarizmusban mindig létezett két irány: egy kisebbség, mely az unitarizmust egy sajátos teológiai intellektuális mozgalomnak fogta fel, és egy másik, mely az unitarizmusban egy mindenki számára elfogadható hitfelfogást látott.

Én személyesen a kollégium történetéhez kapcsolódó hagyományt támogatom, vagyis szerintem az unitarizmus mindenki számára nyitott, és egy olyan nagy „vízióról” van itt szó, mely túlmutat az unitarizmuson is.

- *Milyen a kapcsolat az Unitarian College Manchester és a Harris Manchester College között?*

Történelmileg testvérkollégiumok. A manchesteri kollégium 1854-ben jött létre, egy évre rá, hogy a Manchester College elköltözött Oxfordba. Eredetileg a lelkészképzés terén különböző elképzeléseik voltak. A Manchester College a régi, presbiteriánus gyülekezetek számára képezett lelkészeket, sokkal intellektuálisabb beállítottságú lelkészképzést gyakorolva, míg a Unitarian College az új, nagyrészt munkásosztálybeli gyülekezeteknek képezett lelkészeket. Egy bizonyos idő után aztán ez a különbség megszűnt, ma már mindkét kollégium ugyanazon gyülekezetek számára neveli a lelkészt. Persze mindig is volt egy jó értelemben vett „rivalitás” a két kollégium között, de azt nyugodtan kijelenthetem, hogy a Harris Manchester College, az ott bekövetkezett változások után, ma már kisebb szerepet játszik az unitárius lelkészképzésben, mint régen.

- *Mi az üzenete az olvasókhhoz?*

Szeretném megismételni azt, amit kolozsvári látogatásom alkalmával mondtam, mikor a teológusokkal találkoztam: ha Angliára vagy Amerikára tekintenek, egy percig se higgyék azt, hogy csak önök azok, akik e kapcsolatból nyernek. Mi nagyon sokat tudunk tanulni önöktől. A 89-es változás után az emberek nyugat felé tekintettek, és úgy gondolták, hogy tőlünk mindent megkaphatnak, pedig ez egyáltalán nincs így. Mióta Sharpe-ösztöndíjasokat fogadunk, nemcsak az idejövők tanultak sokat, hanem mi is. Az idelátogatók által most már jobban megértjük az önök helyzetét, és új utakat, lehetőségeket keresünk. Ezért remélem, hogy az ösztöndíj gyakorlati nehézségeit sikerül megoldani, és továbbra is felajánlani mindazoknak, akik szeretnének megismerni minket.

Köszönöm a beszélgetést.

FAZAKAS TÜNDE

SZENTIVÁNI MIHÁLY 1813-1842

*„Bekecs alatt Nyárád tere!
Ott a kunyhó zsuppal fedve,
De helseje arany bányá,
Arany benne egy kislányka - csuhaja.”*

Ismerősök ezek a sorok, minden Nyárádmenti embernek, de kevesen tudják, hogy e kedves dal szerzője vidékünk nagy költője: Szentiváni Mihály. A méltatlanul elfelejtett költő, publicista, elbeszélő és politikus, Szentiváni Mihály, Nyárádgálfalván született 1831. május 30-án. A már 157 éve halott költő

legjobb művei élnek és hatnak ma is, de mellőlük valahogy elfelejtődött a szerzőjük neve. Pedig a „Maros-széki piros-párizs” írója megérdemli, hogy elődeink sorában, a legigazibb harcosok között tartsuk számon, hogy küzdelmes életének nagy tanulságait, alkotásait ne hagyjuk veszendőbe menni.

Ki ne emlékezne a János Vitéz dalműből Jancsi közismert belépőjére: „Én vagyok a bojtárgyerek,/ Napszám után éldegélek,/ Napsütött víz az italom,/ Kopasz föld a derekalom”...

A közkedvelt népi dallam Kacsóh Pongrác akkordjai szárnyán népszerűvé lett sorok több, mint 150 esztendővel keletkeztek, s szerzőjük Szentiváni Mihály.

A Sepsi Szentiváni család a háromszéki Sepsi-Szent-Ivánról származik, és a XVI. század elején költözik Nyárádgálfalvára. A Szentiváni családról az első írásbeli feljegyzés 1380. január 27-én keltezett, és bizonyos birtokra vonatkozik. Mátyás király idejében Erdély alvajdája az a Szentiváni György, akinek Zsigmond nevezetű fia 1500-ban építeni kezdte a nyárádgálfalvi kúriát.

A költő édesapja Szentiváni Sámuel, édesanyja Pálfi Zsuzsánna. Nyolcan voltak testvérek, sorrendben: Sámuel, Karolina, Mihály, Flóra, Borbála, Róza, Mózes és Ferenc. Szülőháza a mai polgármesteri hivatal. Milyen volt a családi környezet? Kortársai feljegyzéseiből, későbbi írásaiból megállapíthatóan nem lehetett vonzó, kellemes otthon. Az édesapja rideg, izgága természetű nemesember, gyermekeivel, egész környezetével és főként a cselédekkel szemben erőszakos, önkényeskedő, zsarnok. Amolyan feudális kiskirály, a maga falujában gazdaságát elavult, ésszerűtlen és korszerűtlen módszerekkel vezette a hanyatlás felé. Ezt a maradi életfelfogást gyermekeire is rá akarta kényszeríteni. Nagyjában ilyenek a környező falvak nemesei is. A házsártos apa és a nem puritán erkölcsű anya között nap-nap után a családi perpatvarok. Így Szentiváni Mihály már fiatalon a hanyatló nemesi környezettel szemben ellenszenvet érez. Erre utal egyik novellájában: „Mindenütt rossz, de legrosszabb otthon.”

Szentiváni nem csak e keserű emlékeket vitte magával szülőföldjéről, hanem egy tágasabb világot is, egy más törvényűt, amelyhez mindig szíve melegével fűződött. Ez a másik világ, otthon szülőföldjének gyönyörű tája, a szőke Nyárád vidéke, az apró, sűrűn egymás mellett sorakozó Nyárádmenti falucskák kicsi zsúpfedeleles házikókkal. A magasra ívelő hegyek zöld fenyveseikkel, tövükben frissen feltörő forrásokkal s a rakoncátlanul tovacsobogó hegyi patakokkal. A nehéz munka közben is fel-felcsendülő énekszótól hangozó mezők, a zöld rétek, ahová hűvös őszi reggeleken jobbagyfiúcskák legeltetni hajtották az állatokat, s „hamubansült barna pogácsát” visznek a tarisznyájukban. Itt ismerte meg Szentiváni a székely népköltészet kincseit, itt tanulta el a székely énekesektől a népdalok szépségének titkát, hogy később maga is felhasználhassa népies költészetében.

Szentiváni Mihály 1819 őszén kezdi meg tanulmányait a székelykeresztúri gimnáziumban, a következő évtől már a kolozsvári Unitárius Kollégiumban tanult, szintén itt végezte jogi tanulmányait is. Diákkorában kezdeményezője (később vezetője) az önképzőköri mozgalomnak, majd 1834-35-ös reform-országgyűlés hónapjaiban ő szervezte a szabadelvű eszmékért

lelkesedő ifjúságot. E tevékenysége miatt az évtized második felében üldözésben és mellőzésben volt része.

Kis ideig a marosvásárhelyi táblabíróságon végez joggyakorlatot. A kolozsvári Unitárius Egyház Főtanácsa 1837 februárjában a Kollégium tanárává választja, de állását nem foglalja el, ugyanis az osztrák hatóságok egyéves külföldi tanulmányútjának gátat vetnek, nem adják meg számára az útlevelet.

1837–38-ban bejárja csaknem egész Erdélyt. Vadászpuskával a vállán, oldaltarisznyában hordja holmiját, gyalogszer tette meg az egész utat. Vándorlásairól „Gyaloglat Erdélyben” címmel könyvet ír (Európa Könyvkiadó 1986). 1839-ben Kolozsváron telepedett le, megyei tisztviselő-állást vállalt. A megye politikai harcaiban mint az ellenzék leghatásosabb szónoka vett részt. 1841–42-ben Kemény Zsigmonddal közösen szerkesztették az „Erdélyi Híradó” című hetilapot. Ennek hasábjain jelentette meg publicisztikai írásait, amelyekben Habsburg-ellenes küzdelmek és a polgári reformkövetelések egyik legkövetkezetesebb erdélyi hívének bizonyult. Emellett írói és irodalomszervezői tevékenységei is jelentősek. 1840-ben barátjától, Kriza Jánostól átvette a „Remény” című irodalmi zsebkönyv szerkesztését. A zsebkönyv második és harmadik kötetének (1840-41) tanúsága szerint Szentiváni jelentős erőfeszítéseket tett, hogy a vállalkozás köré tömörítse Erdély haladó fiatal tollforgatóit. Kriza János versei mellett a zsebkönyv legértékesebb írásai - versek, elbeszélések - Szentiváni tollából származnak.

Országgyűlési tudósításokat is szerkeszt. Munkatársa a „Vasárnapi Újság”-nak, a „Nemzeti Társalkodó”-nak. Vezércikkeket, tárcákat, novellákat, verseket ír, amelyek az elnyomottak nyomorúságát tükrözik. Írásaival küzd a feudális elnyomás ellen és a nemzeti felszabadításért. A népdalok formanyelvén nevelkedett egyszerűséggel megszólaló népies versei Szentivánit Petőfi egyik legkiválóbb előfutárává avatják. Dalaiiban a nép szenvedései, fájdalmai, örömei szólalnak meg, összefonódva a szülőföld tájainak szeretetével. Pl. „Szolgaleány”, „Nyárad-melléki”, „A beteg szerető”.

Reménytelen szerelmet táplál Rédiger Eszter földhirtokoslány iránt, de szerelmes lesz Kovács Rebi nyáradgálfalvi jobbagylányba is. Egyik sem elérhető számára. Üldözött költői munkássága, zaklatott magánélete és elhatalmasodó betegsége 1842-ben végez vele, sírba viszi. Sírköve a kolozsvári Házsongárdi temetőben van Brassai Sámuel, Bölön Farkas Sándor szomszédságában. Korai halála egy nagy ígéretű költői tehetség kibontakozását akadályozta meg. Az egyik pályatársa, barátja írja: „Szentivánit a végzetes betegség úgy sújtja le, mint az erdők dalnokát az érzéketlen vadász, énekének legmagasabb reptében.”

Szentiváni Mihály sorsa tragikus volt, nem csak azért, mert fiatalon halt meg, hanem azért, is mert ígéretes tehetsége a kor mostoha körülményei között nem bontakozhatott ki. Rideg érthetlenség, kegyetlen közöny, üldözöttség, nélkülözés örölte fel egészségét. Olyan korban élt, amikor az osztrák elnyomás igyekezett elsorvasztani a magyar nyelvű kultúrát. Az elnyomó hatalom mindig tudta, hogy a nyelv és kultúra elnémítása által lehet legbiztosabban beolvasztani, megsemmisíteni egy népet, népcsoportot, hiszen köztudott,

hogy „nyelvében él a nemzet”. Szentiváni a haladás szóvivője volt, akárcsak eszményképe, a saját jobbágyait felszabadító Wesselényi Miklós báró.

Másfél évszázad távlatából a 29 éves elhunyt költő üzen a ma emberének élete nagyszerű példájával a nép, a haza, a szülőföld iránti szeretetével, kitartó áldozatvállalásával, lángoló szellemével. Az ifjúság számára a merész, nagy tettekre hívó harcos jelszava e néhány verssor:

*„De Tűz, és Tűz, és ifjú testvéreim!
Jaj a Tűzet ne hagyjátok kihalni!
Életet és hitet üzen egy nagy halott
Nektek, fiatal, elhagyott testvérek,
Az olvasztó Tűzzel küldi a hamu
Láng-óhaját, hogy ne csüggedjete el!”*

1990. november 20-án Nyárádgálfalva és Nyárádremete szobrot emelt Szentiváni Mihálynak. A szobor alkotói a nyárádszentlászlói születésű Gyarmathy János és Kiss Levente szobrászművészek. Adósságot törlesztett a szülőfalu és Nyárád-mente. Évszázados mulasztás után kiemelték a feledés homályából a falu nagy szülöttjét, Szentiváni Mihályt, szobortalapzatra helyezték.

Ápoljuk tovább is híven Szentiváni Mihály hagyatékát és reméljük, hogy a Bekecs alatt felcsendülő dalai hatására

„Megtisztul a szőke Nyárád/Jobb idő fog virradni ránk.” Úgy legyen!

SZENTIVÁNI MIHÁLY versei

A NAPSZÁMOS

Én vagyok egy árva gyerek,
Napszám után éidegélek.
Kézi munka a jószágom,
Két tenyerem a jobbágyom,
S széles e föld a honyom.
Nincsen marhám, sem cselédem,
Rozskenyér az eledelem,
Napsütött víz az italom
Kopasz föld a derekalyom
S a szállásom zöld halom.

Arany nem olt szomjat, éhet,
A gazdag még koldus lehet
De szárazon és tengeren,
Bizonyos az én kenyerem,
Eltart a két tenyerem.

VÉRTANU

Életem most sírba száll le,
Kinos vérpadon,
Érted égi szent Szabadság!
Érted drága hon!

Ám de vérem fölvirágozik
Majd a sír alól
Néma hangom érchangnál is
Ékesebben szól.

Szellemhangjaj búv-erővel
A velőkre hat,
S győzhetetlen zászlóidhoz
Ezreket ragad.

Harcot állnak hű vitézid
Diacdalmasan,
S, újra élsz, ó szent Szabadság
Újra él a hon.

NYÁRÁDMELLÉKI

Bekecs alatt Nyárád tere
Ott egy kunyhó zsúppal fedve,
De helseje arany bányá
Arany benne egy szép lányka - csuhajja.

Maros-széki piros-párizs
Olyan piros az orcám is,
Szép az alma az ág tetőn,
Még százszor szebb a szeretőm - csuhajja.

Zápor hullott a havason
Foly a Nyárád zavaroson,
Éltem is meg zavarodott
Mert a rózsám könnye hullott - csuhajja.

De ne hulljon szemed könnye
Kiderül még a nap fénye,
Megtisztul a szóke Nyárád,
Jobb idő fog viradni rád - csuhajja.

Zsellér vagy te, én meg székelly
De egünkre egy nap jó fel,
Egy eső hull a földünkre
Miért lennék külömb mint te - csuhajja.

Zselléri a születésed,
De királyi a nővésed,
Lakod bár nem cifra terem,
Az arany is por közt terem - csuhajja.

Édes-anyám ne neheztely
Nekem ő, vagy senki sem kell,
S, ha tiltod választásomat
Ásd meg anyám a síromat - csuhajja.

NAGY ENDRE

300 ÉVES A MAGYARSÁROSI HARANGLÁB

A magyarsárosi egyházközség f. év október 2-án, szombaton ünnepelte haranglába építésének 300. évfordulóját. Az ünnepségen az egyházi főhatóság, a marosi és kisküküllői egyházkörök vezetősége és lelkészei, a Maros megyei RMDSZ vezetősége, valamint a marosvásárhelyi rádió és a Népiújság munkatársai meghívottként vettek részt.

Az ünnepi istentisztelet 11 órakor kezdődött, melyen a szószéki szolgálatot Ft. dr. Szabó Árpád püspök úr végezte az 1Kor 13,13 alapján. Az istentisztelet keretében történeti ismertetés hangzott el a faluról, az egyházközségről és a 300 éves haranglábról. Az istentisztelet ünnepi műsorral zárult, amelynek résztvevői az egyházközség vegyeskórusa, Kilyén Ilka marosvásárhelyi színművész és az egyházközség egyik nőtagja, özv. Pataki Józsefné voltak. Az ünnepi istentisztelet a Magyar Himnusz eléneklésével ért véget.

Ezt követően a szép őszi napsütésben a templomkertben folytatódott az ünnepség. Az esemény megörökítéseképpen Bandi Dezső magyarsárosi születésű iparművész egy emléktáblát faragott, melyet a harangláb egyik oszlopára helyeztünk. A Ft. Püspök úr mondott ünnepi beszédet, és leplezte le az emléktáblát. Majd két szavaltat hangzott el, és Bandi Dezső szólt a jelenlevőkhöz. Ezután egy sajátosan magyarsárosi hagyomány: az angol himnusz dallamára írt: „Egyetlen mindenünk” kezdetű, faluhimnusznak is nevezhető ének hangzott el, melyet már nagyon régi idők óta napjainkig minden szilveszter éjszakáján az újév köszöntésére a haranglábnál szokott elénekelni a gyülekezet.

Végezetül a kultúrotthonban előkészített ünnepi ebédre megterített asztalnál töltöttek kellemes órákat a meghívottak és a helyi résztvevők.

Történeti ismertetés

A magyarsárosi harangláb vagy fatorony 33 méteres magasságával az ország legnagyobb fatornyja. Építésére vonatkozóan írott adat nem található. Azt is mondhatnánk, hogy építésének pontos éve vitatható, hiszen Kós Károly Kisküküllő vidéki magyar népművészet című munkájában 1600-at jelöli meg építési évül. De ez valószínűleg annak, a harangok magasságában lévő gerendán található bevéselt évszámnak a téves olvasatából származik, amely a valóságban 1699. Ugyanebbe a gerendába van bevésve az építőmesterek neve is: Domokos György és Szabó Mihály. Az épület jellegzetessége, hogy egész szerkezetében tölgyfából áll, és eredetileg egyetlen vasszeg vagy kapocs nélkül volt összeállítva. Tetőzete és a tornác alatti része zsindelemmel van befedve.

Első javítása 1885-ben történt, ezt követően 1912-ben, a templom építésének évében javították, amikor az addigi kőalapot betonnal helyettesítették.

Az 1978. esztendő az egyházközség életében kiemelkedő fontosságú. Nagyméretű általános javításokat végeztek a templomon, a lelkési lakáson, megjavították az orgonát, és a templomkert bejáratához faragott kaput állítottak. Ebben az évben került sor a harangláb utolsó nagyobb méretű javítására is. Mivel helyi talajmozgás és az 1977-es földrengés következtében alapja megmozdult, és az egész épület megdőlt az út felé, ismét szükségessé vált az alap megerősítése. Drótkötelekkel kikötötték, olajnyomásos hidraulikus emelővel az egész épületet a magasba emelték, és az eddigi betonalpak helyett egy összefüggő betonalapot öntöttek alá. Szükségessé vált az időközben elkorhadt, meggyengült faalkatrészek kicserélése is. A feladat megoldását megkönnyítette, hogy erre az időszakra esett a környékbeli erdők újratelepítése, amikor nagyon sok öreg cseréfat kivágtak, és ez lehetőséget adott a szükséges faanyag beszerzésére az erdészeti hivataltól.

Az egyházközség két évvel korábban, 1976-ban vásárolt orgonát, és az orgonavásárlás alapját képező összeg megmaradt részéből 7 300 lejt faanyag, cement és kavics vásárlására fordítottak. Az újrafedéshez szükséges zsindelem a székelyföldi Varság községből szerezte be az egyházközség. Kiemelkedő az 1978. március 1-én tartott keblitanácsi gyűlés határozata, amely szerint - mivel a javítási munkálatok rendjén anyagi gondok jelentkeztek - a 19 000 darab zsindelem megvásárlásának költségét teljes egészében a keblitanács vállalta magára. A javítási munkálatokhoz tartozott, hogy a torony csúcsán lévő bádogozást is újjal cserélték ki. Ebből az alkalomból a toronygombban egy iratot helyeztek el, amely a bádogmester és a munkások neveit tartalmazza.

Érdekes epizód a harangláb történetében, hogy mivel az egyházközségnek 1914-től 1923-ig nem volt iskolaépülete, és ennek a kérdésnek a megoldását anyagi gondok, valamint az építkezéshez szükséges terület hiánya is nehezítették, ebben az időszakban az egyházközségi vezetőség komolyan foglalkozott a harangláb lebontásának a gondolatával, és azt jegyzőkönyvi határozatba is foglalta. A terv szerint a harangláb helyére épült volna az új iskola, a harangokat pedig a templomtető toronyban végződő részébe akarták átvinni. Mivel azonban a templomtető nem bizonyult elég szilárdnak ahhoz, hogy elbírja a harangok lengése okozta megterhelést, időközben pedig az amerikai Roxbury First and All Souls testvéregyházközségtől is anyagi támogatás érke-

zett iskolatelek és építés céljára, a harangláb lebontásának tervéről - ma már mondhatjuk: hála Istennek - lemondtak.

Mivel a haranglábhoz szervesen hozzátartozik, néhány adat álljon itt az egyházközség harangjairól is. Az egyházközségnek jelenleg két harangja van. A nagyharang felirata: „I. Comitatu de Küküllő fieri me fecit idus Sáros Anno Christi 1642 Magister Paulus Heidel.” Ez a harang egyben bizonyíték arra is, hogy itt már a 17. század elején virágzó egyházközség volt. Ezt a harangot 1916-ban leszerelték és elvitték háborús célra, de egy év múlva felmentették, és mivel - hála Istennek - még nem volt beolvasztva, sikerült visszaszerezni. A kisebbik harang felirata: „Gloria Deo in excelsis 1692.” Az egyházközségnek volt még egy harangja 1710-ből, amelyet 1915-ben vittek el háborús célra.

Kós Károly említett munkájából idézek: „A templom mellett külön álló harangtorony az európai középkor itt megrekedt hagyatéka. A reformáció nem fektetett súlyt a templomok mutatóságára. Ezzel magyarázható, hogy a múlt század végén kezdődő toronyépítés divatjáig a legtöbb magyarlakta faluban faharangláb volt. A haranglábak építésének és fennmaradásának magyarázatául szolgálnak bizonyos környezeti, természeti viszonyok: az épületkő hiánya, a csúszós talaj, valamint a nagy kiterjedésű tölgyfaerdők és így a legkönnyebben elérhető építőanyag, a tölgyfa.”

A haranglábak építési szerkezetét, főbb jellemzőit tekintve, a magyarsárosi harangláb egyedi, sajátos vonásokat mutat. A haranglábakra általánosan jellemző szerkezeti sajátosság, hogy az épület körvonalát és alakját meghatározó fedél két részből áll: a harangok alatti csonkagúla alakú „szoknyá”-ból (köpeny, palást, alsó tető), amely a torony testét védi, és a harangok fölötti, egyben akusztikai berendezésül is szolgáló csonkagúla alapú és fennebb négy vagy nyolcszögű hegyes idomban végződő „sisak”-ból. A két tetőrész között helyezkedik el a „harangház”.

A magyarsárosi harangláb szerkezetét tekintve elmondható, hogy egyedül ennek van az alsó tetőrész fölött erkélyszerűen kiugró harangháza, amely a gótikából örökölt sajátosság. Ugyancsak szerkezeti sajátosság - bár ebben már nem egyedülálló -, hogy alapjában kilenc lábba támaszkodik, míg a későbbi haranglábak csupán négy oszlopon állnak. E sajátosságnak a régi és új építéstechnika összefüggésében az lehet a magyarázata, hogy a 17. században még könnyebben lehetett oszlopnak való nagy cserefát találni. A kilencoszlopos alátámasztásnak azonban igazi oka a harangláb nagy mérete. Ebben az esetben az egymásra rakott hatalmas talpfák hálózata kiegészül még egy pár közbeiktatott gerendával.

A Kisküküllő vidéki népi faépítészetnek a haranglábak is szerves tartozékai, sőt a falusi ácsok épp a haranglábaknál bizonyíthatták leginkább rátermettségüket, ügyességüket, az elődöktől átvett és saját tapasztalataik révén felhalmozott tudásukat. És ki tagadhatná, hogy joggal lehetnek büszkéek alkotásaikra, hiszen a többivel együtt a magyarsárosi haranglábról is elmondhatjuk, hogy szerkezetében, arányaiban, statikai kivitelezésében a maga nemében építészeti remekmű. Csak hálásak lehetünk Istennek, hogy a 17. századból általa egy igazi kultúrtörténeti érték maradt ránk. Jelentőségét az is növeli, hogy az egyházközség és tágabb vonatkozásban a falu régi épületei – templom, kastély,

bástyák kőerőd, papilak, két iskolaépület, udvarház - mind kicserélődtek, vagy megsemmisültek, elpusztultak, egyedül a harangláb maradt fenn. 300 éve áll, dacolva az idővel, emberi küzdelmek, háborús, válságos idők öreg tanúja. Lábai körül nemzedékek nőttek és váltották fel egymást. Látott virágos tavaszokat, nyári zivatarban cikázó villámot, téli éjszakában dermesztő fagyot, metsző hóvihart; látott hölcsőt és koporsót, örömet és bánatot, mosolyt és könnyet, tengernyit. Így lett számunkra a megmaradás, a túlélés szimbóluma, és ahogy múlnak az évek, századok, egyre inkább az. Karcsú tornyával az ég felé mutat, és minket is fölfelé nézni, a fényt keresni tanít. Ő már tudja, mert 300 év tapasztalata tanította meg rá, amit Székely Tihamér lelkész 1922. április 28-án az amerikai testvéregyházközséghez írott levelében így fogalmaz meg: „A múlt küzdelmes, a jelen még több erőt és áldozatot kér. Küzdenünk kell nyelvünkért, iskoláinkért, fajunkért, hitünkért, egyszóval fennmaradásunkért. Mint az arany a tűzben tisztul meg, hisszük, hogy népünk is ez élhetőségünkért folytatandó nagy tűzből öntudatra ébredve, megtisztulva és megerősödve fog kikerülni.”

Prof. Dr. CSUCSUJA ISTVÁN

IN MEMORIAM Dr. BODOR ANDRÁS

Gyászoló hozzátartozók, gyászoló gyülekezet!

Egy szép, alkotásokban és küzdelmekben gazdag életnek vetett véget, illő kegyelettel, azt is mondhatnám, koronázott meg a halál. Alig egy héttel ezelőtt, a kezdő hallgatóknak történt bemutatásakor, a mellettem ülő Bodor András professzornak azt mondtam, hogy őt tekintjük karunk Nestorának, mert neki a legnagyobb a tudása, hozzáfordulunk tanácsért, ő az, akinek a véleményét tudományos és igazgatási kérdésekben kikérjük.

És őt tekintjük a folytonosság megtestesítőjének. Az ősi kollégiumi szellemet, a külföldi egyetemjárás tapasztalatát, az egyetemalapítás és bekebelezés tanulságait, s az újrakezdések optimizmusát hozta magával.

Alapműveltsége, a klasszika-filozófia révén ókortörténetet tanított, de latint és görögöt is. Az ezen a téren végzett kutatásaival és fordítói tevékenységével vívott ki magának tudományos elismerést. Mindig vallotta, kollégiumi tanárainak indíttatása, itteni és oxfordi tanulmányai biztos alapot jelentettek számára, de az eredményeket rendszeres munkájának tudja be elsősorban.

A nemzetközi tudományos életben, nyugodtan állítom, kisebbségi tudományosságunk legismertebb képviselője volt. Persze, ebben Oxford kapcsolatteremtő erejének is szerepe volt, személyes kommunikációs készségének is, de mindenekelőtt annak, hogy kutatási eredményei angol, francia, német, japán, s más folyóiratok hasábjain hoztak neki elismerést.

A tanárjára büszke diák szép érzésével kísértem, amikor magukat kiszígelte hosszan beszélgetett a nagynevű J. Le Goffal, majd az Európai Unió ösztöndíját ítélő angol lorddal, ők is az udvarolni szokott társaságtól igyekezének szabadulni.

Bodor András professzor soha nem tartozott olyan csoporthoz, vagy azok közé, akik korábban azt mondhatták, hogy most van a mi világunk, vagy akik később érezték úgy, hogy eljött a mi időnk. Az emberek tulajdonképpeni egyenlőségére adott. Sokat. Nem voltak előítéletek mentén kialakított preferenciái.

A tehetség, a szorgalom, a jóra való hajlam volt az, amiért segített a szakmai, a tudományos vagy éppen a társadalmi felemelkedésben.

Tiszteletére rendezett egyik ünnepségen vallotta, 1981-ben, egy nem éppen konfessziókra sort kerítő évben, hogy tanári munkásságában mindig a Kant-i elveket érvényesítette. A tudás gyarapítása és az értelem kiművelése mellett az erkölcsi jellem, az autonóm erkölcsi személyiség kialakítására törekedett. A cselekvés akkor értékes - mondotta -, ha az ember általa a kötelességét teljesíti. A fajtájáért, azért a közösségért való felelősségét, amelyből vétetett, biztosan már a falujából magával hozta, hogy aztán a kollégium századok formálta szelleme gyarapítson rajta sokat. Kétségtelen, a társadalmi elkötelezettségre nevelő angol iskola tapasztalata is benne volt eme felelősségtudatában.

Kisebbségi politikai életünk néha zajos megnyilvánulásait rosszallva, fejtette ki - a kelleténél több szekularizmust és gondolati torzulást feltételezve nálunk-, hogy régen mennyivel szilárdabb kerete volt kisebbségi életünknek azáltal, hogy a kisebbségi egyházak felvállalták, támaszt jelentettek megmaradásunkért folytatott erőfeszítéseinkben, intézményeink és szervezeteink révén a saját hatalom hiányát is pótolták.

Munkabírása, szellemi frissessége idejének legvégén is töretlen volt. Letűnt századok enciklopédistáinak szorgalmával fordította Bethlen Farkas krónikájának még hátralevő köteteit, mert - mint mondotta - korára való tekintettel, sietnie kell. Ő tartotta, megkapóan, az egyetemi évnnyitó előadást. S e héten kellett volna végleges választ mondania arra, hogy meghirdet-e a következő félévre egy újabb előadást.

A válasz elmaradt. A jó Isten másként akarta.

A tanítványok, a kar vezetősége, magyar kollégái és munkatársai nevében a családnak megnyugvást kívánunk, mély gyászában. Neki örök nyugalmat. Sit, tibi terra levis.

MOLNOS LAJOS

HAMUBANSÜLT BERDE-CIPÓ*

Én életemnek abban a szépséges idejében hallottam először a Berde-cipőről, amidőn az emberben, az ember körül még a legcsodálatosabb dolgok is könnyűszerrel, a világ legtermészetesebb módján mennek végbe és történnek meg.

* Elhangzott 1999. július 24-én a Főtanácsot követő ünnepi ebéden.

Példának okéért pontosan az idő tájt vágott neki az a bizonyos legkisebbik fiú a Boldogság felé vivő útnak, tarisznyájában az édes szülője sütötte csodatevő hamubansült pogácsával.

Ha jól emlékezünk még, nagyjó kedvvel, duzzadó reménnyel, szépséges vágyakkal, álmokkal s bizakodó hittel csordultig telten és nagy elszántsággal indult el a legkisebbik fiú, habár jól tudta, avagy sejtette maga is, hogy ez az út nem lesz sétáló, virágos mező, hús árnyat adó, madárdalós liget. S amint az nagyon hamar ki is derült, amerre ment, valósággal hemzsegetek a hétfejű sárkány-veszedelmek, a csábos megkísértések, a szívet, lelket, leleményt és elszántságot mindegyre próbára tevő akadályok, amelyek mind arra voltak való, hogy mielőbb elretentsék a legkisebbik fiút, letérítsék a magának kiszemelt útról, avagy elcsüggyesszék, s így végül is feladásra, visszafordulásra kényszerítsék.

Minden bizonnyal mindez így is történt, volna ezzel a legkisebbik fiúval is, hiszen végtére ő is esendő volt, s erejében is éppoly gyenge, mint mindenki más magányos, egyedül-való ember, aki végül is képtelen felülkerekedni az élet, a körülmények nagyétkű, olykor éppenséggel hetvenhétfejű sárkányain. De hát - ha jól emlékszünk még - az a legkisebbik fiú hiába hogy egymagában mente a maga útját, mégsem volt, percig sem volt egyedül: ott volt, véle volt, tarisznyájában rejtezett az otthon feltett csodálatos erejű hamubansült pogácsa, melyből elég volt egy-két harapásnyi, falatnyi ahhoz, hogy újfent megújult erővel, felhorgadó hittel, reménykedéssel tudja folytatni az útját, sorra-rendre kiállván a próbákat is.

Amikor számomra is mindez történt én akkor éppen Dobó kapitány vitézlő apródjának szántam magamat az Óperencián-túli messzi Eger várában, ahová elindulni folyton készültem, így hát nagyon érdekelt a csodálatos erejű hamubansült pogácsa mint énmagamnak leginkább megfelelő útravaló eledel. Nem csoda hát, hogy számtalanszor megfaggattam Édesanyámat e pogácsa csodatevő erejének titka felől... „Attól ilyen csodatevő ez a pogácsa - magyarázta édes szülém-, merthogy annak a tésztaja nem mindközönséges lisztből való. Azt mindenhol egy-egy csipetnyi otthoni földből, virágból, fűből, vízből, lomhsusogásból, nyári záporból, almaillatból, pacsirtaszóhból, karácsonyi hóból, pünkösdi rózsából, reménylő hitből, bánathból, örömből, nótaszóhból, zoltárból, fohászból, imából, az édesanyák mosolyából, az édesapák igazából, az otthoni templom harangszavából gyúrnák; kovásza pedig a ragaszkodó hűség szeretet- s ki úti vándor e pogácsából eszik, mindezekkel él, és az otthoniakról soha meg nem felejtkezik, nos azzal a vándorral mindétig véle maradnak az otthoniak, és segítik őt a próbatevésekben.” Megnyugtattak Édesanyám szavai - s kiváltképpen azon ígérete, hogy ő is nekem pont olyan pogácsát süt és tesz a tarisznyámba, midőn majd én is nekiindulok az Egerbe vezető útnak, mint amilyen eledellel az a legkisebbik fiú rendelkezett. Akkor jó, gondoltam lelkes boldogan, mert így nem leszek én sem egymagamban, vélem lesznek kedvenc virágaim, a madarak, az otthoni mezők, a szüleim, az utcabeliek, a játszópajtások, s Gyulai Árpád tiszteletes úr is.

Igen, Gyulai tiszteletes úr is, aki szintén akkortájt lett az én kicsi életemhez is erősen hozzátartozó, többek között azoknak a hosszúra nyúlt, de mégis

mindig olyan hamar végetérő szombat délutánoknak is betudhatóan, amikor is a hittanóráink voltak, amelyeknek eredményeként egyszer csak azon kaptam magam, hogy már nemcsak Dobó kapitány vitézlő apródja *kell* lennem, de egyszersmind a Dávid Ferencé, a Kriza Jánosé, Brassai Sámuelé, a Berde Mózsáé, a János Zsigmondé, és persze a Petőfi Sándoré, Kossuth Lajosé, a Mikes Kelemené is, s ha majd elindulok én is a vitézlő apródság felé vivő úton, s a tarisznyámban az édesanyám sütötte hamubansült pogácsa mellé feltétlenül oda kell kerüljön az a Berde-cipó is, amelynek csodálatos ízével képzeletben még a legfinomabb mákos kalács sem vetekedhetik. De hogyan teszek szert én Berde-cipóra? - aggodalmaskodtam -, hiszen én nem vagyok sem kolozsvári, sem keresztúri, sem pedig tordai diák! Végül is muszáj volt hátorságot vennem, s mégis aggodalommal előhozakodtam Gyulai tiszteletes úrnak. Megnyugtatót, mondván, hogy mire majd eljön az én útrakelésemnek is az ideje, akkorára biztosan meglesz a hamubansült pogácsa mellé a Berde-cipó is. Aztán lassacskán azt is „megtudtam” a tiszteletes úrtól, hogy a hajdan kiosztásra került tényleges cipón kívül van egy másfajta Berde-cipó is, amelyet ma is sütnek, tányérba tesznek, s amely hasonlatos a hamubansült pogácsához, lévén, hogy ezt sem mindközönséges lisztből készítik - tészája egy-egy csipetnyi vasakaratból, alázatos szolgálathból, céltudatosságból, fegyelmezettségből, igényességből, következetességből, szerénységből, lemondásból, küzdeni tudásból, kitartó türelemből, megfontoltságból, népünkhöz, hitünkhöz, egyházunkhoz való ragaszkodó hűségünkből, áldozatkészségből, összefogásból, cselekvő hitből és hittel való cselekvésből áll össze.

„Akkor ez is olyan, mint a hamubansült pogácsa - örvendeztem -, olyan csodálatos erejű”. „Igen, pontosan olyan csodálatos erejű” - hagyta rá a tiszteletes úr. „Hamubansült Berde-cipó”- szaladt ki a számon. „Igen, így is mondhatjuk, hamubansült Berde-cipó” - bólintott Gyulai tiszteletes úr...

Túl már az emberéletnek felén, ma már elmondhatom: mire az útnak nekivágó legkisebb fiúvá cseperedtem, úti tarisznyámban ott volt a hamubansült pogácsa, amelyet jó szülém, s a hamubansült Berde-cipó is, amelyet Gyulai Árpád unitárius tiszteletes úr tarisznyált fel nekem is az útra, hogy soha se legyek egyedül, s próbáljak, tudjak megmaradni embernek, magyarnak, unitáriusnak, vagyis unitárius magyar embernek.

Lehet, hogy nem lettem sem Dobó kapitány, sem pedig Dávid Ferenc vagy Berde Mózsá vitézlő apródja, de embernek, magyarnak, unitáriusnak, úgy érzem, sikerült, nem lennem, hanem megmaradnom. S ezt, vallom, nem magamnak köszönhetem, hanem azoknak, akik engem is útnak eresztettek, a tarisznyámba tett hamubansült pogácsával és a hamubansült Berde-cipóval. Ha van érdemem, az csak annyi: féltve őriztem útravalómat, s szükség szerint éltem vele.

Zűrzavaros, agresszív mindennapjainkban, amikor ismét a pénz, a disznófejű nagyúr uralkodott el társadalmunkon - ma ugyancsak szükség lenne a hamubansült pogácsára és a hamubansült Berde-cipóra is, hiszen ma is jönnek, sorjáznak az útnak induló legkisebbik fiúk. Mivel tarisznyáljuk fel őket mi, szülők, pedagógusok, lelkészek, kőművesek, orvosok, mérnökök, földmunkások - emberek, magyarok, unitáriusok? Lettünk-e, vagyunk-e mindnyá-

jan hamubansült pogácsák és hamubansült Berde-cipók sütői és feltarisznyálói?! Jó alapanyagból gyúrjuk-e, dagasztjuk-e a hamubansült pogácsa és a hamubansült Berde-cipó tésztáját! Lettünk-e jó szülénkhöz méltó szülék, Gyulai tiszteletes úrékhoz hasonló Berde-cipó sütők? Nem költői, hanem a jelen mindennapjai által nekünk is folyton feltett kérdések ezek. Ki-ki közülünk nézzen magába, és feleljen önmagának: hamubansült Berde-cipó sütője ő is, vagy sem? S arra is válaszoljon ki-ki magának: milyen „alapanyagból” sütötte azt a bizonyos útravaló pogácsát, cipót? Unitárius egyházunk fennmaradásának nagy „titka” ma már köztudott: a hitüinkhöz, valásunkhoz való konok hűség, az összefogás, az elkötelezettség, céltudatosság, tolerancia, áldozatkészség - mindaz, amit a hamubansült Berde-cipó tudatunkban, lelkünkben, szívünkben megtestesít.

De, kérdem én, itt és most, vajon milyen „alapanyagból” készült Berde-cipóval tarisznyálták fel azt, aki unitárius teológusként hagyja oda az egyházát; milyen hamubansült pogácsával eresztették útnak azt, aki lelkészként, bizalmunkkal visszaélve hagyta cserben nemcsak egyházát, de magyar nemzeti közösségét is? Bizony mondom, vannak még miközöttünk is rossz, dilettáns és hamis pogácsa- és cipósütők! Azok, akiket csak az anyagiak érdekelnek, azok, akik - pl. nevelőként - nem beszélnek helyesen édes anyanyelvünket, azok, akik nem ismerik édes anyanyelvük helyesírási szabályait!

Akire ma üritjük az emlékezés serlegét, Berde Mózsá - ma már vitathatalan tény - nem önmagáért élt úgy, ahogy élt, nem önmagának gyűjtött, nem önmagáért ragadott fegyvert, amikor fegyvert kellett ragadni, hanem értünk: magyar nemzetért, az unitárius egyházért. Az emberségért és az emberiségért. A Berde-cipót sem csak testi táplálék gyanánt sütötte - hanem örökségként, szellemi, lelki, hitbéli táplálék gyanánt is. Ezzel a szellemi, lelki, erkölcsi táplálékkal kell élnünk ma is nekünk: magyaroknak, embereknek, unitáriusoknak - magyar unitárius embereknek! Ameddig ezzel a hamubansült Berde-cipóval élünk, ameddig mi is ennek a csodálatos éteknek a készítői és feltarisznyálói tudunk lenni, addig bizvást hihetjük: emberek, magyarok, unitáriusok, magyar unitárius emberek akarunk és tudunk mi is maradni, minden körülmények között.

Azt az iskolát, amelyben vagyunk, s amelyet 51 év után most kapta vissza egyházunk, éppen száz évvel ezelőtt kezdték el építeni eleink, Berde Mózsá áldozatkészségének is a segítségével. Tisztelettel fejet hajtani nagy adakozónk és iskolaépítő eleink előtt, tudatosítani kell önmagunkban: méltók hozzájuk csak úgy lehetünk, csak úgy maradhatunk, ha ebben az iskolában, és minden iskolánkban is, ha minden parókián, családban magunk is hamubansült pogácsa és Berde-cipó készítői akarunk és tudunk is lenni, nemzetünk és unitárius egyházunk javára, jövőnk, megmaradásunk érdekében. Ehhez az akarásunkhoz kérem az egy igaz Isten segítségét és áldását. Kezemben a Berde-serleggel s „tarisznyámban” a hűséges és kitartó hamubansült Berde-cipóval.

Szószerk – Űrasztala – Szerartások

NAGY LÁSZLÓ

KÖVESS ENGEM!^{*}

Mt 9,9

Az evangéliumok leírása szerint Máté vámszedő volt Kapernaumban a Genezáret-tó melletti városban, ahol a karavánokat is megvámolták. Neve azt jelenti, hogy Isten ajándéka. Lenézett és gyűlölő ember a zsidók részéről, tisztátalan, mert a vámszedők a megszálló római hatalmat szolgálták, s a pénzszerzés eszközeiben sem voltak válogatóságok, ezért a zsidók bűnösnek tartották. De megvetett ember lehetett a rómaiak részéről is, akik körében ismeretes volt a közmondás: „Szeretjük az árulást, de gyűlöljük az árulót”. Csak addig tartották szolgálatukban, amíg hasznos volt. E kettős megvetésben élő ember bizonyára zárkózott és még ravaszabb lett, kihasználta helyzetét, és lelkiismeretfurdalás nélkül becsapta embertársait. Ismerjük mai képviselőiket, akiket kitagadnak, megvetnek kisebb vagy nagyobb közösségek. Gonoszakká válnak, és rossz cselekedetekkel hívják fel magukra a társadalom figyelmét, vagy épp öngyilkosok lesznek.

Máté hosszú idő óta minden nap ott ül a vámszedő asztal mellett, és nem történik semmi új az életében. De egyszer hallja, hogy a vidéken egy ember jár, és számára is, a zsidók számára is egy különös világról tanít. Azt mondják, hogy Bethlehemben született, hogy a názáreti József, az ácsmesternek a fia, hogy betegeket gyógyít, és megtérésre hívja az embereket. Azt mondja, hogy boldogok, akik sírnak, akik szegények, akiket üldöznék ómiatta, hogy só és gyertya kell legyen az ember, és azt tanítja, hogy „amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal...” (Mt 7,12). Különös tanítás ez Máté számára, mert ő vámszedő, és neki ismeretlen a mások segítése. Ő csak elvenni tud, kifizetni a római, de hogy adományt adjon, ez nem az ismertetője.

Egy nap, amint ott ül Máté a vámszedőhelyen, egy férfi haladt el mellette, aki így szólt hozzá: Kövess engem! Ismeretlen ez a hang. Ezt még nem hallotta. Gondolkozni sem tud értelmén, oly erős a hívás, és otthagyja a vámszedőhelyet, az összegyűjtött pénzt, otthagyja tegnapi önmagát, és elindul az ismeretlen férfi után, akiről most már tudja, biztos benne, hogy ő a Mester. Az elhívás egyszerű volt. Jézus nem ígért semmit, csak így szólt: Kövess engem!

* Elhangzott az 1999. július 24-én tartott főtanácsi istentiszteleten a belvárosi unitárius templomban.

Ma elképzelhetetlen az ilyen erejű elhívás és követés, tanítvánnyá levés. Még azok sem követik Jézust, akik ismerik a tanítását. Az elhívott első kérdése ma ez: mi és mennyi lesz a jutalmam, fizetésem? Mi lesz az én hűségem bére? Kapcsolatunk szerződés és közjegyző erősítse. Nincs bizalmunk egymásban. Nem csak az idegenben nem bízunk, hanem nagyon sokszor nem bízunk a szülő a gyermekében, testvér a testvérben sem. Máté elhívásának történetében az unitárius vallást és egyházat látom. Csak hív a jézusi élet megélésére, de nem ígér felhőtlen holnapot, munka nélkül elérhető gazdagságot, halál utáni mennyországot. És mégis: egyszerűségében nagyon sok szépet ad. Lelki megnyugvást Isten akaratának teljesítésében. Tiszta lelkiismerettel vallhatom meg hitemet, mert azt mondhatom, amit hiszek, és nincs hazugság szavaim mögött. Ha újból felidézzük a történetet, benne van egyházunk tanítása Jézusról. Nem azt mondja, hogy jer és imádj engem, hozzám imádkozzál, hanem ezt: Kövess engem! Akkor még Máté és a többi tanítvány sem tudta, hogy milyen nehezen járható ez az út, milyen nehéz ezt az elhívást betölteni. A halászokból lett követők sem értették még a feladat nagyságát, hogy mit jelent „azt mívelem, hogy embereket halásszatok”. (Mt 4,19)

A követés minőségi kell hogy legyen. Szükség volt pünkösdi alkalmával a háromezer megkeresztelkedőre, de az egyház életét, még akkor is, ha befolyásolja, de nem határozhatja meg csak a lélekszám. A hívek keresztényi élete, magatartása a fontos, az a lelkület, amellyel építik az egyházat, őrzik értékeiket, és megsokasítva átadják. Egy páran kilépnek egyházunkból, a történelmi egyházakból, és máshol keresik boldogságukat és üdvösségük biztonságát. Meggyőződésünk az, hogy a hit az nem alku tárgya. Az ingadozó és hitét áruba bocsátó embernek az útja az nem jézusi út. Aki igazi tanítványnak vallja magát, annak szükség van a megváltozásra. De nem elég az újrakeresztelkedés, hanem minden nap el kell indulni, és bizonyítani kell cselekedetekkel, hogy Jézus tanítványai vagyunk.

„Egy ember keresztül-kasul utazta a világot, csak hogy személyesen meggyőződhessen a Mester hírének valódiságáról.

- Milyen csodát tett a Mestered? kérdezte az egyik tanítványtól.

- Nos, vannak csodák és csodák. Nálatok azt tekintik csodának, ha Isten teljesíti valakinek az akaratát. Nálunk az a csoda, ha valaki teljesíti Isten akaratát.” (Antony de Mello)

Beteg a világ, a társadalom. Orvosokra van szükség, a Jézus szellemében élő és cselekvő keresztényekre. Jézus minden nap megáll mellettünk, és hív: kövess engem! és légy gyógyítója a beteg lelkű embernek, légy támasza az időseknek, légy nevelője a gyermekeknek. Nemrég segítséget kértem egy orvos ismerősömtől. Egy lebénult fiatal asszonnynak tolószékre volt szüksége. Amikor elmondtam kérésem, és a beteg nevét akartam mondani, félbeszakított, és azt mondta: a név nem fontos, azon kell segíteni, aki bajban van. Ez jézusi lelkület, keresztényi magatartás, és boldog vagyok, hogy a beteg világban még vannak jó emberek. Ők ott vannak a Jézus követők között, és adja Isten, hogy mi is középük számláltassunk. Ámen.

PÁLFI DÉNES

A JÓ PÁSZTOR*

Jn 10,11–14.27–28

A pásztor-kép - szó szerinti vagy jelképes formában - az egész Szentírásán végigvonul. Már annak első lapjain olvashatunk Ábelről, Ábrahámról, Izsákról és Jákóbról, akik pásztorok voltak. Tovább lapozva Mózesrel találkozunk, aki épp apósa juhait legelteti, midőn a Hóreb-hegy emlékezetes csipkebokrásban fellobban az Isten jelenlétét jelző égi tűz, felszakítva a küldetés lángját szíve szövétének. Pár könyvvel odább tanúi lehetünk a pásztorfiúból Izrael legdicsőbb királyává lett Dávid történetének. Az Újszövetségben, Lukács evangéliumában pásztorok hallják meg elsőként Jézus születésének örömhírét anyagi ajkokról.

Aztán metaforává, jelképpé fokozva, a Zsoltáriró az ésszel föl nem fogható, gondviselő Istent próbálja közelebb hozni a véges értelemhez e kép segítségével, így énekelve: „Az őr az én pásztorom, nem szűkölködöm./Füves legelőkön deleltet,/Csendes vizekhez terelget engem.” (23,1–2) Ezékiel proféciaját szintén e szép motívum díszíti. Benne az őr, nyáját féltve őrző pászorként, így szól sokszor tévelygő népéhez: „Az elvesztettet megkeressem, az eltévedtet visszaterelem, a sérültet bekötözöm, a gyengét erősítem,(...) úgy legeltetem őket, ahogy kell.” (34,16)

János evangéliuma 10. fejezete elhangzott versei szerint Jézus is jó pászornak nevezi magát. Valószínű azonban, hogy Ő, aki a gazdag ifjú ajkán elhangzó „jó mester” megszólítást így utasította vissza: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egy, az Isten.” (Mt 19,17) - ezen a helyen sem nevezi magát jónak, s talán a jelzős formájú pásztor elnevezés is az evangélium szerzőjére vezethető vissza. Ő illethette, „tüntethette ki” Jézust ezzel az elnevezéssel, amelyre Ő életével teljes mértékben méltónak bizonyult, mert azért jött, élt és halt meg, hogy „juhainak”, övéinek, testvéreinek, a rábízottaknak „örök életet adjon [...] és nem vesszenek el soha.” S ha ez a szép, Jézusra alkalmazott és illő metafora mástól származik is, e tény csak megsokszorozza értékét, mert az öndicséretet, önteltséget elvető, szerény és alázatos Mester szellemi nagyságát öregbíti.

E szellemi nagyságot szeretném én is megközelíteni és közelebb hozni egyben, a véges értelem és a jó pásztor jelkép segítségével, lelki síkra vetítve ki a belé sűrített mondanivalót.

1. A jó pásztor megőrzi juhait, vigyáz rájuk. Hogy el ne ragadja őket farkas vagy más fenevad, nyáját semmilyen körülményben el nem hagyja. Úgy viszonnyul nyájához, mint az a régi történelmi hű fiú, aki nem törődve

* Elhangzott Vargyason az 1999. november 26-án tartott zsinati istentiszteleten

égiháborúval, szakadó esővel, a szabad ég alatt nyája gyűrűjében állva őrizte juhait. Hiába kérték, hívták, nem keresett menedéket, hanem így szólt: Nem lehet, farkasok tanyáznak errefelé, s elragadják bárányaimat. Édesapámnak megígértem, hogy semmilyen körülményben el nem hagyom a nyáját. Az életben nemegyszer báránybőrbe bújt farkasként, ólálkodó, osonó fenevadként környékez meg minket is a gyűlölet, rosszindulat, irigység, kísértés, szenvedély, de Jézus, örök ígérete értelmében, jó pásztorként, bős, dühöngő viharokban is vigyáz nyájára, egyházára szelíd szeretete erejével, mely ha eltölti szívünket, távol tart tőlünk minden veszedelmet. E vigyázó szeretet közelségében, birtokában bátran mondhatjuk a költővel: „Lappangó farkasok meg ne közelítsék, /Kit védtelenné tett krisztusi szelídség!” (Benedek Marcell)

2. A jó pásztor összetartja, összefogja a nyáját, mert csak így tudja azt szemmel tartani, megőrizni. Jézus nyája összetartását szelíd szeretettel végzi. Nem alkalmaz erőszakot, úgy akarja összefogni övéit, ahogy a tyúk szárnya alá gyűjti csibéit (Mt 23,37) - szavait idézve. Ezért van, hogy sokan, szeretete szavát nem értő, csak az erőszaknak engedő emberek - akárcsak az egykori jeruzsálemiék - ezt nem akarják. 1948-ban a görög-katolikusokat felsőbb utasításra, erőszakkal „átterelték” az ortodox egyházba. A többség engedett is az erőszaknak, ez az egyesítés azonban áldatlannak bizonyult, s ma is megkekeríti a két egyház életét. Híveiknek egy az anyanyelvük ugyan, mégis nehezen értik meg egymást, mert nem a jézusi szelíd szeretet összefogó szavára figyelnek, mert nem beszélnek, hanem fanatikus indulathból fakadó gyűlölet nyelve mérgezi köztük a nehezen induló párbeszédet. Az ilyenek nem tudják, vagy nem akarják tudni az egyszerű szabályt: bármilyen keresztény felekezethez is tartozunk, ha Jézus nyelvét megtanulva ezt beszéljük, egy nyájá, egyházzá, igazi közösséggé fog minket össze szelíd szeretete.

3. A jó pásztor ismeri juhait. Jézus is ismeri övéit, mert szerető szavára a szeretet nyelvén válaszolnak. Ez ismertetőjegyük, ez teszi őket tanítványokká, Jézus közösségének méltó tagjaivá. Az egymást őrző, féltő, egymásra vigyázó szeretet erejével Jézus közelébe, szellemi magasába igyekeznek. Be kell vallanunk azonban, hogy sokan messze vannak - vagyunk - még Jézustól. Övéinek, keresztényeknek hiszik magukat, de életükön felfedezhetetlenek a Jézushoz tartozás jegyei. Arról lehet megismerni őket, hogy nincsenek ott a templomban, közös gondok-bajok megoldásában, a terhek hordozásában, s ez egyéni-erkölcsi életükben is kívánnivalót hagy maga után. Pásztorukat, lelkészüket csak kínosnak érzett kötelességeik kényszerű rendezése alkalmával „ismerik”, csak az irányukban anyagi, pénzbeli igényt támasztó hivatalnokot látva benne. Nem tudják, hogy Jézust nem lehet megteveszteni, Ő ismeri övéit! És életét adja övéiért!

4. Mert a jó pásztor életét adja a juhokért. E kitétel Jézus szellemi nagyságának csúcsa, a lelkiismeretes hivatástudat szuperlatívusza, felsőfoka. És ennek mélypontja az a hivatástudat, mely azokat a pásztorokat jellemzi, akik hűtlenek lettek hivatásukhoz, s Ezékiel próféciája szerint: „...a tévelygő nyáj szétszóródott pásztor nélkül, és mindenféle mezei vad eledelévé lett”.(34,5) Mert azok, akikre rábízták a nyáját, nem törődtek csak a hatalommal, pénzzel, „önmaguk legeltetésével”, s a nyáj tévelygett, éhezett, szenvedett, s amikor far-

kasként jött a veszedelem, ők béresként kereket oldottak. Sajnos, volt olyan egyházi vezető 1989 előtt, aki saját birtokának tekintette a rábízott egyházke-
rületet, de papjait, híveit, népét nem tekintette övének, sajátjának. Ha papjai
nem tettek eleget elvárásainak, államhatalmat kiszolgáló követeléseinek, ha
nem éltek egy akkoriban „üdvös” utasítás szerint: „A szelíd hárány két juhtól
szopik”, valósággal kiszolgáltatta őket a zsarnoki hatalom vérengző farkasai-
nak. Nem ismerte, és nem is akarta ismerni a rábízottak baját, szenvedését, vé-
leményét; hívei közösségét tudatlan nyájnak tekintve, amelynek juhait nyírni,
és ha úgy kívánják, mérszárszékre vinni lehet. Életét adni juhaiért? - Inkább ju-
hai, hívei életét áldozta volna fel szemrebbenés nélkül, gyarló, haszontalan bé-
resletéért! A jó pásztor, eszmény, csak szószéki frázis volt számára, merő
képmutatás halott hite, külsőséges vallásossága torz, görbe tükrében!

A kivétel erősíti a szabályt. Szánalommal tekintve a béreslelkű pásztro-
rokra, Jézus nem szűnik meg hangsúlyozni: a jó pásztor életét adja a juhokért.
Ennek unitárius értelmezése csak ez lehet: Jézus, a jó pásztor, egészen odaad-
ta, odaszentelte életét hivatása betöltésére, vértanúhalállal koronázva meg az
embert Isten éltető közelségébe emelő, örök értékekkel meggazdagító, üdvö-
zítő és megtartó szolgálatát. Így nyert hitünk szerint örök életet Istennél, és
„ad” örök életet azoknak és megtartást, akik nemcsak ismerik és hallgatják Őt,
hanem követni is igyekeznek. Akik, nyomdokain haladva, keskeny útját járva,
hűséges pásztorai „nyájuknak”, mindazoknak, akiket rájuk bízott Isten, szol-
gálva életüket és megmaradásukat.

Erre nézve, Jézus után, sokak példája áll buzdítólag előttünk: Istvánon
és az apostolokon kezdve, nemcsak szentté avatott, hanem szeretetszolgálatuk
által önmagukat megszentelő vértanúk hosszú során át, el egészen vérzivata-
ros századunk Apor Vilmosáig, Márton Áronjáig vagy Martin Luther Kingjéig;
430 éves, farkasordító vészeket kiállt kicsiny nyájunk történetéből: Dávid Fe-
renctől el egészen Balázs Ferencig vagy dr. Erdő Jánosig, Jézus, a jó pásztor
nyomdokain haladva sokan megmutatták, miként kell „életet adva”, odaszen-
telve, hűséggel szolgálni, őrizni, összefogni, éltetni és megtartani a „nyáját”.

Vajon mi, a 3. évezred küszöbén, tudunk-e méltó követői lenni Jézus-
nak, méltó pásztorai a nyájnak, pásztorai egymásnak, hisz az egyik gondolko-
dó szerint: a keresztény olyan ember, akire rá van bízva az összes többi
ember? Tudjuk-e a jézusi szellem magasságába, Isten éltető közelségébe eme-
lni, megőrizni, összetartani a nyáját, Egyházunkat, egy olyan világban, amely-
ben porba nyom az érdektelenség, fásultság, közömbösség, éket ver közénk a
széthúzás, az önző érdek, amelyben elhidegülve, elzárkózva, vállvonogatva is-
mételjük a kaini kérdést: Őrizője vagyok-e az én atyámfiaimnak? Tudunk-e far-
kasordító vészek ellenére jó pásztorunk, Jézus jó nyájává szentülni, nemesedni
egykori népes nyája maradékaként hár, de ordas időkben is hangját meghalla-
ni, hozzá közel húzódni és Őt követni, a siető időben, világban érdemesekké
lenni életre, jövőre, megmaradásra?

Mindehhez nem esküdözés, ígéret, fennkölt fogalom kell elsősorban, ha-
nem Jézushoz, az életében örök példaként élénk állított jó pásztori hivatáshoz
való „életet adó” hűségünk tettekkel történő bizonyítása! Isten adjon nekünk
testi és lelki erőt e „talpig nehéz”, de gyönyörűséges hűség „elhordozásához”,

megéléséhez, a költő által megfogalmazott mindenkori tiszta vággyal a szívünkbe: Jézus, jó Pásztor! „Ó, bár lehetnék csendes Jánosod, /aki nem ígér, nem fogadkozik, /de hű marad egész a Golgotáig!” (Túrmezei Erzsébet: Meddig?) Ámen.

NAGY ENDRE

ISTEN ORSZÁGA TIBENNETEK VAN!^{*}

Lk 13,18-19;21; 17,21b

Az evangéliumokat tanulmányozva azt észleljük, hogy azokban központi helyet foglal el Jézusnak Isten országáról szóló tanítása. Alig van olyan példázata, tanítása a Mesternek, amely ne erről szólna. Mégis azt tapasztaljuk, hogy Isten országának igazi értelme, lényege nem volt teljesen világos sem a tanítványok, kortársak, sem pedig az utána következő korok embere számára, mondhatni: egészen napjainkig. A későbbi korok és egyházak történelmét vizsgálva azt látjuk, hogy a különböző hitelvek képviselői között a leghevesebb viták egyik fő témája éppen Jézusnak Isten országáról szóló tanítása volt. Azt minden lehetséges módon próbálták és próbálják értelmezni, magyarázni. Így volt már valami Földön kívüli csodálatos világ, kiválasztottak külön birodalma, a földi élet után az üdvözült lelkek országa, vagy valami ezután elkövetkező csoda eredményeként létrejövő állapot.

Ünneplő gyülekezet, keresztény testvéreim! Fontosnak és időszerűnek tartom, hogy egyetemes egyházunknak e történelmi fontosságú eseménye alkalmával, amelyen nemcsak megtiszteltetésként, de komoly felelősségként is megélem e szolgálat elvégzésére való felkérést, figyelmünket fokozottabban mértékben irányítsuk arra a jézusi üzenetre, amely örök időszerűséggel tárja fel Isten országa igazi lényegét, értelmét. A mustármag és a kovász hasonlata világosan kifejezi, hogy Isten országa megvalósulásának, kiteljesedésének útja a kicsitől a nagy felé, az erőtlentől az erős felé, a hiányos, fogyatékos állapotból a magasabb rendű felé haladó út, vagyis a szüntelen fejlődés, tökéletesebb útja. A „legyetek tökéletesek” és „keressétek először Istennek országát” jézusi parancsok tulajdonképpen ugyanazt a célt jelölik meg. Jézus tudta azt, amit a későbbi korok - a kereszténység egész történelme - igazoltak, hogy ez az út nem a gyors sikerek, a zavartalan előrehaladás kényelmes, biztonságos, akadálymentes útja, hanem nagyon sokszor a legnehezebb próbáké, akadályoké, olykor éppen a pillanatnyi kudarcoké, áldozatoké. De akik - Jézus óta - ezt az utat választották, azok csak ezzel a biztató, hátorító üzenettel, és az abból fakadó hittel szívükben voltak képesek végigjárni a próbákat kiálló hit útját: Isten országa tibennetek van. Ezzel a megállapítással Jézus egy eléggé jellemző tévedést oszlat el azáltal, hogy a figyelmet, a vizsgálódás, keresés irá-

* Elhangzott Vargyason, az 1999. november 27-én tartott zsinati istentiszteleten

nyát a külvilágtól önmagunk felé fordítja. Rá akar ébreszteni arra, hogy amit hajlamosak vagyunk önmagunkon kívül keresni, amit távolinak, elérhetetlennek vélünk, az bennünk van. Bátorító biztatás, de lelkiismeretébresztő figyelmeztetés is egyben ez az üzenet. Biztatása így hangzik: az a mustármag, amely parányi mivoltában is magában hordja az erős fává fejlődés csíráját, lehetőséget; az a kovász, amelynek hatására életet tápláló áldott kenyér terem, benned van! Keresése nem olyan kell legyen, mint a csillagász munkája, aki távcsövekkel, messzelátókkal próbálja közelhozni a mérhetetlen távolságok titkait, hanem olyan, mint a bányászé: lelkünk, belső lényegünk mélységeibe való leszállás, hogy a kincs, az érték felszínre kerülhessen.

A jézusi üzenet lelkiismeretünkhöz szóló figyelmeztetése így hangzik: rád is bízott Isten országa megvalósulása, rajtad is múlik, neked is közöd van hozzá, te is felelős vagy érte.

Az Isten országát példázó mustármag és kovász jelenlétének bizonyosságát keresem és akarom megtalálni egyházunk életében, múltjában, jelenében és jövőjében egyaránt. Ha magunkévá tesszük és vállaljuk, amit káténk a 94. kérdésre adott feleletben így fogalmaz meg: Az unitárius anyaszentegyházon azoknak a híveknek lelki közösségét értjük, akik Jézus tanításainak és példájának követésével Istenországa építésén munkálkodnak - akkor az Isten országáról szóló jézusi üzenet egyházunk számára mértékadó meghatározása annak a rendeltetésnek, amelyet be kell töltenie, meg kell élnie, amelyről bizonyosságot kell tennie az emberi társadalomban.

Olyan időszakban vagyunk, amikor fokozott érdeklődéssel fordulunk a múlt és a jövő felé egyaránt; nem sokkal ezelőtt emlékeztünk egyházalapító első püspökünk, Dávid Ferencre halála 420. évfordulójára, és ugyanakkor a karácsonyvárás időszaka, az advent küszöbén vagyunk, amikor a várakozás örök emberi élettörvénye fordítja a holnap felé tekintetünket. Múlt és jövő között Dávid Ferenc isteni igazságok után kutató örök nyugtalan lelke, a lelkiismeret és a gondolat szabadsága mellett bizonyosságot tevő szelleme, életpéldája, valamint mindazoknak életpéldája, akiket nehéz történelmi időkben az isteni gondviselés azért állított anyaszentegyházunk szolgálatába, hogy életükkel, hűségükkel és áldozatukkal egyházunkat és népünket szolgálják - ők üzenik ma nekünk: Istenországa tibenetek van. Üzenetük biztatás, de számonkérés, felelősségrevonás is lehet. Egy ezredforduló küszöbén próbálunk előre, a jövőre tekinteni, és sokszor nehéz, nyugtalanító kérdésekkel, nehéz gondokkal állít szembe a kor, amelyben élünk, és szolgálunk kell. Gyakran feltevődik a kérdés: lesz-e jövőnk, és ha igen, milyen lesz az? Ezekre a kérdésekre kérdésekkel kell válaszolnunk: be tudja-e tölteni az unitárius egyház a jelenben, és be fogja-e tudni tölteni a jövőben a mustármag és a kovász szerepét? Sokat hangoztatott szabadelvűsége képessé teszi-e arra, hogy választ adjon a kor sajátos, új kérdéseire, szembenézzen kihívásaival? Egyházi és világi vezetői, pásága és hívei bizonyosságot tudnak-e tenni életükkel és szolgálatukkal, hogy méltó örökösei Dávid Ferenc szellemi hagyatékának? Tud-e azonosulni népünk, nemzetünk, az erdélyi magyarság sorsával a legkedvezőtlenebb gazdasági és politikai helyzetekben is, tud-e megtartó erő, lelki, szellemi és erkölcsi

támasz lenni e nép számára, be tudja-e tölteni a mustármag és a kovász szerepét annak életében is?

Gyakran elhangzik a megállapítás: kicsi egyház vagyunk. S bár ez a tény sokszor aggodalommal tölt el, mégis fölöslegesnek, értelmetlennek tartom számbeli kicsinységünk, ún. „kétszeres” kisebbségi sorsunk túlzottan gyakori hangoztatását. A mennyiség és a minőség két külön kategória; nem feltételezik és nem határozzák meg egymást. Jézusnak Istenországról szóló tanításában, a mustármag és a kovász hasonlatában ez az igazság is világosan megfogalmazódik.

Schweitzer Albert önéletrajzában olvasható egy megkapó történet. Az egyenlítői Afrikában - Lambarénében az általa alapított kórház az 50-es években súlyos anyagi gondokkal küzdött. Hiányos felszerelés és gyógyszerhiány nehezítette nap mint nap az életmentés munkáját. A segélykérés süket fülekre talált, akik segíthettek volna, azok elzárkóztak a segítségadástól. Egy 13 éves néger fiú, Bobby Hill, amikor meghallotta, hogy a lambarénéi kórház súlyos anyagi gondokkal küzd, elhatározta, hogy egy fiola Aszpirint küld Schweitzer kórházának. Írt a légierő parancsnokának, arra kérte, hogy ha Lambaréné fölé repül, dobja le Schweitzernek az ő gyógyszeradományát. Az olasz rádió felkapta a levelet, három nyelven leadták. Hatására a hallgatók bekapcsolódtak, ki-ki elküldte a maga „Aszpirinjét”, vagy az ennek megfelelő pénzüsszeget. Az eredmény meglepő: 4,5 tonna gyógyszer és 400 000 dollár készpénz. Amikor a fiú személyesen adta át Schweitzer Albertnek az összegyűlt adományt, a Nobel-díjas tudós a gyerek fejére tette a kezét és így szólt: „Sohasem gondoltam volna, hogy egy gyermek ilyen sokat tehet kórházunk érdekében.” - Nem tudom, hogy ez a gyermek egyáltalán ismerte-e Jézusnak Istenországról szóló tanítását, hallotta-e a példázatheli mustármagról és kovászról. De ártatlan gyermeki lelkével megérezte és megértette, hogy mit jelent a jézusi üzenet: Istenországa tibennetek van. Így kell megértenünk nekünk is, így kell vállalnunk és cselekednünk, erős hittel, örök optimizmussal, amit az isteni akarat feladatunkká, kötelességünké tett. Felelősséggel és hűséggel élő ember számára nem a körülmények és a jósolható kilátások döntenek el, hogy vállalja-e feladatát, kötelességeit, nem is az elismerés vagy a kitüntetés kecsegtető lehetősége, hanem egyedül a lelkiismeret szavára figyelve cselekszik, így válik Istenországa hordozójává azzal a szent meggyőződéssel, hogy a kicsi mustármag egyszer fává nő, és a kovász tápláló kenyérré érik, mert ez az Isten akarat. Ámen.

DANCS LAJOS

KENYÉR ÉS SZABADSÁG*

Zsolt,106,47

Az Ószövetség népe Isten törvénye szerint természetesnek tartotta, hogy amikor a földnek termését betakarította, az Úrnak ünnepét megtartsa. A sátoros ünnepen, mely hét napig tartott, a betakarítás örömét és az örömeért való hálaadást összekapcsolta az Egyiptomból való szabadulással. Így a kenyérről való kielégülés testi öröme és a szabadság lelki boldogsága örökre összefonódott és elválaszthatatlanná vált.

Kenyer és szabadság - mindkettő létmeghatározó örök érték minden ember, minden nép életében. Ezt érezte meg már évezredekkel ezelőtt a gondolkodó és érző ember, amikor a tűzoltár előtt összekapcsolta, és a hála aranyszálaival csokorba kötötte. Kegyetlen, létéért, megmaradásáért való küzdelmében, a saját vérével írt történelmében számtalanszor tapasztalta, hogy kenyér híjával szolgálva lehet tenni az embert, és fordítva.

„Tégy az asztalra szent kenyeret” (II. Móz 25,30) áll az ember előtt a figyelmeztetés. Hogy a magasságban, az apák búneit hatodiziglen is megtorló kegyetlen Jahve parancsa volt-e, vagy az istenképre formált teremtmény lelkében született meg ez az óhaj, nem tudni. De az biztos, hogy az úrvacsorának gyökérszála ide nyúlnak vissza.

A szigorú ószövetségi tanokon felnövő Jézus – az ősi hagyományt tisztelve és betartva – a Nisán hónap 14. napján tanítványjaival együtt Jeruzsálembe jön, hogy „ az Úrnak ünnepét megünnepeljék.”, hogy a bárányt közösen elfogyasszák. A kezdetben családi ünnep Josiás király vallásos reformja nyomán templomi ünneppé nőtte ki magát, de megőrizte a *kenyerért és szabadságért* való hálaadás jellegét. Az utolsó vacsora asztalán fő helyen a kenyér áll, s a kehelyben a bor mint a szabadság jelképe. Mielőtt azonban mindkettőt a kezébe vette volna, hogy tanítványainak átadja, Jézus hálaakat adott.

Kenyer és szabadság eszméje aranylik a hálaadás fonatában. A kereszténység hatalmas épületében mi erdélyi unitáriusok egy beépült téglavagyunk, akik megőrizzük egyházalapító és egyházépítő őseink tiszta vallásos lelkületét, kik a kenyérért és szabadságért való hálaadás szent alkalmában a Zsoltárossal emelkedtek a mindenség Istenéhez e szent vágyakozással: „ Segíts meg minket Urunk Istenünk, és gyűjts össze minket.” Az Istenben való feltétel nélkül való hit, valamint az együttlevést, hovatartozást tudatosító alkalmi voltak megtartó erőforrásai egyházunknak és népünknek.

Az erdélyiség legendás őstalajából kipattanó egyistenhitet, szeretetet és lelkiismereti szabadságot hirdető és megélő egyházunk 431 éves fennállása óta

* Elhangzott Vargyason, az 1999. november 27-én tartott zsinati istentiszteleten

a kenyér és szabadság értékeit fő helyen tartotta az emlékezés asztalain, s valahányszor maga köré gyűjtötte össze gyermekeit, ahányszor szükség volt erre:

- „Mikor völgyeinkre tört az áradat”, mikor égő lármafák tüze szólította és hívta - mikor egyik kezében kardtartva otthonát és szeretteit védte, s a másikkal barázdát hasított a másfél évezredes szülőföldbe.

- amikor a kisebbségi sorsa fojtogató szorításából kihulltak életéből azon anyagi javak, melyekbe kenyérének egy részét is beleöntötte, mint jövődjének biztosítékait.

- amikor idegen életformába kényszerítve szerencsétlen földönfutóvá tették az erdélyi népet

- akkor, amikor pénzéhes júdások árulták...

Testvéreim! Amikor a vargyasi unitárius templom asztala mellé hívlak, szívemben a Zsoltáros imádsága van, „Segíts minket Urunk Istenünk, és gyűjts össze minket” egy szent cél érdekében, hogy hálát adhassunk Neked, hogy imádkozhassunk a kenyérért és szabadságért, mely még nem teljes. Mert sokak asztaláról hiányzik még ma is a kenyér, és szabadságunk is szorít valahol.

Hívlak, jöjj e tiszta erőforráshoz, és érezd meg az összegyűlt közösség erejét, a tizenkilenc fiatal felszentelt lelkész hitvalló fogadalma szent reménységgel töltse meg életedet, és ne feledd soha, honnan indultál, és ki vagy. Ámen

Dr. EDWARD FROST

HITÜNK ÉS TESTVÉRI KAPCSOLATUNK^{*}

Ef 4,6

Jó reggelt! Nagy öröm számomra, hogy közöttetek lehetek. Lelkészi szolgálatom idejének egyik kiemelkedő alkalma ez, amikor ezen a szószéken állhatok és hozzátok beszélhetek. Magammal hoztam az atlantai gyülekezet üdvözlését és testvéri érzését. Gyülekezetünk tagjai sokat megtudtak azoktól, akik eddig meglátogattak titeket: Carol Payntól, akire, tudom, hogy szeretettel emlékeztek, Wilmajean Nippertől és természetesen John és Barbara Daletől. Ugyanakkor a ti megismeréseitekben sokat segített lelkészeteknek és feleségének nálunk tett látogatása.

Egyházközségem tagsága örvend annak, hogy az én látogatásomra is sor kerülhetett. Mi tisztelettel és elismeréssel nézünk fel arra, amit ti megvalósítottatok. Tudjuk, hogy nagyon sok nehézséget kellett elszenvednetek. Elmondhatom, hogy megtiszteltetés számomra az, hogy a ti testvéregyházközségeitek lehetünk Amerikában.

Most pedig áttérek történelmünk rövid ismertetésére. Remélem érdekelni fog titeket az, ha elmondok valamit az amerikai unitarizmus történetéből. A XIX. század első felében az Egyesült Államok Új Anglia államában sok kongre-

* Elhangzott 1999. október 17-én a székelyudvarhelyi belvárosi unitárius templomban.
Fordította: Kedei Mózes

gacionalista gyülekezet lelkésze az unitárius hitet kezdte vallani, amely Európából sugárzott át Amerikába. Ők azt kezdték hirdetni, hogy a szentháromság dogmájának nincs bibliai alapja, ennél fogva Isten egy és nem három. Azt tanították, hogy a Bibliát értelemmel kell olvasni és nem vak hittel. Hirdették, hogy minden embernek joga van megismerni Istent, és imádni őt a maga módján.

Sokan, akik a tradícióhoz ragaszkodtak, felháborodtak ezen. A gyülekezetek megoszlottak a szentháromság dogmája fölötti értelmezés miatt. A liberális gondolkodású lelkészeket a konzervatív gyülekezetek elbocsátották tanításukért. Őket olyan gyülekezetek választották meg, amelyek Isten egységét vallották. Ezek a gyülekezetek később unitáriusoknak nevezték magukat. Az unitáriusok szellemi vezérei voltak a kezdeti időkben: Theodor Parker, a nagyhatású szónok és megfélemlíthetetlen polgárjogi harcos, William Ellery Channing, aki megfogalmazta az unitárius hitelvek alapjait, és a híres író és költő Ralph Waldo Emerson, aki nagy hatást gyakorolt az unitárius hit fejlődésére.

Az unitárius gyülekezetek gyarapodtak mind számban, mind befolyásban a XIX. században. Amerika kulturális fejlődése párhuzamosan haladt az unitarizmus növekedésével és felnőtté válásával. Az unitáriusokat úgy ismerték meg, mint akik elkötelezték magukat az igazság és a vallásszabadság mellett. E század elején az unitárius gyülekezetek összekülönböztek: voltak olyanok, akik ragaszkodtak a hagyományos unitarizmushoz, és voltak olyanok, akik azt mondták: tovább kell lépni a fejlődés útján.

A XX. században volt olyan időszak, amikor az unitárius vallás mondhatni formálissá lett, túltengett benne az értelem, és ezért idegenkedett minden mélyebb vallásosságtól. Annak ellenére, hogy az unitarizmus szenvedélyes harcosa volt a társadalmi igazságosságnak és a faji egyenlőségnek, az I. világháború befejezésének idején csak kevés belső élményelegség maradt benne.

1961-ben az Unitárius Egyház egyesült az Univerzalista Egyházzal. Az univerzalisták azt vallották, hogy Isten szerető Isten, és egy szerető Isten nem kárhoztathat senkit olyan helyre, mint a pokol. Emellett hittek az egyetemes üdvözülésben. Akárcsak az unitáriusok, harcosai voltak az igazságosságnak és a társadalmi egyenlőségnek. E közös hitelvi alapon jöhetett létre az egyesülés, mely után unitárius-univerzalistáknak nevezzük magunkat.

Az univerzalistáknak és a női lelkészeknek köszönhetően hitünk ma mélyebb, vallásosabb és spirituálisabb, mint 1964 előtt. Egyértelműen elkötelezi magát vallásunk úgy a szellem, mint az értelem gazdagítására. A szabad hit így sokat haladott azzirányban, hogy benne a spirituális, intellektuális és társadalmi igényei a gyülekezetnek találkozhassanak és kielégülhessenek. De ez nem egy lezárt folyamat, még hely és lehetőség van a további szellemi növekedésre is.

Mielőtt befejezném, szeretnék beszélni a gyülekezeteink közötti testvéri kapcsolat kölcsönös értékeiről. 1989 után atlantai hittestvéreitek, jobb helyzetüknél fogva, örömmel siettek segítségetekre. Veletek együtt teljes szívünkkel hisszük, hogy a szabad hitnek nagy szerepe van a világ életében. Ezen túlmenően szeretnénk segíteni az európai unitárius egyházközségek megerősítésében. Ezért számunkra nagyon fontos, hogy őszintén mondjátok el: miben tudunk segíteni titeket.

Ugyanakkor világossá akarom tenni, hogy a mi kapcsolatunk testvéri kapcsolat, mely mindkét fél javára válik. Mit ajánlhattok és mit adhattok ti nekünk szerencsésebb és gazdagabb amerikaiaknak? Nekünk adhatjátok, megajándékozhattok minket a ti gazdag és nagy múltú hitetekkel. Ti számunkra élő emlékeztetői vagytok annak az igazságnak, hogy a hitnek drága ára van, és annak megtartását drágán kell megfizetni. Mi Amerikában nem szenvedtünk a hitünkért, mint ti itt, Erdélyben. A mi lelkészeinket nem zárták el a hitükért és a szabadságért való kiállításukért. Nekünk nem kellett félnünk attól, hogy diktátorok és zsarnokok lerombolják házainkat, templomainkat és falvainkat. Ti számunkra az élő lecke vagytok, bizonyosságai annak az igazságnak, hogy a hit ellenáll minden elnyomásnak, hogy a külső mostoha körülmények nem tudják meggyengíteni az emberi szellem erejét, és annak, hogy a szeretet a legnagyobb érték, amely legyőz minden akadályt, még a köztünk lévő nagy fizikai távolságot is.

Ez az oka annak, hogy az én látogatásom és a mi atlantai gyülekezetünk tagjainak látogatása olyan fontosak számunkra. Nekünk szükségünk van a ti hitetek ihletésére. Nekünk szükségünk van a ti példátok erejére. Nekünk szükségünk van az együttlét örömének a megtapasztalására. Nekünk szükségünk van a kölcsönös megismerés folytatására, hogy olyan gyakran, amilyen gyakran csak tudunk, itt legyünk közöttetek, hogy kölcsönösen tapasztalhassuk meg ezeket az áldásokat.

Hadd ismétljem meg ismét, hogy mekkora öröm, hogy én itt lehetek, hogy láthassam és megtapasztalhassam gyülekezetetek erejét, és örvendjek a melegszívű vendégfogadásnak.

Erős reménységem az, hogy gyülekezeteink – Atlantában és Székelyudvarhelyen – még sok éven keresztül örvendhetnek a kölcsönös megismerésnek, támogatásnak és szellemi gazdagodásnak. Erős meggyőződésem, hogy a lelkészetekhez kötődő barátságom erősíteni fogja a gyülekezeteink közötti kapcsolatot is.

Isten áldása legyen ezen a gyülekezeten, vezetőin és szolgálatán. Isten áldása legyen a mi testvéri kapcsolatunkon. Ámen.

NAGY ENDRE

AZ ÉN EMLÉKEZETEMRE...*

Lk 22, 19b

Az emlékezés asztalánál állok. Emlékezésre szólít, kötelez örök példaadónk, Jézus felhívása, aki rövid prófétai pályafutása végén utoljára ülve asztalhoz a tizenkettővel, vette a kenyeret, rendre adta tanítványainak, és kérése, meghagyása a végrendelet erejével, súlyával hangzott: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.

* Elhangzott a kissolymosi falutalálkozó alkalmával tartott istentiszteleten 1999. szeptember 5-én

És emlékezésre kötelez ez a hely, ahol állok. Emlékezésre köteleznek ezek a 200 éves falak, ez a hajlék, amely az imádkozás, a lelki felemelkedés helye, a megújuló hit és reménység forrása volt ennek a népnek, amely kenyéret mindenkor verejtékkel sózta. Idejött hálát adni Istennek az áldásért, melyet megérezett a falat kenyérben, a szomjat oltó vízben, az édesre érett gyümölcsben, a megszülető gyermekben. Idejött, amikor próbák súlya nehezedett rá, amikor jég verte el a határát, amikor a háború vihara letörte fájáról a leg-erősebb, legtöbb életet és jövőt ígérő ágakat. Játshattak kedvükre a világ hatalmasai egy nemzet sorsával, tologathatták jobbra-balra az országhatárokat, ez a nép hű maradt hitéhez, Istenéhez, szülőföldjéhez, templomához. Megpróbálhatták elűzni, távoltartani attól, de amikor megkondult a harang, kalapját levette, és ott, ahol volt, rögös barázdában vagy kaszával kezében - lelke Istennel találkozott. Ha vándorbotot fogott, és távoli tájak, városok építőtelepei felé vette útját, hogy az itthon megsemmisülni látszó megélhetési lehetőség helyett újat keressen, a templom képét, e harangok hangját vitte magával lelkében. És amikor közeledett az ünnep, jött a karácsony vagy a húsvét, a brasói, krajovai, mangáliai munkásszállások üresek maradtak, és ő jött haza, mert hívta, szólította ez a falu, a szülőföld, a templom.

Ezt a hívást hallottuk meg ma is, így szólalt meg nemcsak az evangéliumból, hanem a templom köveiből is a felhívás:....az én emlékezetemre.

Az emlékezés azonban nemcsak egyszerű visszagondolást, múltbanjárást, letűnt eseményeken való ábrándozást jelent, hanem elkötelezést a múltban gyökerező értékek ápolására, megőrzésére. Az evangélium egyértelmű és félreérthetetlen tanítása: a példaadás követésre kötelez. A Jézusra való emlékezés sem annyit jelent, hogy felidézünk életét és tanítását, vagy legfeljebb gyönyörködünk szépségében, hanem az „...„ ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” felhívásban meg kell hallanunk a „...példát adtam néktek, hogy amiképpen én cselekszem veletek, ti is akképpen cselekedjétek” (Jn 13,15) örök jézusi parancsát.

Minden emlékezés, visszatekintés vagy visszatérés magában hordja ezt a felhívást. A Római Birodalom idején a határokon állomásozó hadvezérek és államférfiak minden évben meglátogatták az Örök Várost, Rómát. Fényes pompával vonultak át diadalkapuin, körmenetben járták végig történelmi nevezetességű utcáit, megcsodálták csillogó palotáit, kolosszális arénáját, magukba szívták levegőjét. Nemcsak hazamentek, hanem búcsút jártak. Egy feledhetetlen képet nyertek, emlékezetükbe vették, átértékelték a római polgárság kivételességét. Visszatérve szállásukra, szolgálati helyükre, hallani vélték az Örök Város intését, parancsát: az én emlékezetemre, és ahhoz méltóan: higgyetek, akarjatok, cselekedjétek - éljétek!

Ilyennek látom, érzem a mi mostani hazatérésünket, találkozásunkat, együttlétünket. Kissolymos ma a hazatérőnek ugyanazt jelenti, mint a büszke római polgárnak az Örök Város. Zsalugáteres házai palotákká nőnek, sáros utcáiról a történelem üzen, és ezt az üzenetet küldi feléd a régi ház, a jól ismert táj, a temetők néma sírhantjai és ez a 200 éves templom: az én emlékezetemre - és ahhoz méltóan - higgy, akarj, cselekedj, élj!

S ha már az emlékkívánás és emlékhagyás - nemcsak Jézus óta – egyetemes emberi megnyilatkozás, ezen a szép ünnepen én is egy emléket rajzolok lelkedre, hogy azt magaddal vidd: Újra aranyhajú, csillogó szemű gyermek vagy. A régi ház udvarán, vagy valahol a kertben játszol. Ragyogóan süt a nap, a konyhából a készülő ebéd édes illata száll feléd. S te egyszer csak édesanyád jól ismert hangját hallod. Téged szólít, utánad kiált: gyermekem, gyere haza, az asztal meg van terítve. Rátekintek erre a megterített úrasztalára, és édesanyák hangját hallom: kenyértésztát dagasztó, kemencét hevítő, szakadt ruhát foltozó, illatos ebédet főző, kendert szövő édesanyákét. Szólnak újra hozzánk, kiáltanak az élet poros útján továbbhaladókra virágos sírok alól, vagy kakukkfűvel benőtt, elfelejtett hantok alól, hangjukban a szülőföld, isten hangja szól. gyermekem, gyere haza, az asztal meg van terítve. Neked táruul ki ma az ajtó és szülői, testvéri, baráti szív. Számodra itt az asztal mindég meg van terítve, ide mindég hazaérkezel. Ámen.

SIMÉN DOMOKOS

KARÁCSONY BIZTATÁSA *

A gyakori gondok-szomorúságok és a gyér örömök mozaikjaiból töltjük életünket Isten után. Riaszt az élet a biztos megélhetés bizonytalanságával, mert az embernek tehetsége van mindent elrontani. Naponta riaszt az emberi korlátoltság-butaság: Vigyázz, csak ránk, jön a századvég-ezredvég és a világvége... úgy beszélünk, mintha Isten beszédét nem ismernők a Bibliából: „A ti utaitok, nem az én utaim, a ti gondolatotok, nem az én gondolatom.” Félünk, és sok félni valónk van. Oka nem a világ, nem az Isten, hanem a magunk kicsinyhitűsége, elsivatagodásunk, elszakadásunk Istentől. Panaszkozdunk, hogy elhagyott az Isten

A körülöttünk és bennünk lévő világ értelmesen megmagyarázza azt, hogy van egy gondoskodó Gondviselés velünk, életünkkel-ételünkkel. Neki gondja van, nagy gondja a lelkünkre, a hitünkre is. Ilyen lelki szűkesztendőben küldte el a beteljesedést annyi advent után, és ma is küldi a világhoz Megváltónak, Megtartónak, örömmüzenetnek Jézust, hogy legyen a bethlehemi csillag világossága értelmünknek és melegség lelkünknek. Hozzád küldi személyesen Isten Jézust, hogy ne riasszon az élet, a butaság, a lelki sivárság..., hogy boldog légy, te, karácsonyt lélekben is megszentelő ember.

Karácsonyban Isten üzenete a világnak Jézussal ez:

- „Ne féljetek...”, mert a félelem bizonytalanná, kapkodóvá, gyávává tesz. Szétriaszt egymástól.

- „Örömet hirdetek...”: a lélek, a hit, az értelem összhangját, mert ez a boldogság, a megelégedettség. Higgyétek el, hogy nem az a megelégedett, a

* Elhangzott a Csíkszeredai TV. adásában

boldog, akinek mindene megvan..., hanem aki megelégedett, annak van mindene, boldogsága.

- Isten a szeretet ünnepévé szánta karácsonyt vallásra, nyelvre, nemzetre, fajra való különbség nélkül mindenkinek... Mindenki arra igyekszik, hogy általa „legyen a földön béke és az emberekhez jóakarata.” Így mi is újra megtaláljuk Jézusban a Megtartót, Megváltóját félelmünknek, emberi gyengeségeinknek, mint ahogy megtalálták a bölcsek és a pásztorok is, ezzel tennék tisztességet, ezzel vinnék ajándékot a Jézus-hirdette jövendőnek.

- Ehhez a pásztorok elhatározottsága kell, kik így szóltak. „Menjünk el mind”, senki se maradjon ki abból a jelképes „népszámlálásból”, amelyik a Jézus tanítása szerinti boldogokat veszi számba, nem csak karácsonykor, hanem minden nap. Legyünk együtt a Jézus bölcsőjénél, és adjon az Isten különbség nélkül boldog karácsonyt mindnyájunknak. Ámen.

EGYHÁZI ÉLET - HÍREK

Egyházi Képviselő Tanács

Az Egyházi Képviselő Tanács július 8-án tartott ülésén az Egyházi Főtanács előkészítésével foglalkozott, a szeptember 2-án tartott rendkívüli ülésen a lelkészek javadalmazását tárgyalta. Az Egyházi Képviselő Tanács III. negyedévi rendes ülését szeptember 30-án tartotta, a IV. évnegyedi ülést november 18-án, amely a Zsinatot készítette elő.

Egyházi Főtanács

Az Egyházi Főtanács július 23–24-én tartotta évi rendes ülését. A Főtanács alkalmával tartott istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Nagy László marosvásárhelyi esperes végezte. A Berde-serleggel Molnos Lajos főtanácsai tag mondott pohárköszöntőt.

Zsinat

A Zsinat november 26–27-én tartotta ülését a vargyasi egyházközségben. A Zsinat elfogadta szertartásaink egységesítését. A Zsinat alkalmával 19 lelkészt szenteltek fel: Kriza János egyházi kiadó és nyomdavezető, kidei beszolgáló lelkész, Molnár B. Lehel levéltáros, Lázár Levente csokfalvi, Jenei Sándor Levente szabéci, Kecskés Csaba marosvásárhelyi másodlelkész, Csete Árpád ravai, Sándor Szilárd szentháromság-kisadorjáni, Dimén József tordatúri, Jakab Zsolt újszékelyi, Krizbai Béla homoródszentmártoni, Ilkei Árpád homoródújfalvi, Józsa Lajos kökői, Pap Mária szentivánlaborfalvi, Lőrinczi Lajos csehétfalvi, Kopándi Botond torockószentgyörgyi, Moldován Sz. Noémi csekefalvi, Gyerkes Zsuzsanna mézskői, Tordai Ernő sepsikőröspataki lelkészt és Gyerő Dávid sepsiszentgyörgyi segédlelkészt. A 26-án tartott istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Pálfi Dénes sinfalvi lelkész, az énekvezéri teendőket Pálfi Dénesné Kereki Ildikó sinfalvi énekvezér végezte. Az istentisztelet alkalmával ifj. Toth Péter gondnok üdvözölte a püspök urat, Páll Péterné a főtisztelendő asszonyt és a vargyasi énekkar énekszámokat adott elő. A 27-én tartott zsinati istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Nagy Endre magyarsárosi lelkész, az énekvezéri teendőket Fekete Leventéné Durugy Judit nagyajtai énekvezér végezte, az istentisztelet alkalmával került sor a lelkésszentelésre, lelkésszentelő beszédet dr. Szabó Árpád püspök mondott majd a lelkészek letették az esküt, kézrátétellel megtörtént a szentelés. Ezt követően a vargyasi egyházközség ifjai megajándékozták a felszentelt lelkészeket, az énekkar énekszámokat adott elő, az ifjú lelkészek részéről Ilkei Árpád homoródújfalvi lelkész mondott köszönetet. Dancs Lajos énlaki lelkész mondott úrvacsorára előkészítő beszédet, majd megtörtént az úrvacsoraosztás. A közebeden a Berde-serleggel dr. Kisgyörgy Árpád főgondnok mondott pohárköszöntőt. A Magyarországi

Unitárius Egyház részéről Mikó István főgondnok, Kászoni K. József budapesti lelkész és dr. Sztankóczy Zoltán vett részt a Zsinaton.

Lelkészköri értekezletek

Október 4–13. között került sor a III. negyedévi lelkészköri értekezletekre a következők szerint: a kolozs-tordai egyházkörben október 13-án Tordatúrban, a maros és kükküllői egyházkörökben október 4-én Ádámoson, a székelykeresztúri egyházkörben október 5-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkörben október 6-án Gyepesben, a háromszék-felsőfehéri egyházkörben október 7-én Brassóban. Az értekezleteken Kovács Sándor teológiai tanár tartott előadást *Egyház és média* és dr. Csanády András: *A falusi-paraszti hagyományok élő rendszere Kelet-Európában* címen. A IV. évnegyedi lelkeszi értekezleteket november 8-17. között tartották a kolozs-tordai egyházkörben november 17-én Kolozsváron, a marosi és kükküllői egyházkörben november 8-án Nyárádfálfalván, a székelykeresztúri egyházkörben november 9-én Székelykeresztúron, a székelyudvarhelyi egyházkörben november 10-én Homoródszentmártonban, a háromszék-felsőfehéri egyházkörben november 11-én Sepsiszentgyörgyön, az értekezleteken Fóris F. Rita tanügyi előadótanácsos tartott előadást.

ULOSz Konferencia

Az Unitárius Lelkészek Országos Szövetsége Nyárádgálfalván tartotta Konferenciáját, augusztus 27–28-án

A lelkeszi konferenciával egy időben zajlott le a lelkesznék találkozója. A találkozón dr. Szabó Árpád püspök tartott előadást: *Mit vár az egyház a lelkeszi-feleségtől a századfordulón* címen. Este istentisztelet volt, amelyen a lelkeszi szolgálatot Fazakas Endre dicsőszentmártoni lelkész végezte. Másnap, dr. Valics Péter tartott előadást a természetgyógyászatról.

Unitárius Világtalálkozó

Unitárius Világtalálkozót tartottak augusztus 14-én Székelyudvarhelyen. A találkozót a székelyudvarhelyi Belvárosi Egyházközség szervezte az E. K. Tanács védnöksége alatt. A megnyitó beszédet Kedei Mózes esperes mondta, az istentiszteleten a lelkeszi szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte. Utána egyházunk tisztségviselői szólottak: dr. Rezi Elek főjegyző, Székely Miklós közügyigazgató, Nagy László, Kedei Mózes, Máthé Sándor, Szombatfalvi József esperes, Gyerő Dávid az Ifjúsági Egylet titkára. A Magyarországi Unitárius Egyház nevében dr. Murvay Sámuel főgondnok üdvözölte a találkozó résztvevőit, az Angol Unitárius Egyház nevében Austin Fitzpatrick, az Egyesült Államokból Cathy Cordes beszélt, a nyugat-európai magyarság részéről dr. Gyarmathy György, a Magyar Nemzeti Örökség és Kulturális Alapítvány részéről Csallóközi Zoltán, Kolumbán Gábor a megyei önkormányzat elnöke, Antal István parlamenti képviselő és Szász Jenő Székelyudvarhely polgármestere mondott üdvözlést, ezután kopjafaavatásra került sor, avatóbeszédet dr. Kisgyörgy Árpád főgondnok mondott, majd az egyesített unitárius kórus (kükküllődombói, magyarsárosi, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, székelyudvarhelyi), a Balázs Ferenc-Vegyeskar és a Székely Dalegylet énekszámokat adott elő, Balázs Éva,

Szalai Zsuzsa és Ilkei Ildikó szavaltak. Az ODFIE tagjai Sorbán Enikő, Iszlai Borhála és Simon Edit népdalokat énekeltek, és a helyi Csalóka együttes táncoszszeállítást mutatott be. Az ünnepség Balogh Ferenc főgondnok záróbeszédével fejeződött be.

Lelkészképzés

Szeptember 8–14. között tartották meg a felvételi vizsgákat a Teológiai Intézetben. A felvételi eredményeképpen az I. évfolyamra 6 hallgató iratkozhatott be: Gerzsi Mihály, Kiss Sándor, Dávid Ferenc, Lakatos Sándor, Szabó Előd és Újvárosi Katalin.

Az V. évet végzett teológiai hallgatók szakvizsgáját szeptember 14–17. napjain tartották. Sikeres szakvizsgát tett: Fekete Béla, Máthé Ernő, Molnár Attila és Tódor Csaba.

Július-augusztus hónapokban teológiai hallgatóink nyári gyakorlatot végeztek egyházközseinkben: András Benedek Bágyonban, Csáki Levente Kolozson, Solymosi Zsolt Nagybánya-Szatmár, Kopándi Zoltán Kolozsvár 1.sz, Demeter Sándor Pipe-Szásznádas, Pitó Attila Magyarorsákon, Fazakas Levente Székelykál, Cseh Dénes Firtosmartonos, Jakabházi Béla Firtsováralja, Fülöp Alpár Medesér-Székelyszentmiklós, Pálffy Tamás Tarcsafalva-Tordátfalva, Szilágyi Annamária Gyepes, Bálint Róbert Oklánd, Szombatfalvi József Székelykeresztúr, Kádár Attila Székelymuzsna, Cserei Katalin Sepsiszentkirály, Jenei Csaba és Szabó József Magyarországon, a budapesti egyházközseghen.

A teológiai alapvizsgát szeptember 23–24. napjain tartották. Alapvizsgát tett: Csáki Levente, Cserei Katalin, Demeter Sándor, Jakabházi Botond Béla, Fülöp Alpár és Pálffy Tamás.

A Teológiai Intézetben október 1-én tartották meg az évnyitót. Az unitárius hallgatók részére október 3-án volt az ünnepélyes megnyitó a templomban, prédikált dr. Szabó Árpád püspök.

A lelkészképesítő vizsgát október 13-án tartották. Lelkészképesítő vizsgát tett: Kopándi Botond torockószentgyörgyi, Moldován Szeredai Noémi csekefalvi, Tordai Ernő sepsikőröspataki, Lőrinczi Lajos csehétfalvi és Gyerő Dávid sepsiszentgyörgyi gyakorló segédlelkész.

Lelkésztovábbképző tanfolyamot tartottak Kolozsváron október 25–28. napjain. A továbbképzőn részt vett: Bálint Imre alsófelsőszentmihályi, Szathmáry Incze Kornél alsójárai, Bálint B. Ferenc kolozsvári, Balázs Tamás magyar-szováti, Sándor Botond nagyenyedi, Szén Sándor jobbágyfalvi, Varga Sándor nyárádszentmártoni, Csete Árpád ravai, Benedek Jakab segesvári, Veres Ferenc bethlenszentmiklósi, Kovács Sándor szókefalvi, Bíró Mihály alsóboldogfalvi, Jakab Zsolt újszékelyi, Dancs Lajos énlaki, Berei István kissolymosi, Kedei Mózes székelyudvarhelyi, Krizbai Béla homoródszentmártoni, Kiss Ákos recsenyédi, Katona Dénes székelyderzsi, Simó Sándor homoródjánosfalvi, Máthé Sándor brassói, Pálffy A. Tamás datki, Kotecz József felsőrákosi, Márkos Ervin fogarasi és Orbán F. Dezső kálnoki lelkész. A lelkésztovábbképzőn Varga Jenő László, Milinte Enikő és Fóris F. Rita egyetemi tanárok tartottak előadásokat, a reggeli áhítatokat Krizbai Béla, Csete Árpád és Jakab Zsolt tartotta.

Személyi változások - kinevezések

Bencző Dénes homoródalmási lelkész október 1-től nyugalomba vonult. 1929. november 29-én született Homoródalmáson, középiskolai tanulmányait 1950-ben fejezte be Székelyudvarhelyen, majd 1950–1954 között a Protestáns Teológiai Intézetben végezte teológiai tanulmányait. 1954-ben szakvizsgát tett, 1955-ben pedig lelkészképesítő vizsgát. 1954–1956 között a lupény-vulkáni egyházközségben, 1956-tól nyugdíjbamenetelig a homoródalmási egyházközségben teljesített lelkészi szolgálatot. 1990–1996 között a székelyudvarhelyi egyházkör esperesi tisztségét töltötte be. Négy és fél évtizedes hűséges lelkészi szolgálataért ezúton is köszönetet mondunk.

Fitori Miklós felsőrákosi énekvezér szeptember 1-től nyugalomba ment. 1924. november 30-án született Felsőrákoson, 1954-ben tett énekvezéri vizsgát, és attól kezdve a felsőrákosi egyházközség énekvezére volt.

Tordai Ernő brassói segédlelkész október 1-től áthelyezést nyert a sepsikőröspataki egyházközségbe mint segédlelkész.

Czire Szabolcs sepsikőröspataki segédlelkész és *Ferenczi Enikő* sepsiszentgyörgyi vallástanár október 1-től az Amerikai Egyesült Államokban a Meadville/Lombard teológiai Főiskolán (Chicago) folytatják tanulmányaikat.

Zsigmond Kinga-Réka homoródszentpéteri lelkész ugyancsak október 1-től a Berkeley-i (Kalifornia) Starr King teológián tanul a folyó iskolai évben.

Simó Rozália székelykáli gyakorló segédlelkész október 1-től áthelyezést nyert a sepsiszentgyörgyi egyházközségbe mint vallástanár.

Jenei Sándor haranglábi lelkész meghívás alapján kinevezést nyert rendes lelkészi minőségben a szabédi egyházközségbe.

Október 1-től gyakorló segédlelkészi kinevezést nyert: *Fekete Béla* Bágyonba, *Máthé Ernő* Marosvásárhelyre, *Molnár Attila* Székelykálba és *Tódor Csaba* Kénosba.

1999-től a maros-küküllői egyházkör kettévált. A küküllői egyházkör szeptember 17-én tartotta választói közgyűlését, amelyen esperesnek *Fazakas Endre* dicsőszentmártoni lelkészt, felügyelő gondnoknak *Tóth Gyula* magyarsárosi és *Pálfi István* dicsőszentmártoni afiát, egyházköri jegyzőnek *Nagy Endre* magyarsárosi, közügyigazgatónak *Péterfi Sándor* küküllődombói lelkészt választották meg.

A marosi egyházkörben október 1-én tartották a választói közgyűlést, a választások eredménye: esperes: *Török Elek* nyárárdgálfalvi lelkész, felügyelő gondnokok: *Fekete Árpád* szovátai és *Szász Dénes* marosvásárhelyi afiai, egyházköri jegyző *Varga Sándor* nyárádszentmártoni, közügyigazgató *Szén Sándor* jobbhágyfalvi lelkész.

Lelkészbeiktatók

Dimén József lelkész beiktatóját tartotta a tordatúri egyházközség július 11-én. A beiktatón dr. Szabó Árpád püspök vett részt.

Gyerkes Zsuzsánna beiktatóját október 9-én tartotta a mészkői egyházközség. A beiktatón részt vett dr. Szabó Árpád püspök.

Jakab Zsolt lelkészbeiktatóját december 5-én tartotta az újszékelyi egyházközség, a beiktatón részt vett dr. Szabó Árpád püspök.

Dávid Ferenc Egylet

A Dávid Ferenc Egylet október 24-én tartott felolvasó ülésén dr. Gaal György tanár tartott előadást: Kétszáz éve született Gyergyai Ferenc nyelvész, muzsikus, kolozsvári királybíró, a város 1848-as követe. Búzás Pál Bartók Béla Tizenöt magyar parasztdalát adta elő zongorán, szavalt Rácz Norbert és Csoltkó Kinga.

A november 21-én tartott felolvasó ülésén dr. Szabó Árpád püspök tartott előadást: Így látjuk Dávid Ferencet címen, a kolozsvári „Transsylvania Barokk Együttes” W. Williams, Kájoni, G. Finger és G. Sammartini műveket adott elő, a kolozsvári Unitárius Kollégium diákjai versöszszeállítással szerepeltek.

A december 12-én tartott felolvasó ülésén Kovács Sándor teológiai tanár tartott előadást: Egyház és média címen. Kovács Sándor zongoraművész Chopin műveket adott elő, szavalt Bodor Piroska II. éves teológiai hallgató.

- Az Unitárius Kollégiumainkban szeptember 1-én tartották az ünnepélyes tanévnyitót.

- A kolozsvári Unitárius Kollégium diákjai november 12-én tartották Dávid Ferenc emlékünnepelet, amelyen Solymosi Zsolt teológiai hallgató tartott áhítatot, majd a diákok irodalmi összeállítással és énekkari számokkal szerepeltek.

- November 14-én teológiai hallgatóink emlékeztek Dávid Ferencre. A kolozsvári belvárosi templomban Kopánczi Zoltán IV. éves teológiai hallgató végezte a lelkészi szolgálatot, a teológusok ünnepi műsorát a kollégium énekkari számai egészítették ki. Az írisztelepi templomban az ünnepély alkalmával tartott istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Kádár Attila IV. éves hallgató végezte, és a teológiai hallgatók szavaltak. A monostori egyházközség istentiszteletén a lelkészi szolgálatot Kopánczi Zoltán IV. éves hallgató végezte, és a teológiai hallgatók szavaltak.

- Az IARF július 26 – augusztus 5. napjain tartotta Konferenciáját Vancouverben. A Konferencián egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök, dr. Rezi Elek főjegyző, Gyerő Dávid és Kovács Ágnes képviselték. A Konferenciával egy időben tartották a Szabadelvű Vallásos Nők Nemzetközi Konferenciáját, valamint az Ifjúsági Konferenciát.

- Ifjúsági szöványtábor rendezett a Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet Homoródszentmártonban, július 5–13. napjain.

- Az Ifjúsági Konferenciát augusztus 20–22. napjain tartották meg Székelyderzsben.

- Az Országos Nőszövetségi Konferenciát szeptember 3-án tartották Árkoson.

- Falutalálkozót tartottak július 18-én Ravában. Az ünnepi istentiszteleten dr. Szabó Árpád püspök végezte a lelkészi szolgálatot.

- A július 30-án Fehéregyházán tartott Petőfi ünnepségen egyházunkat András György előadótanácsos képviselte.

- A budapesti augusztus 20-i ünnepségeken egyházunkat dr. Szabó Árpád püspök képviselte.

• Falualálkozót tartottak Kissolymosban szeptember 5-én, az istentiszteleten a lelkészi szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte.

• Új templomot szenteltek fel Magyarandrásfalván szeptember 12-én. A templomszentelési ünnepségen egyházunk részéről dr. Szabó Árpád püspök vett részt.

• Az 1956-os magyarországi forradalom emlékünnepevényén október 22–23-án Budapesten dr. Szabó Árpád püspök képviselte egyházunkat.

• A Nagyváradi Hitvitára emlékeztek október 23–24-én Nagyváradon. Az ünnepségen jelen volt dr. Szabó Árpád püspök.

• Október 28–31-én ünnepelte az Egységes Protestáns Teológiai Intézet fennállásának 50 éves évfordulóját. A Nagyszébenben és Kolozsváron tartott ünnepségsorozat keretében díszdoktoravatást is tartottak. Díszdoktori címet nyújtottak át John Buehrensnek, az Amerikai Unitárius-Univerzalista Egyház elnökének és Leonard Smith-nek, a Manchester-i Unitárius Teológiai dékánjának.

• Teológiai Konferenciát tartottunk november 12–13. napjain Kolozsváron. A konferencián dr. Szabó Árpád püspök, dr. Rezi Elek főjegyző, Székely Miklós közügyigazgató, Szent-Iványi Ilona főjegyző, dr. Sztankóczy Zoltán és Kászoni K. József lelkész tartott előadást.

• Szent Márton-napi ünnepségeket tartottak Nyárádszentmártonban november 14-én. Az ünnepségen részt vett dr. Szabó Árpád püspök.

• A magyarsárosi egyházközség október 2-án ünnepelte a harangláb fennállásának 300 éves évfordulóját. Az ünnepi istentiszteleten dr. Szabó Árpád püspök végezte a lelkészi szolgálatot, Nagy Endre lelkész ismertette a harangláb történetét, az énekkar énekszámokat adott elő. Az istentisztelet után leleplezték a haranglábra elhelyezett emléktáblát, amelyet Bandi Dezső készített. A táblaavató beszédet dr. Szabó Árpád püspök mondta, majd magyarsárosi gyermekek szavaltak, Bandi Dezső rövid beszédet tartott, és a magyarsárosi egyházközség énekkara énekelt.

Halottaink

Özv. Nagy Domokosné, született **Sáhim Mária**, Nagy Domokos volt várfalvi lelkész özvegye, életének 73. évében Várfalván szeptember 6-án elhunyt. Szeptember 8-án temették a várfalvi templomból a várfalvi temetőbe. A temetésen a lelkészi szolgálatot Pálfi Dénes sinfalvi lelkész végezte.

Imreh Lajos tordai nyugalmazott tanár életének 83. évében, július 18-án Sepsikőröspatakon elhunyt. Július 20-án temették a sepsikőröspataki családi háztól a sepsikőröspataki temetőbe. A temetésen a lelkészi szolgálatot Czire Szabolcs sepsikőröspataki lelkész végezte. Elhunyt atyánkfia unitárius lelkészi végzettséggel is rendelkezett, egyházunk és a tordai magyarság lelkes és hűséges szolgája volt.

Ürmösi Gyula nyug. esperes életének 94. évében, szeptember 21-én, Ráckeresztúron elhunyt. 1905 december 7-én született Kadácsban, teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1931-ben, 1931–1934 években Székelykeresztúron vallástanár, 1934–1943 között Fiafalván lelkész, 1943–1972 között Sepsiszentgyörgyön lelkész és esperes, 1972–1977 között az

egyházi Nyugdíjpénztár könyvelője nyugdíjhamenetélig. Szeptember 24-én temették Ráckeresztúron.

Székely László ny. lelkész életének 77. évében, szeptember 30-án, Kolozsváron elhunyt. 1922. október 12-én született Verespatakon. A kolozsvári Unitárius Kollégiumban szerzett érettségi diplomát 1942-ben. Ebben az évben kezdte meg teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián, de orosz fogságba hurcolták, s ezért csak 1949-ben fejezte be a Protestáns Teológiai Intézetben a tanulmányait. 1949–1952-ben Nagyváradon gyakorló segédlelkész, majd rendes lelkész, 1952–1955 között világi pályán dolgozott, 1955–1959 között Verespatakon lelkész, 1959-ben elhurcolták és börtönbüntetésre ítélték. 1963–1970 között Tordátfalván, 1970–1971-ben Baróton, 1971–1976 között Újszékelyen volt lelkész. 1977–1990 között Kolozsváron az Egyházi Nyugdíjintézet könyvelője nyugdíjhamenetélig. Október 1-én temették Kolozsváron a Házsongárdi temetőbe, a temetésen a lelkészi szolgálatot Bálint B. Ferenc kolozsvári belvárosi lelkész végezte, a sírnál, egyházunk nevében András György előadótanácsos, a lelkésztársak nevében Benczédi Ferenc nyug. lelkész búcsúztatta.

Dr. Bodor András egyetemi tanár, a Dávid Ferenc Egylet volt elnöke, Egyházi Főtanácsunk és Egyházi Képviselő Tanácsunk tagja, a kolozsvári Unitárius Gimnázium volt igazgatója életének 84. évében október 8-án elhunyt. 1915. augusztus 5-én született Magyaroszováton. Középiskolai tanulmányait a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban végezte, majd az Unitárius Teológiai Akadémiát elvégezve Oxfordban folytatott tanulmányokat, hazatérte után a kolozsvári Unitárius Kollégium tanára és annak megszűntetéséig igazgatója. 1943-ban doktorált klasszika-filológiából, 1947-től a Bolyai majd a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanára. Október 7-én temették az Egyetemiek Házából, a temetésen a lelkészi szolgálatot dr. Szabó Árpád püspök végezte, majd a pályatársak búcsúztatták.

Szathmáry Incze Kornélné született **Szathmáry Emese** alsójarai lelkészünk felesége életének 52. évében, november 25-én Kolozsváron elhunyt, november 30-án temették a kolozsvári Házsongárdi temetőbe. A temetésen a lelkészi szolgálatot Bálint B. Ferenc kolozsvári belvárosi lelkész végezte.

Emlékük legyen áldott!

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 16 000 lej, melyet a Lelkeszi Hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központhoz (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 20 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 20 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.

